

ฉบับดิจิตอล

แผนที่ชุมชน เมืองเก่าน่าน

NAN Cultural Heritage Atlas

Unavailable

แผนที่ชุมชน เมืองเก่าน่าน

NAN Cultural Heritage Atlas

พิมพ์ครั้งที่ ๒ สิงหาคม ๒๕๔๘

ฉบับดิจิตอล เปิดอ่านด้วย Acrobat

โดยสำนักกิจการพิเศษ รพ. น่าน

โทร. ๐๕๔ - ๗๑๐๑๓๘-๙ ต่อ ๓๒๐๒

สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

DANIDA (Danish International Development Agency)

จังหวัดน่าน

เทศบาลเมืองน่าน

สำนักกิจการพิเศษ โรงพยาบาลน่าน

วันอาทิตย์ที่ ๑๖ มีนาคม ๒๕๐๑

เสด็จฯ จากที่ประทับแรมไปยังวัดพระบาทมิ่งเมือง และวัดพระธาตุช่อแฮ ทรงนำดอกไม้ที่ประชาชนทูลเกล้าฯ ถวายไปทรงสักการะบูชาพระบรมธาตุฯ แล้วทรงเยี่ยมราษฎรที่มาเฝ้าฯ รับเสด็จในบริเวณวัด จากนั้น เสด็จฯไปเยี่ยมราษฎร ณ ที่ว่าการอำเภอร้องกวางและอำเภอสาต่อไป

เสด็จฯ ถึงศาลากลางจังหวัดน่าน ราษฎรพากันมาเฝ้าฯและทูลเกล้าฯ ถวายสิ่งของด้วยความปีติยินดีเป็นอย่าง ยิ่ง เพราะเป็นครั้งแรกที่พระมหากษัตริย์เสด็จฯ มาถึงจังหวัดของตน จากนั้น เสด็จฯ ต่อไปยังวัดสวนตาล ตลอดทางเสด็จฯกลับ มีประชาชนมาคอยเฝ้าฯ และกราบบังคมทูลเชิญเสด็จฯลงจากรถยนต์พระที่นั่ง เพื่อถวายความจงรักภักดี ผู้เฒ่าผู้แก่ผูกข้อพระกรถวายพระพรให้ทรงพระเจริญยิ่งยืนนานจนเต็มข้อพระกรทั้งสองพระองค์

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
เสด็จพระราชดำเนิน บ้านของนาย นุช หิรัญวิทย์
ชุมชนบ้านประตูปล่อง ต.ในเวียง อ.เมือง จังหวัดน่าน
เพื่อทอดพระเนตรการทำเครื่องเงินลายโบราณ
เมื่อวันที่ ๕ มิถุนายน ๒๕๔๔

สารจากผู้ว่าราชการจังหวัดน่าน

คำว่า *"ชุมชน"* นั้น มีคุณค่าและความหมายลึกซึ้ง โดยเฉพาะชุมชนน่านที่สงบร่มเย็นเปี่ยมด้วยสุนทรียะ ดังปรากฏในการออกแบบวัด อาคาร สถาปัตยกรรม รวมถึงเมืองเก่าน่านทั้งเมือง ผู้ใดได้มาเยือนต่างสัมผัสได้ถึงเสน่ห์อันประณีต ใครได้มาก็อยากกลับมาอีกหลายครั้ง ถ้าปราศจากความเป็นชุมชนแล้ว เมืองทั้งเมืองก็คงไร้เสน่ห์ เพราะสิ่งก่อสร้างทันสมัยจะหาที่ไหนในโลกนี้ก็ย่อมหาได้ แต่อาคารซึ่งเล่าขานอดีตที่ผ่านไปนับสิบหรือนับร้อยปีนั้นจะพบได้เพียงบางย่าน บางละแวกหรือบางเมืองเท่านั้น และผู้ซึ่งจะบอกเล่าคุณค่าของอาคารเก่าเหล่านี้ ไม่มีผู้ใด เหมาะสมเท่ากับลูกหลานคนน่านผู้ภาคภูมิใจในอดีตและรู้เท่าทันกระแสการพัฒนาที่ถั่งโถม หลั่งไหลเข้าสู่จังหวัดน่านอย่างต่อเนื่องและรุนแรง ถ้าปราศจาก *"ความเป็นชุมชน"* แล้ว เมืองน่านก็ยากที่จะรักษาเอกลักษณ์ที่บ่งบอกตัวตนของคนน่านไว้ได้

"ความเป็นชุมชน" เป็นสิ่งที่เกิดจากความผูกพัน รัก และห่วงใยระหว่างสมาชิกในชุมชนว่าตนนั้นเป็นส่วนสำคัญของชุมชนนั้นๆ น่านเป็นจังหวัดที่มีการมีส่วนร่วมจากประชาชนสูงสุด ดังปรากฏในรายงานสำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (UNDP) พ.ศ. ๒๕๔๖ ความเป็นชุมชนและการมีส่วนร่วมของคนน่านเป็นส่วนสำคัญที่สุดที่ทำให้เกิด *"แผนที่ชุมชน"* ฉบับนี้ ในนามของคนน่านขอขอบคุณสำนักนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และรัฐบาลเดนมาร์กที่ได้ปลุกกระตุ้นให้คนน่านในชุมชนต่างๆออกมาสำรวจ และบันทึกเรื่องราวของอาคารเก่า บ้านเก่า วัด สถาปัตยกรรม ซึ่งบ่งบอกความภาคภูมิใจของคนเมืองน่าน ขอบคุณเทศบาลเมืองน่านที่สนับสนุนงบประมาณสามแสนบาท เพื่อสนับสนุนการจัดพิมพ์ในเบื้องต้น

ผมในฐานะที่ปรึกษาของคณะกรรมการกำกับดูแลโครงการแผนที่ชุมชนเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมเมืองเก่าน่าน มีความรู้สึกเช่นเดียวกับทุกคนที่ได้อ่านต้นฉบับว่าหนังสือดีแบบนี้น่าจะจัดพิมพ์ให้พอเพียงต่อการกระจายสู่ทุกชุมชน ทุกวัด ทุกสถานศึกษา ทุกห้องสมุด ทุกหน่วยราชการ และทุกเจ้าของอาคารเก่าที่บอกความเป็นเมืองน่าน เพื่อสร้างและเสริมพลังความรักชุมชน รักเมืองน่านและรักผืนแผ่นดินไทยนี้ ตรงกับเป้าหมายยุทธศาสตร์จังหวัดน่านและกลุ่มจังหวัดในการพัฒนาคนและสังคมที่มีคุณภาพ รวมถึงเสริมจุดแข็งด้านวัฒนธรรมและการท่องเที่ยวจึงอนุมัติงบประมาณจังหวัดแบบบูรณาการ เพื่อสนับสนุนการจัดพิมพ์และจัดทำนิทรรศการถาวรรวมถึงการจัดสัมมนาและกระบวนการต่างๆ ที่จะปลูกฝังสำนักรักชุมชน รักเมืองน่าน รักประเทศไทยให้อยู่ในใจของคนน่าน รวมถึงชาวไทยและชาวต่างประเทศผู้เมื่อได้มาสัมผัสน่านก็รักและหวงแหน คนเหล่านี้จะดูแลความเป็นเมืองน่านให้คงอยู่ต่อไปอย่างแน่วแน่มั่นคง

เหนือสิ่งอื่นใด พสกนิกรชาวน่านต่างซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ พระบรมวงศานุวงศ์ชั้นสูงทุกพระองค์ที่เสด็จทรงงานในพื้นที่จังหวัดน่าน พระราชทานโอกาสแก่พสกนิกรอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ นับเป็นสิริมงคลอันประเสริฐหาที่สุดมิได้ จังหวัดน่านยังเป็นสถานที่ตั้งแห่งพระตำหนักในพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นสูงถึงสองพระองค์

ในวโรกาสที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี จะเสด็จทรงงานในพื้นที่จังหวัดน่าน ระหว่างวันที่ ๒๘-๒๙ กรกฎาคม ๒๕๔๘ พสกนิกรชาวน่านจะนำหนังสือเล่มนี้ขึ้น ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย ด้วยความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณอันหาที่สุดมิได้และด้วยเจตนารมย์อันแน่วแน่ที่จะรักษาความเป็นเมืองน่านให้คงอยู่สืบต่อไปนานเท่านาน

(นายสุวัฒน์ โชคสุวัฒนสกุล)
ผู้ว่าราชการจังหวัดน่าน

สารจากเลขาธิการสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ด้วยสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้รับมอบหมายจากคณะรัฐมนตรี ให้ทำหน้าที่เป็นหน่วยงานหลักในการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมของประเทศ ซึ่งการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมเป็นการดำเนินงานเพื่อส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมที่อยู่โดยรอบแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม ในปี พ.ศ. ๒๕๔๕ - ๒๕๔๘ สำนักงานฯได้รับความช่วยเหลือจากรัฐบาลเดนมาร์ก ดำเนินโครงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม (Thailand Cultural Environment Project : TCEP) โดยได้นำเทคนิควิธีการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในประเทศเดนมาร์กมาประยุกต์ใช้กับประเทศไทย เรียกว่า ระบบการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม (Cultural Environmental Conservation System : CECS) โดยมีแนวคิดหลัก คือ การปกป้องดูแลรักษาคุณค่าของพื้นที่แหล่งมรดกทางวัฒนธรรมอย่างองค์รวมและรอบด้าน ซึ่งการจัดทำแผนที่ชุมชน (Atlas) เป็นส่วนหนึ่งของระบบดังกล่าว

"แผนที่ชุมชน" ที่จัดทำขึ้นนี้สามารถใช้เป็นกลไกและเครื่องมือสำคัญในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ที่ใช้เป็นเอกสารอ้างอิงร่วมกันของทุกภาคส่วนในการระบุแหล่งทรัพยากรทางวัฒนธรรมอันเป็นทุนทางสังคมที่สำคัญของชุมชน และ ช่วยให้ท้องถิ่นได้ตระหนักถึงคุณค่าความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรม รวมทั้งสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ตลอดจนสามารถประยุกต์ใช้ในการกำหนดแผนงานการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่ได้อย่างเหมาะสมในอนาคต โดยเน้นกระบวนการการมีส่วนร่วมของชุมชนที่ให้ข้อมูลผ่านการบอกเล่า และกำหนดคุณค่าความสำคัญร่วมกัน เป็นการกระตุ้นให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นอย่างแท้จริงที่สอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาอย่างยั่งยืนและหลักการกระจายอำนาจที่ท้องถิ่นจำเป็นต้องมีบทบาทเพิ่มมากขึ้นในการ กำหนดทิศทางการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่ที่มีคุณค่าอันควรอนุรักษ์ของท้องถิ่นในอนาคต

เมืองเก่าน่านเป็นแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญที่ได้รับการคัดเลือกให้เป็นเมืองเก่านำร่องในการจัดทำแผนที่ชุมชนเมืองเก่าน่านโดยเทศบาลเมืองน่านได้สมทบงบประมาณในการจัดผลิตแผนที่ชุมชนดังกล่าวร่วมกับโครงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในการนี้สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ขอขอบคุณ จังหวัดน่าน เทศบาลเมืองน่าน ประชาคมหน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดน่านและชุมชน ต่างๆ ในจังหวัดน่าน ที่ให้ความสนใจและเห็นความสำคัญในการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า และหวังเป็นอย่างยิ่งว่าหนังสือดังกล่าวจะเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินงานดังที่ตั้งใจไว้

(นางนิศากร โฆษิตรัตน์)
เลขาธิการสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

สารบัญ

ที่มาที่ไป

โครงการแผนที่ชุมชน เป็นหนึ่งโครงการย่อยภายใต้โครงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม (Thailand Cultural Environment Project) ซึ่งเป็นโครงการความร่วมมือด้านการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม ระหว่างรัฐบาลไทยและเดนมาร์ก โดยพัฒนาระบบและกระบวนการจาก ระบบการสำรวจคุณค่าทางสถาปัตยกรรมในสภาพแวดล้อม (Survey of Architectural Values in the Environment) ระบบการบูรณาการแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมสู่กระบวนการวางแผน (Cultural Heritage in Planning) ของประเทศเดนมาร์ก และระบบที่มีการใช้มาในอดีตของประเทศไทย ภายใต้ชื่อ **ระบบเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม (Cultural Environment Conservation System)** โดยมีแนวคิดหลัก คือ การปกป้องดูแลรักษาคุณค่าของพื้นที่อย่างองค์รวมและรอบด้าน เน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการร่วมระบุและให้ข้อมูลผ่านการบอกเล่า และ สำรวจภาคสนาม ซึ่งเป็นการกระตุ้นให้ชุมชนได้มีช่องทางที่เป็นรูปธรรมในการร่วมบริหารจัดการแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมอันสอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาอย่างยั่งยืน และหลักการกระจายอำนาจที่ท้องถิ่นมีบทบาทหน้าที่ในการกำหนดทิศทางการพัฒนาพื้นที่ของตนเอง

อะไรคือแผนที่ชุมชน (Atlas) ???

แผนที่ชุมชน คือ จุดอ้างอิงร่วมของทุกภาคส่วนในการระบุทรัพยากรทางวัฒนธรรม อันเป็นทุนทางสังคมที่สำคัญของชุมชนโดยมีพื้นฐานมาจากแนวคิดเรื่องการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมที่มีชีวิต (Living Heritage) เน้นการพัฒนาชุมชนผ่านกระบวนการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม โดยเนื้อหาครอบคลุมอย่างครบถ้วนตั้งแต่พัฒนาการประวัติศาสตร์ของเมือง สภาพองค์ประกอบทางกายภาพในปัจจุบันรวมไปถึงองค์ประกอบที่สำคัญอื่นๆ เช่น บ้านเรือนเก่าแก่ ระบบคูคลอง ต้นไม้ใหญ่ พันธุ์ไม้พื้นถิ่น ฯลฯ อันเป็นส่วนหนึ่งที่ประกอบกันเป็นคุณค่าร่วม (Collective value) ของสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม ซึ่งมิใช่มีแต่โบราณสถาน วัด วัง ที่มีคุณค่าสูงเท่านั้น

ดังนั้น **แผนที่ชุมชน** จึงมิได้มุ่งหวังที่จะเป็นหนังสือที่ให้รายละเอียดลึกซึ้งรอบด้านในแง่ของประวัติศาสตร์เชิงบรรยาย ซึ่งเป็นหนังสือที่มีอยู่แล้วอย่างมากมายในทุกพื้นที่ แต่มุ่งหวังที่จะเชื่อมโยงข้อมูลทางประวัติศาสตร์ดังกล่าว และข้อมูลเชิงประจักษ์จากการสำรวจภาคสนามเข้าสู่ผังทางกายภาพผ่านการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลอย่างมีส่วนร่วม เพื่อที่จะได้นำไปใช้เป็นฐานคิดและข้อมูลอ้างอิงในกระบวนการวางแผนในระดับท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสมและเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น

นอกจากนั้น แนวคิดในการจัดทำแผนที่ชุมชนได้พยายามที่จะขยายกรอบนิยามของคำว่า **มรดกทางวัฒนธรรม** ให้ไปไกลกว่าคำว่าโบราณสถานด้วยการมองคุณค่า(value) ทั้งในมิติทางมนุษย์และวัฒนธรรม มิใช่เฉพาะด้านศิลปกรรมหรือความสวยงามเท่านั้น ครอบคลุมการระบุองค์ประกอบเพิ่มเติมทั้งในส่วนที่เป็น**รูปธรรมและนามธรรม** เช่น ขนบธรรมเนียม ประเพณี ภาษา ฯลฯ และให้ความสำคัญกับ **ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบหรือนิเวศพื้นที่** เท่าๆกันกับความสำคัญระดับปัจเจกขององค์ประกอบย่อยๆ

แผนที่ชุมชน มีรูปแบบและลักษณะที่เข้าใจง่าย สามารถเข้าถึงได้โดยคนทุกระดับ มีลักษณะที่เป็นพลวัต ยืดหยุ่น สามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามบริบททางสังคมและวัฒนธรรมในอนาคต โดยจะเป็นหนึ่งในมาตรการและเครื่องมือสำคัญ สำหรับหน่วยงานท้องถิ่นและประชาชนในการร่วมกำหนดทิศทางการพัฒนาพื้นที่ ได้อย่างถูกต้องเหมาะสมต่อไปในอนาคต

แผนที่ชุมชน เป็นประโยชน์อย่างไร ???

๑. เมืองเก่าน่าน จะมีระบบฐานข้อมูลที่มีความถูกต้องรอบด้านครอบคลุมและตรงกับความคิดของท้องถิ่น ที่สามารถแลกเปลี่ยนใช้งานกันได้ และเป็นข้อมูลอ้างอิงร่วมระหว่างหน่วยงานที่รับผิดชอบเพื่อประยุกต์ใช้ในกระบวนการวางแผนอนุรักษ์และพัฒนาในระดับท้องถิ่น

๒. ส่งเสริมกลไกและเครื่องมือในการตรวจสอบเฝ้าระวังการพัฒนาเมืองใหม่ที่ไม่เหมาะสม และการเปลี่ยนแปลงที่จะทำลายคุณค่าความสำคัญของพื้นที่เมืองเก่า

๓. ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน ในกระบวนการวางแผนท้องถิ่น และการบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่นที่เป็นรูปธรรม ผ่านการสร้างเวทีสาธารณะเพื่อแสดงความคิดเห็นนับตั้งแต่การให้ข้อมูล การระบุและประเมินคุณค่าความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรม รวมไปถึงการร่วมตัดสินใจในสิ่งที่จะเกิดขึ้นในอนาคตต่อพื้นที่

๔. สร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับคุณค่าความสำคัญของพื้นที่เมืองเก่าเพื่อสร้างการรับรู้สาธารณะ อันจะนำไปสู่การสร้างแนวร่วม และเป้าหมายร่วมของทุกภาคส่วนในการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่ได้อย่างเหมาะสมตรงกับความต้องการของชุมชน

ส่วนประกอบสำคัญของแผนที่ชุมชนเมืองเก่าน่าน (Nan Cultural Heritage Atlas)

แผนที่ชุมชนเมืองเก่าน่าน ครอบคลุมพื้นที่สำคัญที่เป็นส่วนสำคัญในพัฒนาการเมืองนับแต่อดีต นับแต่เมืองภูเพียงแช่แห้ง เวียงเหนือ และพื้นที่เมืองน่านในปัจจุบัน

โดยเนื้อหา แบ่งออกเป็น ๔ ส่วนสำคัญได้แก่

ส่วนที่ ๑ ประวัติศาสตร์พัฒนาการเมือง แสดงข้อมูลอย่างย่อและรูปแบบการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของเมืองอันเป็นผลมาจากเหตุปัจจัยรอบด้านทั้งในด้าน ภูมิศาสตร์ การเมือง การปกครอง รวมไปถึงมิติทางสังคมและวัฒนธรรม เพื่อให้เห็นถึงภาพรวมของพัฒนาการเมืองน่าน นับจากอดีตจวบจนปัจจุบัน

ส่วนที่ ๒ คุณค่าความสำคัญและคุณลักษณะเด่นทางกายภาพของพื้นที่ ได้แก่ การวิเคราะห์คุณลักษณะเด่นของพื้นที่ใน ๓ ส่วนสำคัญคือ องค์ประกอบโครงสร้างเมือง สถาปัตยกรรม และ สภาพธรรมชาติและภูมิทัศน์ เพื่อแสดงข้อมูลในภาพรวมของพื้นที่ที่เป็นโครงสร้างหลักทางกายภาพของเมือง

ส่วนที่ ๓ สาระสำคัญ(Theme) และพื้นที่สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมที่สำคัญ ได้แก่ ข้อมูลในระดับพื้นที่ย่อย เพื่อให้เห็นภาพในระดับรายละเอียด และแสดงถึงความสัมพันธ์ของแต่ละองค์ประกอบในระดับพื้นที่

ส่วนที่ ๔ บทส่งท้าย แสดงผลลัพธ์หลักที่ได้จากการดำเนินการ และข้อเสนอแนะถึงความเป็นไปได้ในการนำแผนที่ชุมชนไปใช้ในการบริหารจัดการพื้นที่ได้อย่างยั่งยืนต่อไปในอนาคต

THAILAND CULTURAL ENVIRONMENT PROJE

ภาพเก่าเล่าเรื่องเมืองน่าน ร่วมโหวตให้คะแนนภาพเก่า
Kodak
EXPRESS

เมืองน่านยุคก่อนประวัติศาสตร์

ผืนแผ่นดินน่านเคยเป็นที่ตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ย้อนหลังไปหลายพันปีก่อน หรืออาจนานกว่านั้นมากดังปรากฏหลักฐานเครื่องมือหินกะเทาะแบบหยาบ ๆ ในสมัยหินเก่า (Palaeolithic period) จากบริเวณ เสาดิน บ้านน้ำหก ต.เชียงของ อ.นาน้อย และ บ้านดู่ใต้ ต.ดู่ใต้ อ.เมือง

จากสำรวจแหล่งโบราณคดีในจังหวัดน่าน ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๒๗ - ๒๕๔๖ พบหลักฐานการผลิตเครื่องมือหินสมัยก่อนประวัติศาสตร์อายุราว ๔,๐๐๐ ปี ในพื้นที่ต่อเนื่องมากกว่า ๑๐ ตารางกิโลเมตร และพบแหล่งผลิตเครื่องถ้วยชามเคลือบเนื้อแกร่งสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๘-๒๒ ในพื้นที่ราว ๓ ตารางกิโลเมตรทางตะวันออก ของแม่น้ำน่านใน อ.เมือง ตามแนวเทือกเขาน้อย-เขาหินแก้ว-เขาชมพู-ดอยปู่แก้ว ที่โอบล้อมแอ่ง ที่ราบขนาดใหญ่ของลุ่มน้ำสมุน-ลุ่มน้ำซาว ครอบคลุมพื้นที่ประมาณ ๘๐ ตารางกิโลเมตร จากการสำรวจในขั้นต้นพบเครื่องมือหินสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่ชาวบ้านเรียกว่า **เสียมตุ่น** ซึ่งมีลักษณะเป็นขวานหินขัด (polished adzes) และขวานกะเทาะ (flaked adzes) อยู่ทั่วไป

ระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๒๗-๒๕๔๕ นักโบราณคดีพบเครื่องมือหินจำนวนมากในจังหวัดน่าน ได้แก่

- ค้อนหิน (hammer stones) เป็นก้อนหินกรวดท้องน้ำและก้อนหินชนิดที่มีความแข็งมาก ๆ ใช้สำหรับทุบหรือต่อยก้อนหินวัตถุดิบที่ต้องการกะเทาะตกแต่งให้เป็นเครื่องมือรูปแบบต่าง ๆ

- สะเก็ดหิน หรือชาวบ้านเรียกว่า **ขี้กากหิน** (stone working debris / unused / wasted flakes) ซึ่งเกิดจากการกะเทาะตกแต่งเครื่องมือหินในขั้นตอนต่างเป็นหลักฐานที่พบมากที่สุด นับล้านชิ้น สะเก็ดหินที่เกิดจากการกะเทาะตกแต่งเครื่องมือหินในขั้นตอนต่าง ๆ และไม่ได้ถูกนำไปใช้ประโยชน์ใด ๆ
- เครื่องมือหินรูปร่างหยาบ ๆ ในขั้นตอนแรก ๆ ของการผลิต หรือโกลน (pre-form and blank tools) ทำจากแกนหิน และสะเก็ดหินชิ้นใหญ่แต่ยังทำไม่เสร็จสมบูรณ์
- เครื่องมือหินที่ชำรุดแตกหักเสียหายระหว่างการผลิต (broken and unfinished pieces) เกิดจากความผิดพลาดในกระบวนการกะเทาะหรือการตกแต่งในระหว่างการผลิต

ดอยภูซาง ภูเขาใหญ่ตามแนวเหนือ -ใต้ใกล้บ้านก้อดบ้านสะไมย์ ต.นาซาว อ.เมือง เป็นแหล่งโบราณคดีที่ยังคงสภาพบริสุทธิ์ มีการรบกวนและทำลายน้อยมาก ดอยนี้มีความกว้างตามแนวตะวันออก-ตะวันตกประมาณ ๑,๓๐๐ เมตร ความยาวตามแนวเหนือใต้ประมาณ ๔,๒๐๐ เมตร ยอดสูงสุดทางด้านทิศใต้อยู่สูงจากพื้นที่ราบโดยรอบประมาณ ๑๐๐-๑๒๐ เมตร มีหินวัตถุดิบประเภทหินควอร์ตไซต์เนื้อละเอียดและหินเถ้าภูเขาไฟสีดำ หินบะซอลต์เนื้อละเอียดสีดำ หินไดอะเบสสีเขียวอยู่มากมาย พบร่องรอยการกะเทาะผลิตเครื่องมือหิน ตั้งแต่ตามที่ลาดเชิงเขาเรื่อยไปจนถึงยอดเขาครอบคลุมพื้นที่มากกว่าร้อยละ ๖๐ ของภูเขา

เดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๕๔๖ กำนันตำบลนาซาวนำชุมชนบ้านก้อดและบ้านดอนคีรี ร่วมกับ ผศ.สายันต์ ไพรชาญจิตร์และนักศึกษา จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์สำรวจดอยภูซางเพื่อแนะนำให้รู้จักว่าสะเก็ดหินเกิดจากฝีมือของมนุษย์เมื่อหลายพันปีก่อน เป็นหลักฐานที่สำคัญในทางโบราณคดีอันทรงคุณค่ามหาศาลควรรักหวงแหนมิให้ผู้ใดบุกรุกหรือเก็บไปขาย

ชาวตำบลนาซาวจึงผสานศรัทธาในพระพุทธศาสนา วัฒนธรรม ความเชื่อ มากำหนดขอบเขตเพื่อปกป้องดอยภูซางจากการบุกรุก โดยประกอบพิธีบวชดอย และประกาศสัตย์ปฏิญาณในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๖ จะไม่เก็บหิน ไม่บุกรุกพื้นที่ ซึ่งชุมชนร่วมกันกำหนดขอบเขตและตั้งใจอย่างแรงกล้า จะขอพระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์จากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯสยามบรมราชกุมารีเพื่อเป็นแหล่งศึกษา ค้นคว้าทางโบราณคดี

จากคุณค่าการเป็นแหล่งอุตสาหกรรมผลิตเครื่องมือยุคหินที่ใหญ่ยิ่งและยังไม่ถูกบุกรุกทำลาย ทำให้จังหวัดน่านดำเนินการขอขึ้นทะเบียนดอยภูซางเป็นแหล่งมรดกโลก และทำพิธีบวงสรวงเทพยดาปกปักษ์รักษาและวิญญาณของบรรพชนซึ่งเคยตั้งถิ่นฐานบริเวณดอยภูซาง เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่การเริ่มขุดค้นตามหลักวิชาโบราณคดี ในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๘ และเริ่มขุดค้นในบริเวณไร่ข้าวโพดริมน้ำชาว ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของดอยภูซาง คาดว่าจะค้นพบหลักฐานซึ่งระบุการตั้งถิ่นฐานหรือนำไปกำหนดอายุของแหล่งโบราณคดีแห่งนี้ต่อไป

ข้อมูลจาก ผศ.สายันต์ ไพรชาญจิตร์
คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
www.archeopen.com
sayan_tcap@yahoo.com

นครรัฐน่านก่อนสมัยพญาภูคา

เอกสารหนังสือเรื่องราชวงษปกรณ์ พงศาวดารน่าน ซึ่งพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดช เจ้าผู้ครองนครน่าน (พ.ศ.๒๓๗๔-๒๓๖๑) ได้ให้แสนหลวงราชสมภารเป็นผู้พิจารณาเสาะสืบตรวจหารวบรวมและเรียบเรียงเอกสารดังกล่าว ได้ระบุว่า

พญาลาวจังกราช(พ.ศ.๑๑๘๑-๑๓๐๑) ซึ่งครองเมือง เงินยาง เชียงแสนและเมืองฝาง ได้ให้ราชบุตรองค์แรก ชื่อ ลาวกอ ไป ครองเมืองแคว้น "กาว หรือเมืองน่าน" (ปี พ.ศ. ๑๒๒๐) และปี พ.ศ.๑๖๐๔ พญาตรีลานคำ เจ้าเมืองน่านได้นำกองทัพน่านไปตีเมืองเชียงแสน โดยอ้างสิทธิ์ครองเมืองเชียงแสนเพราะเป็นหลานของ พญาลาวกอ *

ปี พ.ศ. ๑๙๔๗ พญาธรรมิกราชขุนเจื๋อง กษัตริย์นักรบผู้ยิ่งใหญ่แห่งนครภูกามยาว (พะเยา-เชียงราย) ได้ตั้งราชบุตร คือ เจ้าชุมแสง ไปครองเมืองนันทบุรีหรือน่าน **

ที่มา:
หนังสือพงศาวดารเมืองน่าน,
อนุสาวรีย์งานบำเพ็ญพระราชกุศลออกเมรุ
พระราชทานเพลิงศพ พระเทพนันทาจารย์
(บุญชู ธรม มารมหาเถร) อดีตเจ้าคณะจังหวัดน่าน,
โรงพิมพ์ดวงดาว จังหวัดเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๕๔๓,
หน้า ๑ และ หน้า ๘-๑๐
*** เพิ่งอ้าง, หน้า ๒๑*

เมืองน่านยุคประวัติศาสตร์

เมืองน่าน คือ "นันทบุรี" เป็นนครรัฐของกลุ่มชนชาวไทย ที่รวมตัวกันก่อตั้งขึ้นบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำน่าน ในหุบเขาภาคเหนือทางตะวันออก ตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ซึ่งเป็นช่วงระยะเวลาใกล้เคียงกันกับการรวบรวมตัวก่อตั้งนครรัฐหรือแว่นแคว้นของกลุ่มชนชาวไทยผู้อยู่อาศัยในบริเวณลุ่มแม่น้ำกกและแม่น้ำปิงทางตอนบนของภาคเหนือ

ฐานะของเมืองน่านเป็นเพียงนครรัฐเล็กๆ ที่มีเขตปกครองไม่กว้างขวางนัก เนื่องด้วยสภาพภูมิประเทศถูกปิดล้อมด้วยเทือกเขาสูงและป่าทึบ ที่ราบสำหรับทำการเกษตรมีอยู่จำกัด ไม่เพียงพอต่อการเพาะปลูกพืชพันธุ์ธัญญาหารสำหรับเลี้ยงผู้คนเป็นจำนวนมากได้ ทำให้มีผู้คนอาศัยอยู่น้อย เมื่ออาณาจักรหรือแว่นแคว้นใดที่อยู่ข้างเคียงมีอำนาจมากยิ่งขึ้นก็มักจะเข้ามามีอิทธิพลทางการเมืองและการปกครองเหนือเมืองน่าน ทำให้เกิดผลกระทบต่อการปกครองภายในนครรัฐแห่งนี้อยู่หลายครั้งหลายคราว

เรื่องราวประวัติศาสตร์ของเมืองน่านตามที่ปรากฏอยู่ในหลักฐานทางด้านเอกสารและศิลาจารึก อาจแบ่งลำดับเหตุการณ์และเรื่องราวความเป็นมาได้เป็นสองลักษณะคือ การแบ่งตามยุคสมัยของการปกครอง และแบ่งตามยุคสมัยของการโยกย้ายเมืองไปยังพื้นที่ต่างๆ ซึ่งทั้งสองลักษณะนี้จะซ้อนทับกันอยู่ตลอดช่วงเวลาของการพัฒนาเมือง

การนำเสนอประวัติศาสตร์พัฒนาการเมืองของน่าน โดยแบ่งตามยุคสมัยของการโยกย้ายเมืองไปยังพื้นที่ต่างๆ จะสามารถทำให้เห็นถึงพัฒนาการเมืองของน่านได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น ซึ่งแบ่งได้เป็น ๕ ยุค ด้วยกันคือ

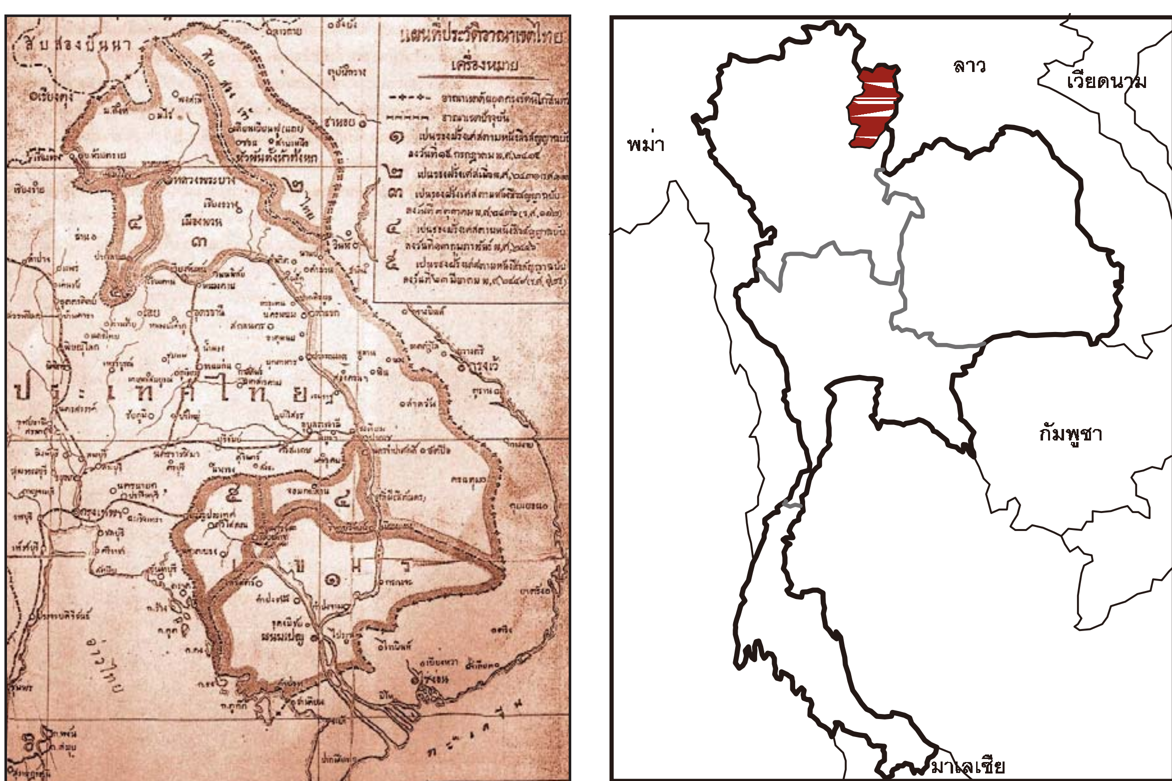
๑. เมืองปัวหรือวรนคร

๒. ภูเพียงแช่แห้ง

๓. เวียงใต้

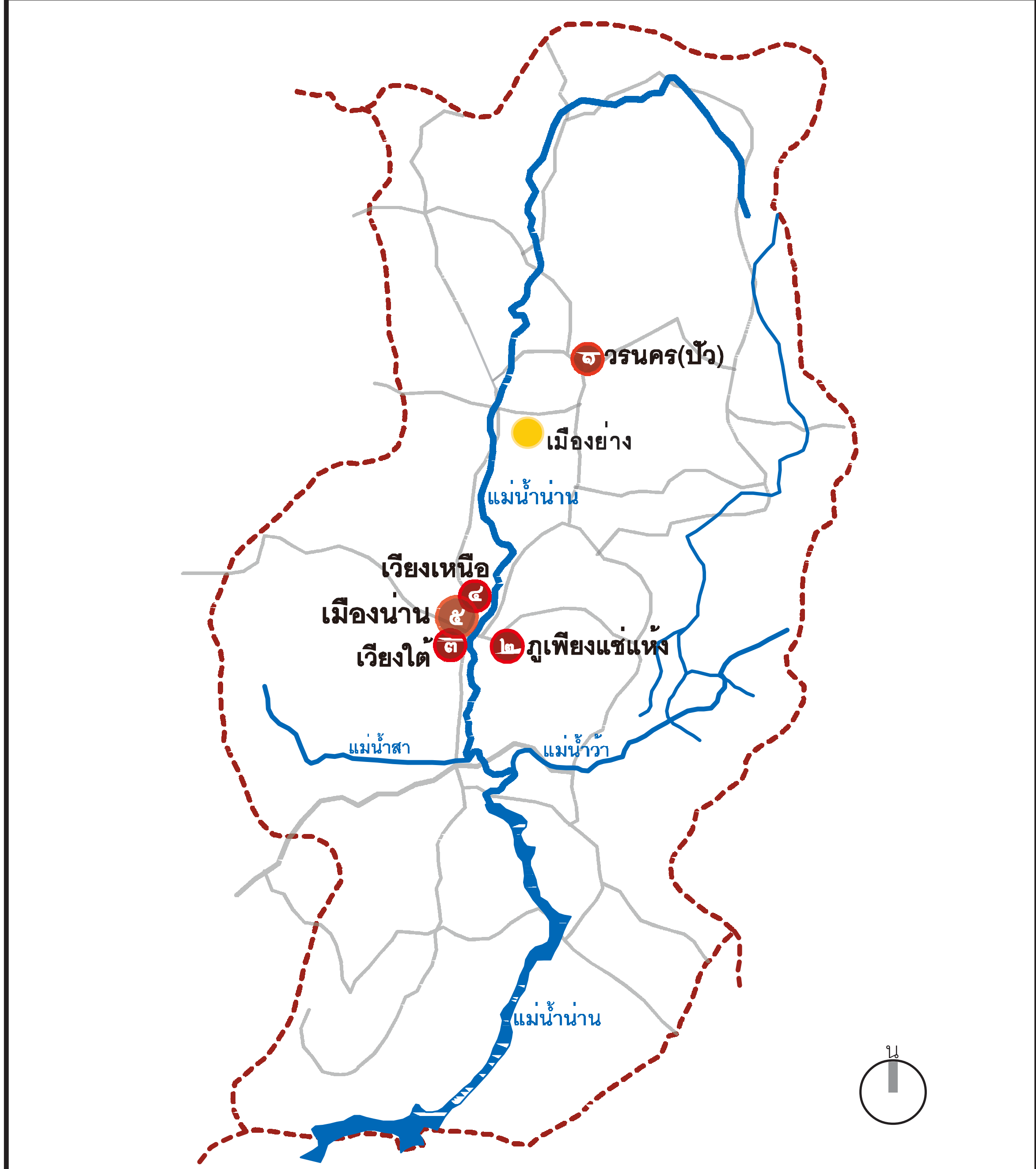
๔. เวียงเหนือ

๕. เมืองน่านปัจจุบัน

แผนที่โบราณแสดงอาณาเขตเมืองน่านครอบคลุมฝั่งขวาของแม่น้ำโขง

แผนที่แสดงขอบเขตจังหวัดน่าน

แผนที่แสดงขอบเขตเมืองน่านทั้ง ๕ ยุค

๑.เมืองปัวหรือวรนคร

ราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๘ พญาภูคาได้ครอบครองเมืองย่าง (เชื่อว่าอยู่บริเวณริมแม่น้ำย่างใกล้เทือกเขาดอยภูคา เขตบ้านเสี้ยว หมู่ที่ ๗ อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน เพราะยังปรากฏร่องรอยคูน้ำคันดิน และกำแพงเมือง) และได้ขยายอาณาเขตการปกครองโดยส่งราชบุตรบุญธรรมสองคน คือ ขุนนุ่นและขุนฟองไปสร้างเมืองใหม่ โดยขุนนุ่นผู้พี่ไปสร้างเมืองจันทบุรี (หลวงพระบาง) ส่วนขุนฟองผู้น้องไปสร้าง **เมืองวรนคร** หรือ **เมืองปัว** โดยพญาภูคาได้เลือกพื้นที่ที่มีชัยภูมิที่ดี ให้ขุนฟองได้สร้างเมืองใหม่ ครั้นเมื่อขุนฟองสร้างเมืองเสร็จในราวปี พ.ศ. ๑๘๒๕ จึงได้ขนานนามเมืองนี้ว่า "วรนคร" ซึ่งหมายถึง "เมืองดี" *(นิรมิต สิริสุขะ : ๒๕๔๑)*

เมืองวรนครหรือเมืองปัว คงจะประกอบด้วยชุมชนหลายชุมชน เนื่องจากการสำรวจของหน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดน่าน ได้พบชุมชนโบราณ ๔ แห่งในพื้นที่อำเภอปัว คือ ชุมชนบ้านปัว ชุมชนบ้านสวนดอก ชุมชนบ้านศาลา และชุมชนบ้านดอยทุ่งกวาว *(กรมศิลปากร : ๒๕๓๐)*

หลังจากขุนฟองถึงแก่พิราลัยแล้ว เจ้าเก้าเถื่อนราชบุตรได้ครองเมืองสืบแทน ด้านพญาภูคามีอายุมากขึ้นมีความประสงค์จะให้เจ้าเก้าเถื่อนผู้เป็นหลานมาครองเมืองย่างแทน เจ้าเก้าเถื่อนเกรงใจปู่จึงยอมไปอยู่เมืองย่างและมอบให้ชายา คือนางพญาแม่ท้าวคำปินดูแลรักษาเมืองปัวแทน เมื่อพญาภูคาถึงแก่พิราลัยเจ้าเก้าเถื่อนจึงครองเมืองย่างแทน ในช่วงที่เมืองปัวว่างจากผู้นำ เนื่องจากเจ้าเก้าเถื่อนไปครองเมืองย่าง พญางำเมืองเจ้าผู้ครองเมืองพะเยาจึงได้ขยายอิทธิพลเข้าครอบครองบ้านเมืองในเมืองน่านทั้งหมด นางพญาแม่เท้าคำปินพร้อมด้วยบุตรในครรภ์ได้หลบหนีไปอยู่บ้านห้วยแร้ง จนคลอดได้บุตรชายชื่อเจ้าขุนใส เติบใหญ่เป็นขุนนางรับใช้พญางำเมืองจนเป็นที่โปรดปราน ภายหลังมีกำลังพลมากขึ้นจึงยกทัพมาต่อสู้จนหลุดพ้นจากอำนาจเมืองพะเยา และได้รับการสถาปนาเป็นพญาผานองขึ้นครองเมืองปัวอย่างอิสระระหว่างปีพ.ศ. ๑๘๖๕ - ๑๘๙๔ รวม ๓๐ ปี จึงพิราลัย

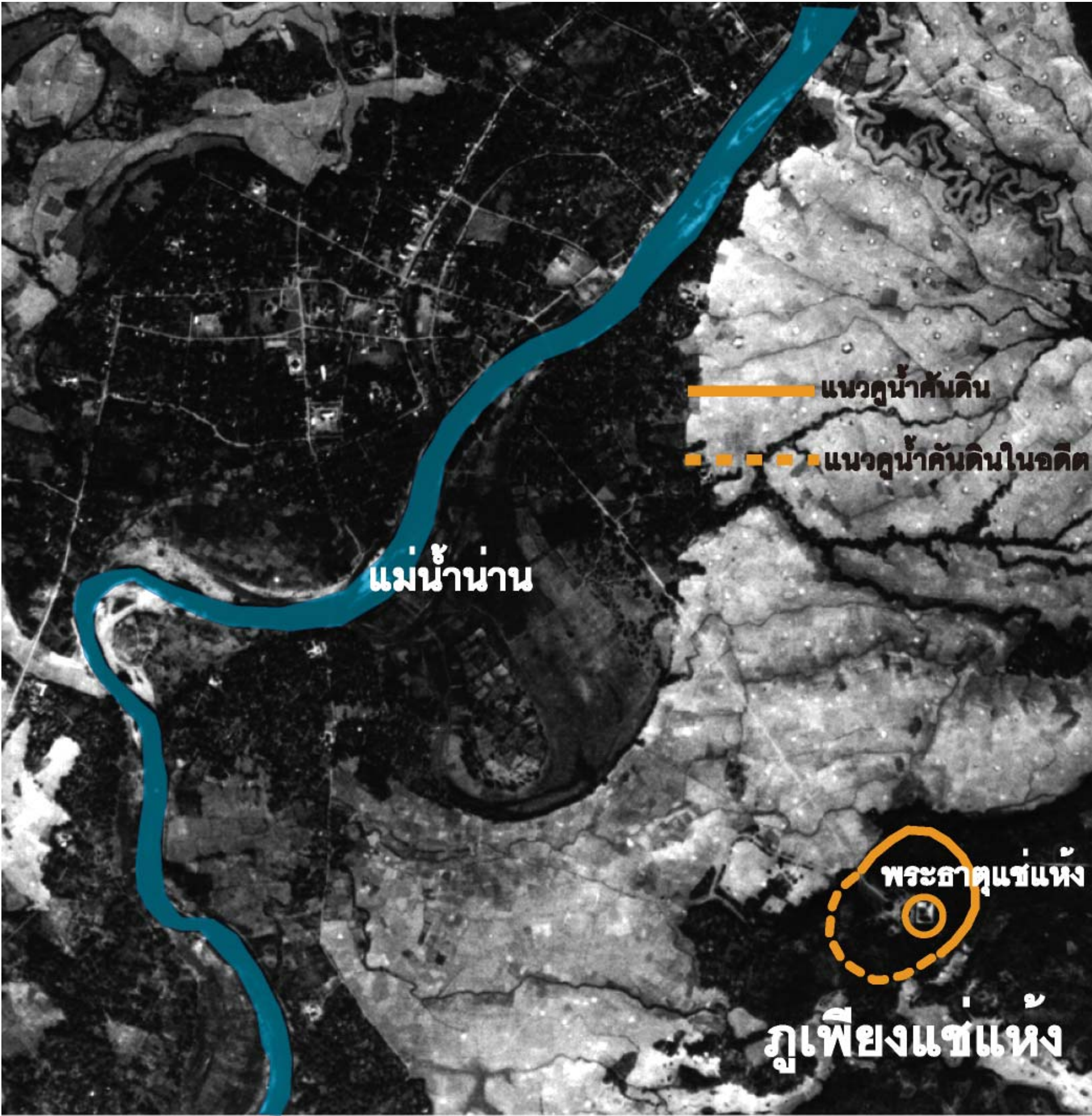
แสดงสภาพภูมิประเทศของปัวที่ตั้งชุมชนในอดีต

แผนที่แสดงขอบเขตเมืองปัวในอดีต

สภาพภูมิประเทศของภูเพียงแช่แห้ง

ผังแสดงขอบเขตเมืองภูเพียงแช่แห้งในอดีต

๒.ภูเพียงแช่แห้ง

ในสมัยของพญาการเมือง(กรานเมือง) โอรสของพญาผานอง เมืองปัวขยายตัวมากขึ้นและมีความสัมพันธ์กับเมืองสุโขทัยอย่างใกล้ชิด พงศาวดารเมืองน่านกล่าวถึงพญาการเมืองว่าได้รับเชิญจากเจ้าเมืองสุโขทัย (พระมหาธรรมราชาลิไท) ไปร่วมสร้างวัดหลวงอภัย (วัดอัมพวนาราม) ขากลับเจ้าเมืองสุโขทัยได้พระราชทานพระธาตุ ๗ องค์ พระพิมพ์ทองคำ ๒๐องค์ พระพิมพ์เงิน ๒๐ องค์ ให้กับพญาคานเมืองมาบูชา ณ เมืองปัวด้วย

พญาการเมืองได้ปรึกษาพระมหาเถรธรรมบาล และได้เลือกสถานที่ ณ ดอยภูเพียงแช่แห้ง นัยว่าเป็นที่เคยบรรจุพระบรมธาตุมาแต่กาลก่อน ดอยภูเพียงแช่แห้ง เป็นเนินผาเขาดินเตี้ยๆ ตั้งอยู่ใกล้เมืองน้ำเตี๋ยนกับน้ำลิง ทางฟากตะวันออกของแม่น้ำน่าน จากนั้นจึงได้ก่อสร้างพระธาตุแช่แห้งขึ้นที่บนภูเพียงแช่แห้ง แล้วจึงนำลี้พลอัญเชิญพระบรมธาตุมาบรรจุไว้ ณ ที่นี้

ต่อมาพญาการเมืองมีหทัยศรัทธาปรารถนาใคร่ที่จะได้ปฏิบัติรักษาพระมหาธาตุแช่แห้งอยู่เป็นนิจ จึงได้อพยพผู้คนพลเมืองลงมาตั้งเมืองอยู่ ณ ที่แช่แห้ง อันมีพระมหาธาตุตั้งอยู่ภายในกำแพงเมือง เมื่อ พ.ศ. ๑๙๐๒ โดยมีพระธาตุแช่แห้งเป็นศูนย์กลางเมือง

อย่างไรก็ตาม การอพยพโยกย้ายจากเมืองปัวมาตั้งเมืองใหม่ที่ภูเพียงแช่แห้ง น่าจะมีปัจจัยที่สำคัญคือ

๑. การขยายตัวของเมืองเพิ่มมากขึ้น ประชากรในที่ราบตอนบนเริ่มอยู่อาศัยหนาแน่นมากขึ้น จำเป็นต้องหาทำเลที่ตั้งเมืองใหม่

๒. ขยายอาณาเขตและอำนาจรัฐให้กว้างขวางออกไปจนติดเขตเมืองแพร่และพะเยา

๓. เลือกชัยภูมิที่เป็นศูนย์กลาง สะดวกต่อการติดต่อระหว่างหัวเมืองในเขตปกครองของตนและกับเมืองพันธมิตรอย่างสุโขทัย เพื่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจ การเมือง การทหารของน่าน

พญาการเมืองครองเมืองภูเพียงแช่แห้งได้ประมาณ ๔ ปี (พ.ศ. ๑๙๐๖) ก็ถึงแก่พิราลัยเพราะถูกลอบปลงพระชนม์ พญากองผู้เป็นบุตรได้ครองเมืองต่อมา แต่การตั้งเมืองอยู่ที่แช่แห้งนี้ดำรงได้เพียง ๑๐ ปีเท่านั้นจึงได้มีการย้ายเมืองไปตั้งที่ใหม่

๓.เวียงใต้ (พ.ศ. ๑๙๑๑-๒๓๖๐)

ในปี พ.ศ.๑๙๑๑ พญาผากองบุตรของพญาคานเมือง ได้ย้ายเมืองมายังฝั่งตะวันตกของแม่น้ำน่านที่บ้านห้วยไค้ ซึ่งเป็นเมืองน่านในปัจจุบันด้วยเหตุว่า เมืองแช่แห้งกันดารน้ำเพราะอยู่บนเนินสูง และแม่น้ำลิงที่เป็นที่ตั้งเมืองนั้นเป็นแต่เพียงลำธารเล็ก ๆ น้ำย่อมเหือดแห้งไปในฤดูแล้งเป็นความอัตคัดกันดารอยู่เช่นนี้เสมอมา ซึ่งเคยปรากฏเช่นนี้มาตั้งแต่ตั้งเมืองใหม่ ๆ แล้ว

เมืองน่านแห่งใหม่นี้เรียกว่า "เวียงน่าน" ตั้งอยู่ริมแม่น้ำน่าน โดยในปี พ.ศ.๑๙๑๑ ที่ย้ายเมืองมาเป็นครั้งแรกมีศูนย์กลางเมืองคือบริเวณที่ตั้งวัดพญาวัด หลักฐานที่ทำให้เชื่อว่าตัวเมืองน่านเคยสร้างขึ้นคือแนวคันดินใหญ่ที่ยังคงปรากฏร่องรอยบางส่วนให้เห็นอย่างชัดเจนอยู่บริเวณวัดพญาวัด แนวคันดินดังกล่าวเป็นตำแหน่งของคูเมืองทางทิศใต้เพราะปรากฏหลักฐานการหักมุมของแนวคันดินและคูน้ำดังกล่าวในบริเวณด้านหลังวัดพญาวัดโค้งขึ้นไปทางเหนือ กลายเป็นกำแพงเมืองด้านทิศตะวันตกโดยกั้นพระธาตุเขาน้อยไว้ภายนอก การก่อสร้างกำแพงเมืองเมื่อครั้งแรกมาตั้งเมืองนี้มีเรื่องเล่าสืบมาเป็นทำนองนิยายปรัมปราว่า

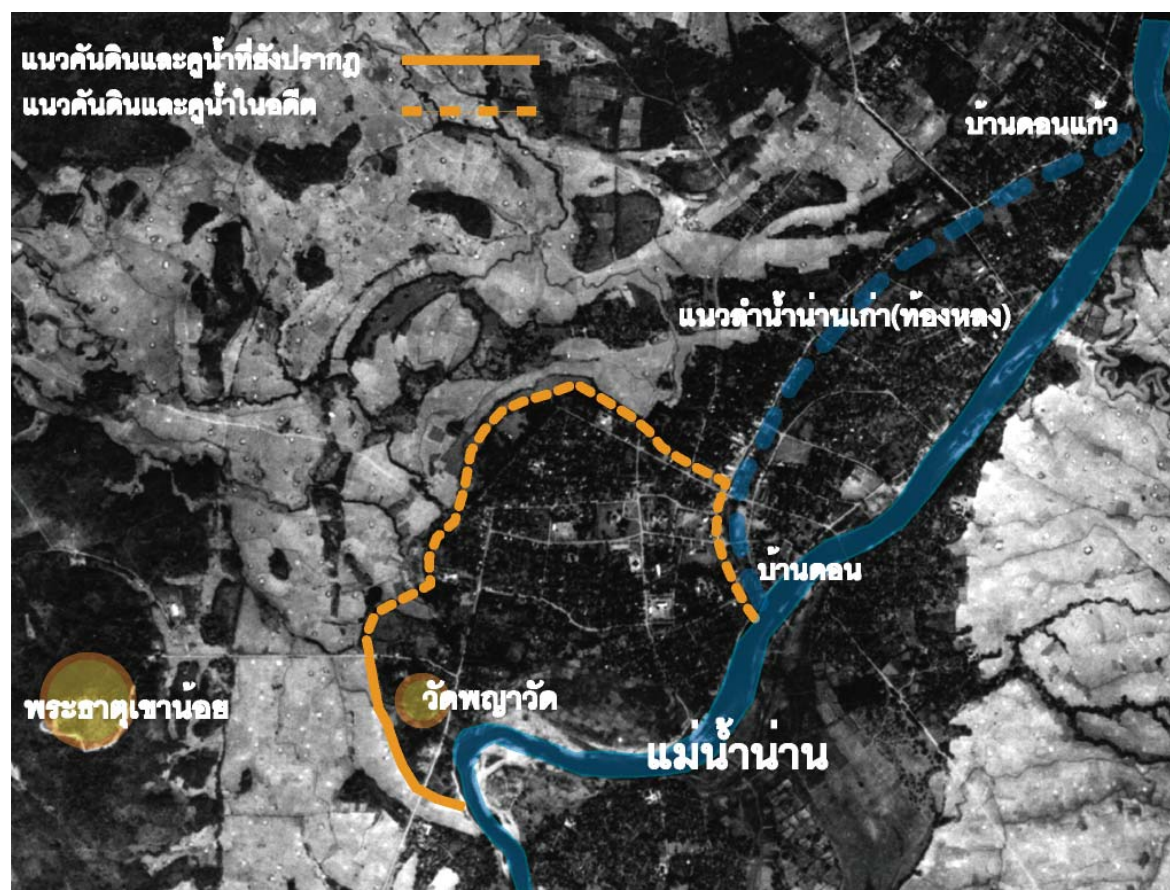
"มีโคอศุภราชตัวหนึ่งวิ่งข้ามแม่น้ำน่านมาจากทางทิศตะวันออก ครั้นมาถึงที่บ้านห้วยไค้ก็ถ่ายมูลและเหยียบ พื้นดินทิ้งรอยไว้เริ่มแต่ประตูชัยบ่ายหน้าไปทิศเหนือแล้ววกไปทางทิศตะวันตกเป็นแนวรูปสี่เหลี่ยมมาบรรจบรอยเดิมที่ประตูชัยแล้วก็นิราศอันตรธานไป กาลนั้นพระยาผากองดำริที่จะสร้างนครขึ้นใหม่ ครั้นได้ประสบรอยโคอันหากกระทำไว้เป็นอัศจรรย์ พิเคราะห์ดูก็ทราบแล้วว่าสถานที่บริเวณรอบโคนั้น เป็นชัยภูมิดีสมควรที่จะตั้งนครได้จึงได้ย้ายเมือง มาตั้งที่บ้านห้วยไค้และก่อกำแพงฝังราก ลงตรงแนวทางที่โคเดิน ถ่ายมูลไว้"

รอยแนวกำแพงสองชั้น จึงมิสู้จะตรงนักเพราะเป็นแนวกำแพงโดยโคจร แนวกำแพงที่คงสภาพสมบูรณ์อยู่ในปัจจุบันยาวประมาณ ๒๕ เมตร สูงประมาณ ๕ เมตร

ต่อมามีการย้ายเมืองขึ้นไปทางเหนือของตัวเมืองเดิม เวียงน่านบริเวณนี้จึงกลายเป็นเมืองเก่าเรียกว่า **"เวียงใต้"**

สภาพภูมิประเทศของเวียงใต้บริเวณแนวกำแพงเมือง วัดพญาวัด

ผังแสดงขอบเขตเมืองเวียงใต้ในอดีต

สภาพภูมิประเทศของเวียงเหนือ

แนวคูน้ำคันดิน
แนวคูน้ำคันดินในอดีต
วัดมหาโพธิ์
วัดสถารศ
เวียงเหนือ
แม่น้ำน่าน
แนวลำน้ำน่านเก่า

ผังแสดงขอบเขตเมืองเวียงเหนือในอดีต

๔.เวียงเหนือ (พ.ศ.๒๓๖๒ - ๒๓๙๗)

กล่าวคือ เริ่มแต่พญาผากองได้มาตั้งเมืองที่ริมแม่น้ำน่านนี้แล้ว เจ้าเมืองน่านได้ผลัดเปลี่ยนครองเมืองต่อๆ กันมาหลายชั่วหลายวงศ์ อยู่มาถึงพ.ศ. ๒๓๖๐ (ในรัชกาลที่ ๒ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์) เกิดน้ำท่วมครั้งใหญ่ น้ำในแม่น้ำน่านไหลท่วมเข้าสู่ตัวเมืองน่าน กระแสน้ำที่แรงและเชี่ยวได้พัดพาบ้านเรือนชาวเมืองน่านพังทลาย วัดวาอารามในเมืองเก่าหักพังเป็นอันมาก และได้พัดกำแพงเมืองทางด้านทิศตะวันตกพังทลายลงทั้งแถบ พญาสุมนเทวราชเจ้าเมืองน่านจึงได้ย้ายไปอยู่เมืองใหม่เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๒

โดยย้ายไปสร้างเมืองขึ้นบนดอนทางตอนเหนือของเมืองน่านบริเวณดงพระเนตรช้าง ซึ่งเป็นที่ดอนเพื่อป้องกันมิให้น้ำท่วมถึง ใช้เวลาสร้างอยู่ประมาณหกเดือนจึงแล้วเสร็จเรียกว่า **"เมืองเวียงเหนือ"** (ปัจจุบันอยู่ในเขตบ้านมหาโพธิ์และบ้านหัวเวียงเหนือ ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดน่าน) โดยมีวัดสถารศเป็นวัดหลวง เมืองใหม่นั้นตั้งอยู่ที่บ้านพระเนตรในปัจจุบัน ห่างจากเมืองเก่าไปประมาณ ๒ กิโลเมตร ตัวเมืองทอดไปตามลำแม่น้ำน่าน ห่างจากแม่น้ำน่านประมาณ ๘๐๐ เมตร มีเหตุมณฑล แห่งคูเมือง คือ

ด้านเหนือ จดบ้านน้ำล้อม
ด้านใต้ จดทุ่งนาริน
ด้านตะวันออก ยาวไปตามถนนสุมนเทวราชในปัจจุบัน
ด้านตะวันตก ยาวไปตามแนวของขอบสนามบินด้านนอก

พงศาวดารเมืองน่านได้กล่าวไว้ว่า คูเมืองด้านตะวันออกยาว ๙๔๐ ต่า ด้านตะวันตกยาว ๗๒๘ ต่า ด้านใต้ยาว ๓๙๓ ต่า ด้านเหนือยาว ๖๗๗ ต่า ปากคูกว้าง ๕ ศอก ท้องคูกว้าง ๔ ศอก ลึก ๙ ศอก (๑ ต่าน่าจะเท่ากับ ๒ ศอกหรือประมาณ ๑ เมตร) ปัจจุบันยังพบร่องรอยคูน้ำคันดินอยู่

เจ้าเมืองน่านตั้งเมืองอยู่ที่เวียงเหนือสืบกันมาได้ ๓๖ ปีจนถึงสมัยของเจ้าอนันตวรฤทธิเดชเป็นผู้ครองนครน่านจึงย้ายเมืองมาอยู่ ณ สถานที่ตั้งในปัจจุบัน

๕.เมืองน่าน

แม่น้ำน่านเปลี่ยนเส้นทางโดยได้ถอยห่างจากกำแพงเมืองไปมาก (ซึ่งอาจเป็นโดยขุดทางน้ำขึ้นใหม่ก็ได้เพราะระยะทางที่น้ำสายใหม่ และ สายเก่ามาบรรจบกันนั้น มีระยะเพียง ๑ กิโลเมตรเศษๆ เท่านั้น) ในปี พ.ศ. ๒๓๙๗ เจ้าอนันตวรฤทธิเดช จึงขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตจากรัชกาลที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ย้ายเมืองน่านจากบริเวณดงพระเนตรช้างกลับไปยังเมืองน่านเดิม และได้ปฏิสังขรณ์กำแพงเมืองส่วนที่ถูกกระแสน้ำพัดพังลงและซ่อมแซมสิ่งชำรุดทรุดโทรมให้ดีดังเดิมจนแล้วเสร็จในปี พ.ศ. ๒๔๐๐

ตัวเมืองน่านหันหน้าเมืองออกสู่แม่น้ำน่านซึ่งเป็นเบื้องตะวันออกและสร้างกำแพงเมืองขึ้นใหม่ โดยมีกำแพง ๔ ด้าน ด้านยาวทอดไปตามลำน้ำน่าน เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ตัวกำแพงสูงจากพื้นดินประมาณ ๒ วา กำแพงด้านตะวันออกมีประตูชัย, ประตูน้ำเข้มด้าน ตะวันตกมีประตูปล่องน้ำ, ประตูหนองห้า ทิศเหนือมี ประตูริม ด้านใต้มี ประตูเชียงใหม่, ประตูท่าลี่ มีคูล้อม ๓ ด้าน เว้นด้าน ตะวันออกซึ่งเป็นลำแม่น้ำน่านเดิมกั้นอยู่ จนคนน่านผูกเป็นคำคล้องจ้องว่า เจ็ดประตู หนึ่งหนอง สิบสองวัด

ในสมัยของเจ้าอนันตวรฤทธิ์ได้ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาเป็นสำคัญ ได้สร้างวัดวาอาราม และบูรณะปฏิสังขรณ์วัดเป็นจำนวนมาก ได้บูรณะวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหารซึ่งเป็นวัดหลวงอยู่กลางเมือง

เดิมอาณาจักรน่านกว้างใหญ่จรดแม่น้ำโขงตั้งอยู่ตรงข้ามกับอาณาจักรหลวงพระบาง หลังจากเหตุการณ์ ร.ศ. ๑๑๒ (พ.ศ.๒๔๓๖) ไทยต้องยอมเสียดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงให้แก่ฝรั่งเศส เมืองน่านจึงเพิ่มความสำคัญมากขึ้นในฐานะเมืองหน้าด่านติดกับเมืองหลวงพระบางในลาว ซึ่งเป็นของฝรั่งเศส ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าเมืองน่านกับกรุงเทพฯ ดำเนินไปด้วยดี รัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ โปรดเกล้าฯ ให้แต่งตั้งเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชเป็น **พระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดช** เพื่อตอบแทนคุณงามความดีที่น่านช่วยกรุงเทพฯ ในสงครามปราบกบฏที่เชียงตุง โดยเจ้าเมืองน่านได้ประทับที่เมืองน่านแห่งนี้สืบกันมาจนถึงองค์สุดท้าย

สภาพภูมิประเทศของเมืองน่าน

ผังแสดงขอบเขตเมืองน่านในอดีต

สรุปประวัติศาสตร์พัฒนาการเมืองน่าน

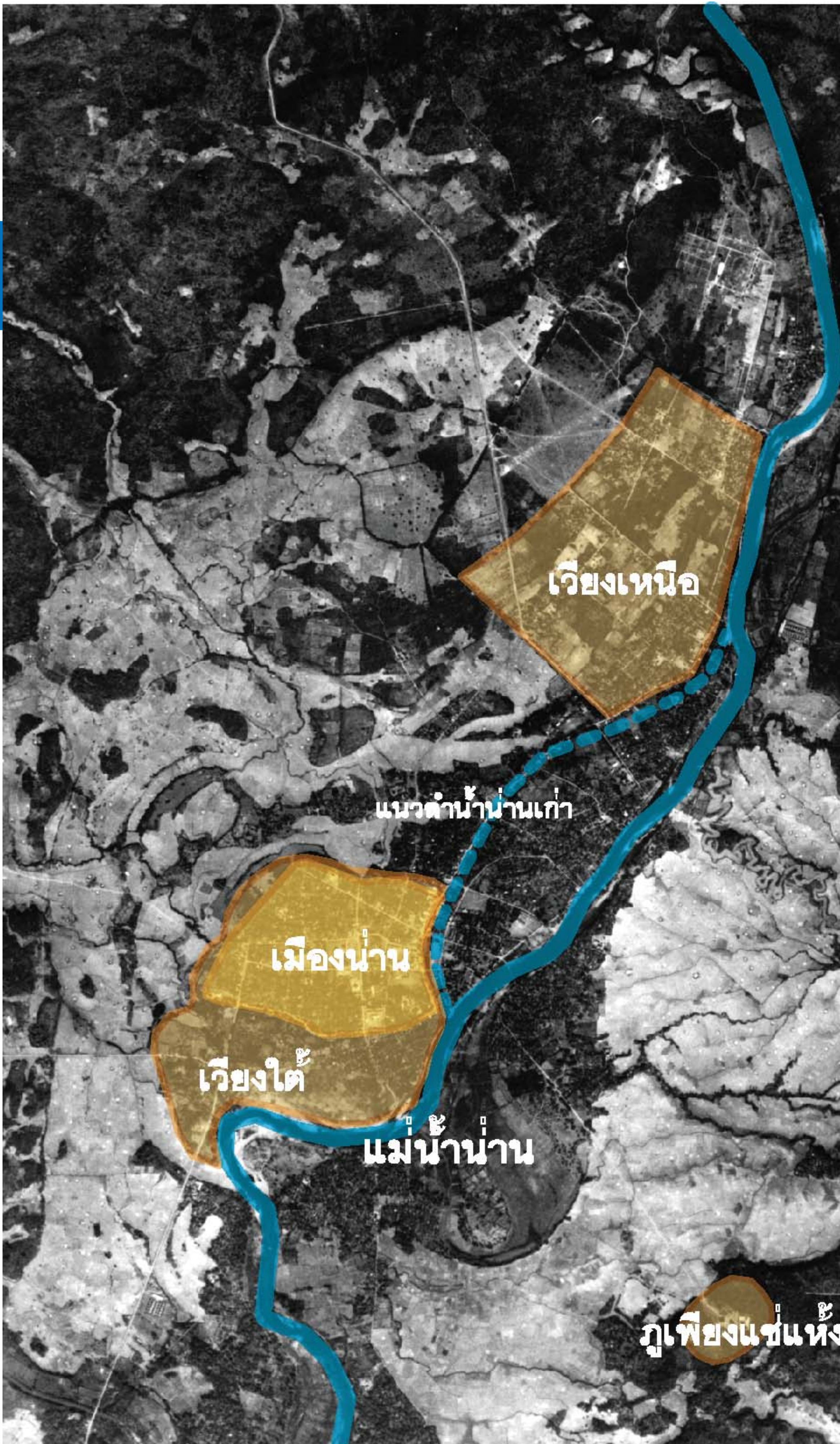
เรื่องราวเกี่ยวกับการกำเนิดเมืองน่านยุคปัจจุบันนั้น เริ่มต้น ขึ้นราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๘ โดยเจ้าขุนฟองผู้ครองนครเชื้อสายราชวงศ์ภูคา ได้สร้าง **เมืองปัว** หรือ **วรนคร**ขึ้นราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๙ เพื่อเป็นศูนย์กลางการปกครองชุมชนและหมู่บ้านน้อยใหญ่ที่กระจายกันอยู่ตามบริเวณที่ราบใกล้เคียง

ต่อมาพญาการเมืองย้ายชุมชนจากเมืองปัวลงมาสร้างเมืองใหม่บริเวณภูเพียงแช่แห้ง บนฝั่งตะวันออกของแม่น้ำน่าน โดยนำพระธาตุและพระพิมพ์จากกรุงสุโขทัยที่ได้รับพระราชทานจากพญาลิไท มาบรรจุไว้ในพระมหาธาตุเจดีย์ที่พระองค์โปรดให้สร้างขึ้นเพื่อเป็นศูนย์กลางของเมืองและชุมชนที่ตั้งขึ้นใหม่ พระมหาธาตุเจดีย์นี้ก็คือพระธาตุแช่แห้ง เมืองและชุมชนที่พระองค์สถาปนาขึ้นใหม่นี้คือ **เมืองภูเพียงแช่แห้ง**

ปี พ.ศ. ๑๙๑๑ พญาผากองได้ย้ายเมืองและชุมชนจากเมืองภูเพียงแช่แห้ง มายังฝั่งตะวันตกของแม่น้ำน่าน เพราะเกิดความแห้งแล้งกันดารน้ำ เมืองที่สร้างขึ้นใหม่นี้อยู่ห่างจากเมืองเก่าประมาณ ๖๐ เส้น เรียกว่า **"เวียงใต้"**

ต่อมาในสมัยเจ้าสุมนเทวราช พ.ศ.๒๓๖๒ ได้เกิดอุทกภัยครั้งใหญ่น้ำท่วมเมืองน่าน จึงย้ายเมืองไปตั้งบนที่ดอนบริเวณดงพระเนตรช้างทางตอนเหนือ ของเมืองน่านเรียกว่า **"เวียงเหนือ"** จนกระทั่ง ปีพ.ศ. ๒๓๙๘ แม่น้ำน่านเปลี่ยนเส้นทางถอยห่างจาก บริเวณกำแพงเมืองเดิมออกไปมาก เจ้าอนันตวรฤทธิเดชฯ จึงขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต จากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๔ ย้ายกลับมายังที่ตั้งเดิมและบูรณะปฏิสังขรณ์กำแพงเมืองน่านขึ้นมาใหม่แล้วเสร็จในปี พ.ศ. ๒๔๐๐

เมืองน่าน แห่งนี้จึงได้กลายเป็นศูนย์กลางการเมืองการปกครอง และพระพุทธศาสนาสืบเนื่องต่อมาจนกระทั่งทุกวันนี้

ผังแสดงขอบเขตเมืองน่านบริเวณต่างๆ ในอดีต

ยุค	เจ้าผู้ครองนคร	พุทธศักราช	เหตุการณ์สำคัญ	รูปภาพ
วรนครหรือเมืองปัว	เจ้าขุนฟอง	กลาง พุทธศตวรรษที่ ๑๘	พญาภูคาได้ได้ขยายอาณาเขตของตนออกไป โดยส่งบุตรบุญธรรมสองคนไปสร้างเมืองใหม่ทางตะวันออกบนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงและให้ขุนฟองผู้น้องไปสร้างเมืองวรนครหรือเมืองปัว	
	พญาการเมือง	๑๙๐๑	สร้างพระธาตุแช่แห้ง	
ภูเพียงแช่แห้ง	พญาการเมือง	๑๙๐๒	ย้ายเมืองน่านมาสร้างที่ภูเพียงแช่แห้ง	
	พญาผากอง	๑๙๐๖	เมืองน่านเริ่มแห้งแล้งและขาดแคลนน้ำ	
เวียงน่าน (เวียงใต้)	พญาผากอง	๑๙๑๑	ย้ายเมืองน่าน มาสร้างที่บ้านห้วยไค้ (น่านในปัจจุบัน) เริ่มแรกศูนย์กลางเมืองคือบริเวณวัดพญาวัด	
	เจ้าปู่เข็ง	๑๙๔๙	สร้างวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหารเป็นวัดหลวงกลางเวียง พระนางปทุมมาราชเทวีมเหสีได้สร้างพระธาตุเขาน้อยตั้งอยู่บนยอดดอยเขาน้อยและเจดีย์วัดสวนตาลที่บ้านสวนตาล	
	เจ้างั่วฬารผาสุม	๑๙๖๙	โปรดให้ก่อกำแพงเมืองที่ทำด้วยท่อนซุงทั้งแท่งขึ้นใหม่และใช้แนวกำแพงเดิมเป็นปราการชั้นนอกของเมืองน่าน	
	เจ้าอินต๊ะแก่นท้าว	๑๙๗๖ ๑๙๙๘ ๑๙๙๓	ครองเมืองได้ ๓ เดือน เจ้าแปงและเจ้าหอพรหมชิงเมือง เจ้าอินต๊ะแก่นท้าวได้หลบหนีไปอยู่ที่เมืองใต้ คือ เมืองเชลียง เจ้าอินต๊ะแก่นท้าวครองเมืองเป็นครั้งที่ ๒ พระยาติโลกราช ได้ยกทัพมาตีเมืองน่าน และสร้างพระเจ้าทองทิพย์ วัดสวนตาล ซึ่งเป็นพระพุทธรูปสำริดใหญ่ที่สุดของล้านนา	

ยุค	เจ้าผู้ครองนคร	พุทธศักราช	เหตุการณ์สำคัญ	รูปภาพ
เวียงน่าน (เวียงใต้) ขึ้นกับล้านนา	เจ้าผาแสง	๒๐๐๔	สิ้นเชื้อสายวงศ์ภูคา จากนั้นทางล้านนาจะเป็นผู้แต่งตั้งเจ้าเมืองมาปกครอง	
	เจ้าพญาพลเทพฤาชัย	๒๐๗๙	บูรณะปฏิสังขรณ์วัดหลวงกลางเวียง(วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร) ซึ่งร้างมาร้อยกว่าปี	
ขึ้นกับพม่า	เจ้าเจตบุตรพรหมมินทร์	๒๑๓๙	สร้างวัดภูมินทร์ขึ้นมีปรากฏในคัมภีร์เมืองเหนือว่าเดิมชื่อ "วัดพรหมมินทร์" แต่ตอนหลังชื่อวัดได้เพี้ยนไปจากเดิมเป็นวัดภูมินทร์ หมายเหตุ นักประวัติศาสตร์สันนิษฐานว่าวัดนี้สร้างในสมัย พญาหน่อคำเสถียรไชยสงคราม	
	พระเมืองราชา	๒๒๔๖	พม่ายกมาตีเมืองน่าน เผาทำลายวัดวาอาราม บ้านเมืองเสียหายอย่างหนัก เมืองน่านกลายเป็นเมืองร้างครั้งที่ ๑ เป็นเวลา ๕ ปี	
	พญาหลวงติ๋นมหาวงศ์	๒๒๖๙	เมืองน่านหาเจ้าผู้ครองนครไม่ได้ พระนาขวาจึงไปขอเจ้าพระยาหลวงติ๋นมหาวงศ์เจ้าเมืองเชียงใหม่มาเป็นเจ้าผู้ครองนครน่าน	
	เจ้าน้อยวิทูร	๒๓๒๑	เป็นข้าขอบขัณฑสีมากรุงธนบุรี แต่ไม่ตั้งอยู่ในสัจจะ ด้วยเหตุผลทางการเมืองจึงถูกคุมตัวส่งลงไปยังกรุงธนบุรี ทำให้ตัวเมืองน่านกลายเป็นเมืองร้างครั้งที่ ๒ เป็นเวลา ๒๓ ปี	
ขึ้นกับรัตนโกสินทร์	เจ้าอัตถวรปัญโญ	๒๓๓๑ ๒๓๔๗	ลงมาเฝ้ารัชกาลที่ ๑ ขอเป็นข้าขอบขัณฑสีมา และได้รับโปรดเกล้าให้เป็นเจ้าฟ้า ย้ายกลับไปตั้งเมืองที่เมืองน่านเก่าที่ร้างอยู่	
	เจ้าสุมนเทวราช	๒๓๖๐	เกิดอุทกภัยน้ำท่วมตัวเมืองครั้งใหญ่	

ยุค	เจ้าผู้ครองนคร	พุทธศักราช	เหตุการณ์สำคัญ	รูปภาพ
เวียงเหนือ	เจ้าสุมนเทวราช	๒๓๖๒	โปรดให้ย้ายเมืองไปตั้งอยู่ที่บริเวณบ้านดงพระเนตรช้าง โดยมีวัดสถารศเป็นวัดหลวง (เพนียดช้าง)	
เมืองน่าน	เจ้าอนันตวรฤทธิเดชฯ	๒๓๙๗	ได้ย้ายเมืองจากดงพระเนตรช้างกลับมาอยู่ที่เดิม และได้สร้างกำแพงเมืองใหม่	
		๒๔๐๐	เมืองน่านแล้วเสร็จ จึงได้ทำนุบำรุงพุทธศาสนาเป็นสำคัญ ได้สร้างวัดวาอารามและบูรณะปฏิสังขรณ์เป็นจำนวนมาก เช่น วัดช้างค้ำ วัดภูมินทร์ ฯลฯ	
	พระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ	๒๔๓๖	เนื่องจากได้มีการแก้ไขการปกครองแผ่นดินขึ้นใหม่ ในปีพ.ศ. ๒๔๓๕ โดยแบ่งการปกครองหัวเมืองออกเป็นมณฑลเทศาภิบาล โปรดเกล้าฯ ให้ส่งข้าราชการผู้ใหญ่จากกรุงเทพฯ เป็นผู้แทนต่างพระเนตรพระกรรณ มากำกับดูแลการบริหารบ้านเมืองของเจ้าผู้ครองนคร	
		๒๔๔๖	พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ เลื่อนฐานันดรศักดิ์ขึ้นเป็น **พระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชกุลเชษฐมหันต์ชัยนันทบุรมหาราชวงศาธิบดี (พระเจ้านครน่าน)** นับเป็นพระเจ้านครน่านองค์แรก และองค์เดียวในประวัติศาสตร์น่าน	
	เจ้ามหาพรหมสุรธาดา	๒๔๖๑	อำนาจของเจ้าผู้ครองนครลดน้อยลง คงเป็นเพียงประมุขของจังหวัด ตัวเจ้าผู้ครองนครได้กำหนดรายได้เป็นอัตราเงินเดือน	
		๒๔๗๔	ถึงแก่พิราลัย ตำแหน่งเจ้าผู้ครองนครถูกยุบเลิกแต่นั้นมา จึงเป็นเจ้าผู้ครองนครน่านองค์สุดท้าย	

เมืองน่านก่อนไฟไหม้ครั้งใหญ่ พ.ศ.๒๕๒๓

หลังจากเจ้าอนันตวรฤทธิเดชทำการบูรณะซ่อมแซมเมืองน่านในปีพ.ศ. ๒๔๐๐ นครรัฐน่านหรือเมืองน่านก็ไม่เคยย้ายศูนย์กลางเมืองการบริหารและการปกครองไปที่ใดอีกถึงปัจจุบัน ดังนั้นโครงสร้างและองค์ประกอบของเมืองที่ยังคงเหลือให้เห็นปัจจุบันนี้จึงเป็นหลักฐาน ที่แสดงให้เห็นถึงการกำหนดโครงสร้างและองค์ประกอบของเมืองตามแนวคิดการวางผังเมืองล้านนาโบราณ**(ทักษาเมือง)** โดยเมืองที่เจ้าอนันตวรฤทธิเดชซ่อมแซมและสร้างเสริมขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๐๐ อาจถือได้ว่าเป็นช่วงที่เมืองน่านมีความสมบูรณ์ทางด้านโครงสร้างและองค์ประกอบของเมืองมากที่สุด ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะมีความเชื่อมโยงกันทั้งทางพื้นที่ และคุณค่าทางประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของคุณลักษณะเด่นแต่ละประเภท โดยจะแบ่งคุณลักษณะเด่นทางกายภาพของเมืองน่านออกเป็นประเภท ต่างๆ ดังนี้

๑. องค์ประกอบของเมืองน่าน
   (การสร้างเมืองตามหลักทักษาเมืองของล้านนา)
๒. รูปแบบทางสถาปัตยกรรม
   ๒.๑ ศาสนสถาน
   ๒.๒ คุ้ม
   ๒.๓ เรือนพื้นถิ่น
   ๒.๔ อาคารสาธารณะ
   ๒.๕ เรือนแถว
๓. ภูมิทัศน์ทางธรรมชาติและวัฒนธรรม

๑.องค์ประกอบของเมืองน่าน

(การสร้างเมืองตามหลักทักษาเมืองของล้านนา)

การสร้างเมืองตามคติโบราณล้านนา เรียกว่า ทักษาเมือง หมายถึงชื่อเรียกอัฐเคราะห์ (คือ อาทิตย์ จันทร์ อังคาร พุธ เสาร์ พฤหัสบดี ราหู ศุกร์) ตามระบบหลักทักษาประกอบด้วย บริวาร อายุ เดช ศรี มูล อุตสาหะ มนตรี กาลกิณี โดยเวียนขวาไปตามทิศทั้ง ๘ คือ บูรพา (ทิศตะวันออก) อาคเนย์ (ทิศตะวันออกเฉียงใต้)

ทักษิณ(ทิศใต้)

หรดี (ทิศตะวันตกเฉียงใต้)

ประจิม (ทิศตะวันตก)

พายัพ (ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ)

อุดร (ทิศเหนือ)

อีสาน (ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ)

โดยกำหนดตำแหน่งองค์ประกอบหลักของเมือง คือ กำแพงเมือง ประตูเมือง วังหรือคุ้ม ข่วงเมืองหรือลานโล่งขนาดใหญ่ของเมืองและวัด ให้สอดคล้องกับหลักทักษา หรือตำแหน่งการตั้งบ้านเมืองตามหลักโหราศาสตร์ เพื่อความเป็นมงคลต่อบ้านเมือง ผู้ครองนครและราษฎร

องค์ประกอบหลักของเมืองมีดังนี้

กำแพงเมืองและคูเมือง

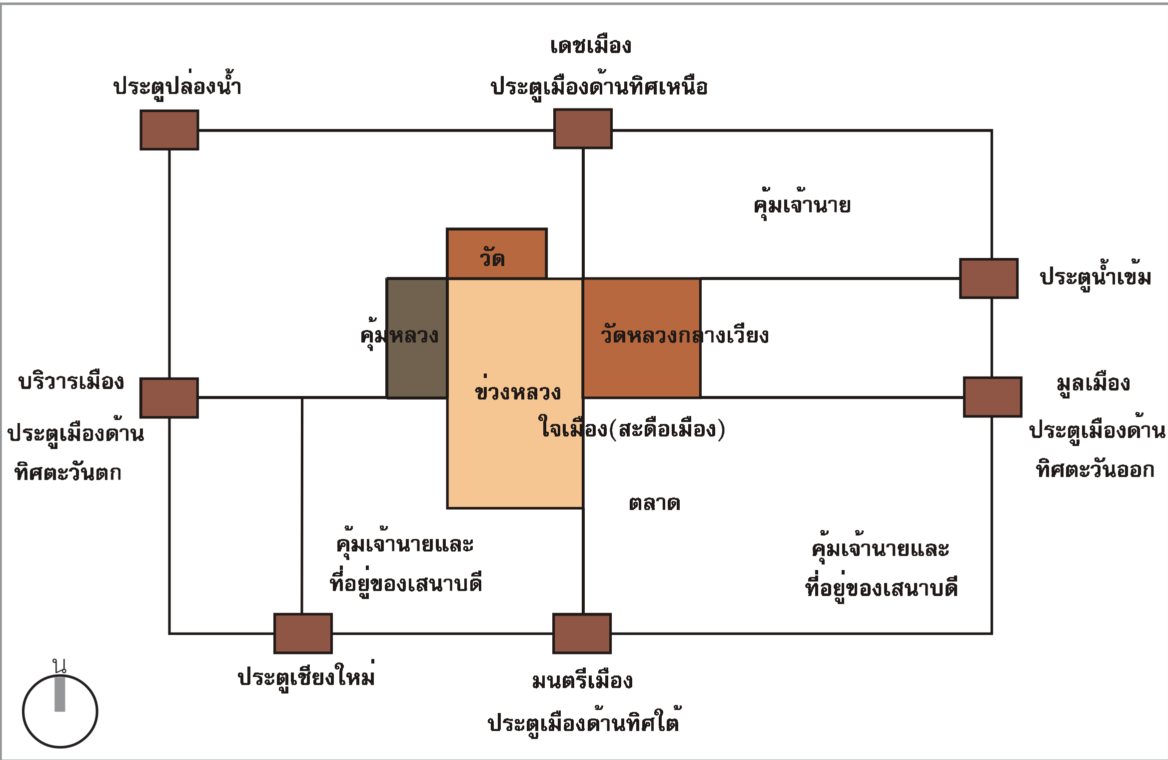
กำแพงเมืองทิศตะวันออก มี ๒ ประตู ประตูไชย สำหรับเจ้านายชั้นสูงเสด็จชลมารค ประตูน้ำเข้ม ใช้ติดต่อค้าขายทางน้ำและชาวเมืองทั่วไป

กำแพงเมืองทิศเหนือ มี ๒ ประตู ประตูริม ใช้สำหรับเดินทางไปสู่ตอนเหนือของเมือง ประตูอมรสร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๐ เพื่อสร้างถนนมหายศ

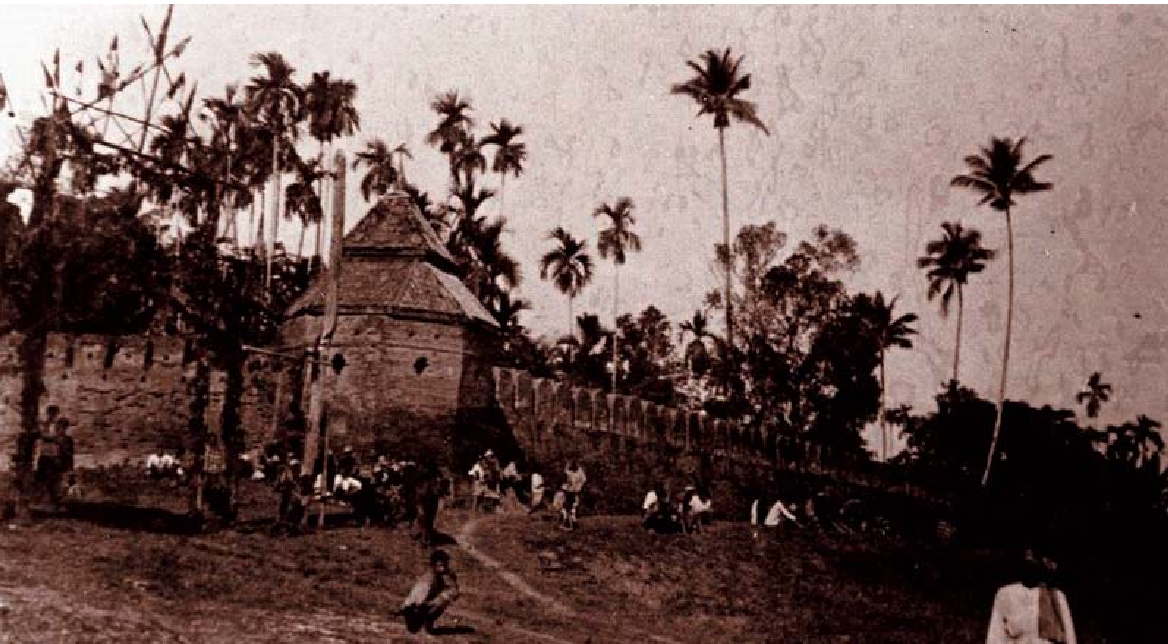
กำแพงเมืองทิศตะวันตก มี ๒ ประตู ประตูปล่องน้ำ ใช้ระบายน้ำจากตัวเมืองออกนอกเมือง ประตูหนองห้า สำหรับชาวเมืองเดินออกไปทำไร่ทำนา

กำแพงเมืองทิศใต้ มี ๒ ประตู ประตูเชียงใหม่ เป็นทางออกไปต่างเมือง เช่น แพร่ ประตูท่าลี่ ซึ่งเป็นประตูที่นำศพออกไปเผานอกเมือง

คูเมือง อยู่ด้านนอกกำแพงเมืองสามด้าน ยกเว้นด้านทิศตะวันออกซึ่งมีแม่น้ำน่านเป็นปราการธรรมชาติ ภายนอกกำแพงเมืองเป็นเรือกสวนไร่นาของชาวเมือง

หลักทักษาเมืองน่าน "เจ็ดประตู หนึ่งหนอง สิบสองวัด" (ก่อนการสร้างประตูอมรและถนนมหายศ พ.ศ.๒๔๕๐)

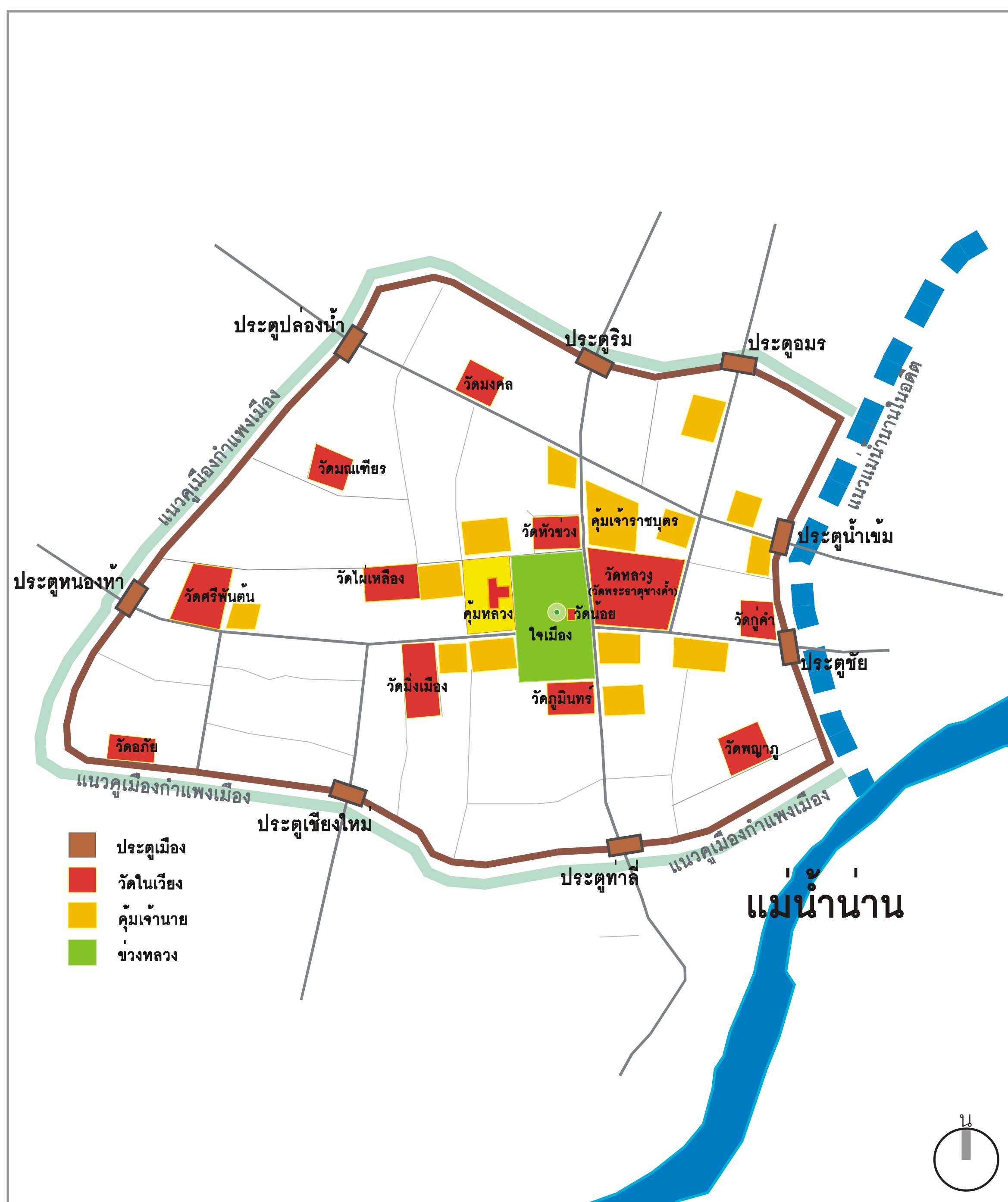
ภาพกำแพงเมืองน่านเมื่อครั้งสมัยรัชกาลที่ ๕

ภาพกำแพงเมืองน่าน

วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร วัดหลวงกลางเวียงน่าน สมัยก่อนสร้างหอไตร

ผังแสดงทักษาเมืองของน่าน

คุ้มหลวง (คุ้มแก้วหรือเวียงแก้ว)

คือบริเวณที่อยู่ของเจ้าผู้ครองนครเปรียบเสมือนวัง เป็นศูนย์กลางการเมืองและการปกครองสำหรับเมืองน่าน มีอาคารที่ตั้งอยู่ภายในคุ้มหลวงหลงเหลืออยู่เพียงหลังเดียวคือ **หอคำ** ซึ่งเป็นที่ประทับเป็นที่ออกว่าราชการและต้อนรับแขกบ้านแขกเมือง

วัดหลวง

คือวัดสำคัญใจกลางเมืองที่เจ้าผู้ครองนครน่านเป็นผู้สร้างและทำนุบำรุงรักษาอย่างต่อเนื่องทุกองค์ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของคุ้มหลวง **วัดหลวงกลางเวียงของเมืองน่าน** คือ วัดพระธาตุ ช้างค้ำวรวิหาร มี พระธาตุช้างค้ำเป็นปูชนียสถาน สำคัญกลางเมือง

ข่วงหลวง (ข่วงเมือง, ข่วงแก้ว, สนามหลวง)

คือลานโล่งขนาดใหญ่ใจกลางเมืองตั้งอยู่ระหว่างคุ้มหลวงและวัดหลวงกลางเวียง มีวัดหัวข่วงอยู่ทางทิศเหนือและวัดภูมินทร์อยู่ทางทิศใต้ใช้เป็นที่ประกอบพระราชพิธี รัฐพิธี และงานประเพณีต่างๆ เช่น การต้อนรับแขกบ้านแขกเมือง การจัดขบวนเสด็จออกนอกเมือง การตั้งศพเจ้านายก่อนนำไปปลงหรือเผานอกเมือง การทำพิธีพุทธาภิเษก จัดแสดงมหรสพ พิธีสมโภชช้างเผือก พิธีสวนสนาม ฝึกซ้อมทหารและจัดกระบวนทัพ ตลอดจนเป็นตลาดนัดและที่พักผ่อนหย่อนใจของชาวเมือง

ใจเมือง (สะดือเมือง)

ตั้งอยู่บริเวณใจกลางเมืองโดยถือเอาต้นไม้ใหญ่ เช่น ไม้สรีหรือต้นโพธิ์ ต้นยาง ต้นลุง(ต้นช่าง) เป็นที่สิงสถิตของเทวดาอารักษ์รักษาเมือง ที่เรียกว่า เสื้อเมือง ตามคติความเชื่อล้านนาแต่โบราณกาล สำหรับเมืองน่าน สันนิษฐานว่าต้นโพธิ์กลางข่วงเมืองระหว่างคุ้มหลวงและวัดหลวง น่าจะเป็นบริเวณใจเมืองหรือสะดือเมือง อันเป็นที่ตั้งของหลักเมืองน่านในอดีต ปัจจุบันต้นโพธิ์นี้เป็นที่ตั้งของวัดน้อย

คุ้มเจ้านาย เชื้อพระวงศ์

มักตั้งอยู่โดยรอบคุ้มหลวงหรือบริเวณที่เป็นเดชเมืองและอายุเมืองที่อยู่ของขุนนางข้าราชการ พ่อค้าคหบดีมักตั้งอยู่บริเวณศรีเมือง อุตสาหะเมืองมูลเมืองและมนตรีเมือง ด้านทิศใต้และทิศตะวันตกเป็นกาลกิณีและบริวารเมือง โดยทิศที่เป็นกาลกิณีเมืองจะเป็นเส้นทางนำศพออกไปปลงหรือเผานอกกำแพงเมือง

๒.ประเภทของสถาปัตยกรรม

สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของไทยนั้นแสดงให้เห็นถึง ความสัมพันธ์ระหว่างรูปทรงที่สนองความต้องการทาง กายภาพที่เป็นความจำเป็นและความต้องการขั้นพื้นฐานของการดำรงชีพ สอบค้นให้เห็นถึงความชาญฉลาดของช่างในท้องถิ่น ในเรื่องเทคนิคการก่อสร้าง รวมถึงการคิดประดิษฐ์วัสดุที่ใช้และยังสะท้อนถึงวัฒนธรรม พฤติกรรม และคติความเชื่อพร้อมทั้งพิธีกรรมประเพณีที่สัมพันธ์กับระบบการตั้งถิ่นฐาน ระบบการวางผัง ลำดับขั้นตอนการก่อสร้างการแบ่งพื้นที่และรูปแบบลักษณะของอาคาร

เมืองน่านเป็นเมืองที่มีสถาปัตยกรรมเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยของการปกครอง อาจกล่าวได้ว่าแต่เริ่มแรกนั้นเมืองน่านมีสถาปัตยกรรมแบบล้านช้าง ต่อมาเมื่อขึ้นกับล้านนาซึ่งเป็นเวลากว่า ๑๐๐ ปี จึงรับอิทธิพลสถาปัตยกรรมล้านนามากขึ้น ประเภทของสถาปัตยกรรมในน่านสามารถแบ่งได้ ๕ ประเภท ดังนี้

๒.๑ ศาสนสถาน

๒.๒ คุ้ม

๒.๓ เรือนพื้นถิ่น

๒.๔ อาคารสาธารณะ

๒.๕ เรือนแถว

วัดภูมินทร์

โปรดสังเกตต้นมะพร้าวด้านขวาของภาพซึ่งเกือบถูกตัดลงแล้ว แต่มีผู้ขอร้องให้ระงับไว้ เพราะเป็นทัศนียภาพที่เจนตาอยู่คู่วัดภูมินทร์มาหลายชั่วอายุคน

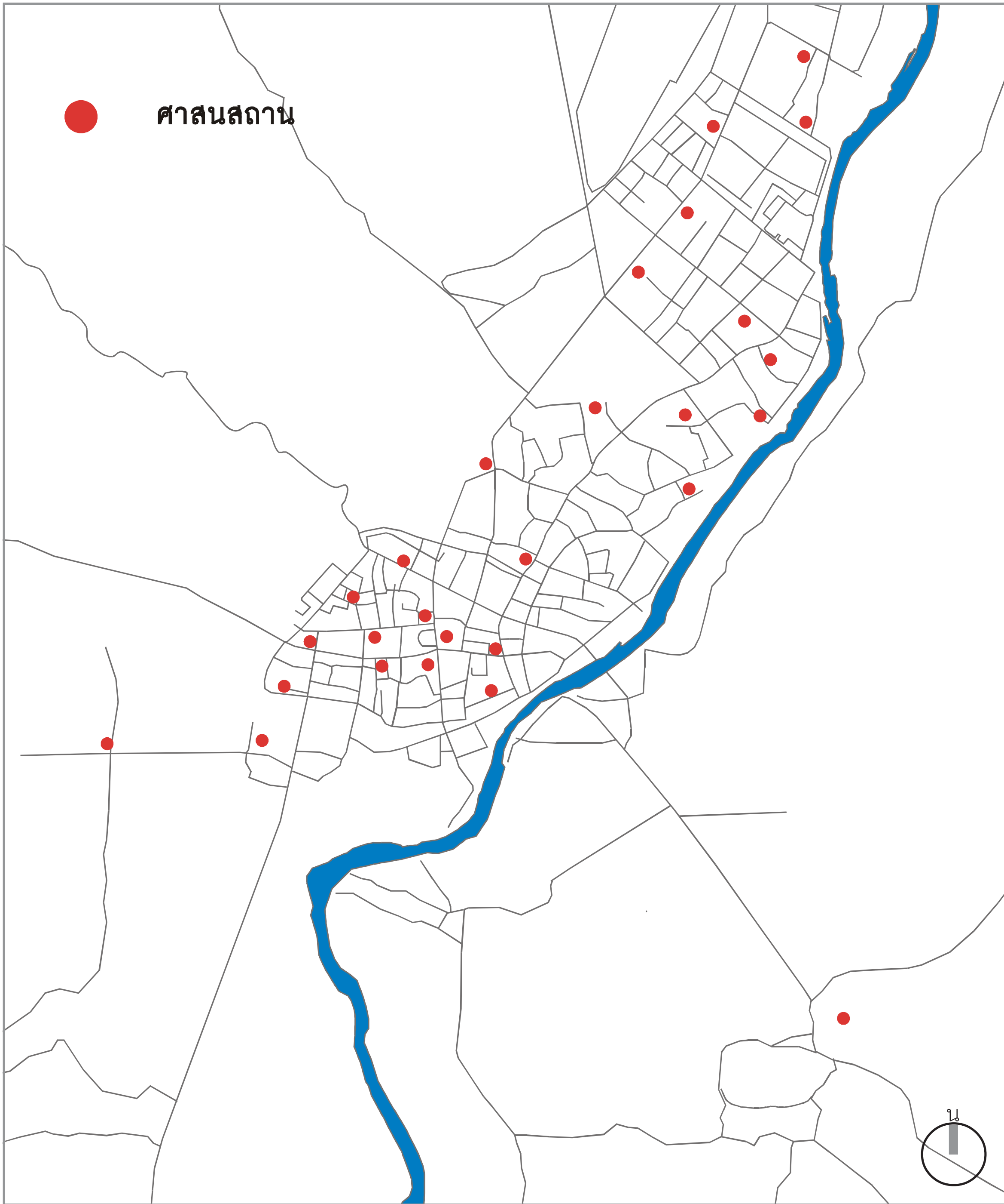

คุ้มหลวง

แสดงแนวกำแพงซึ่งถูกรื้อไปแล้ว แนวกำแพงเดิมนี้อยู่บริเวณอนุสาวรีย์พระเจ้าสุริยพงผริตเดชในปัจจุบัน

วัดน้อยตั้งอยู่ใต้ร่มโพธิ์ในบริเวณพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติน่าน

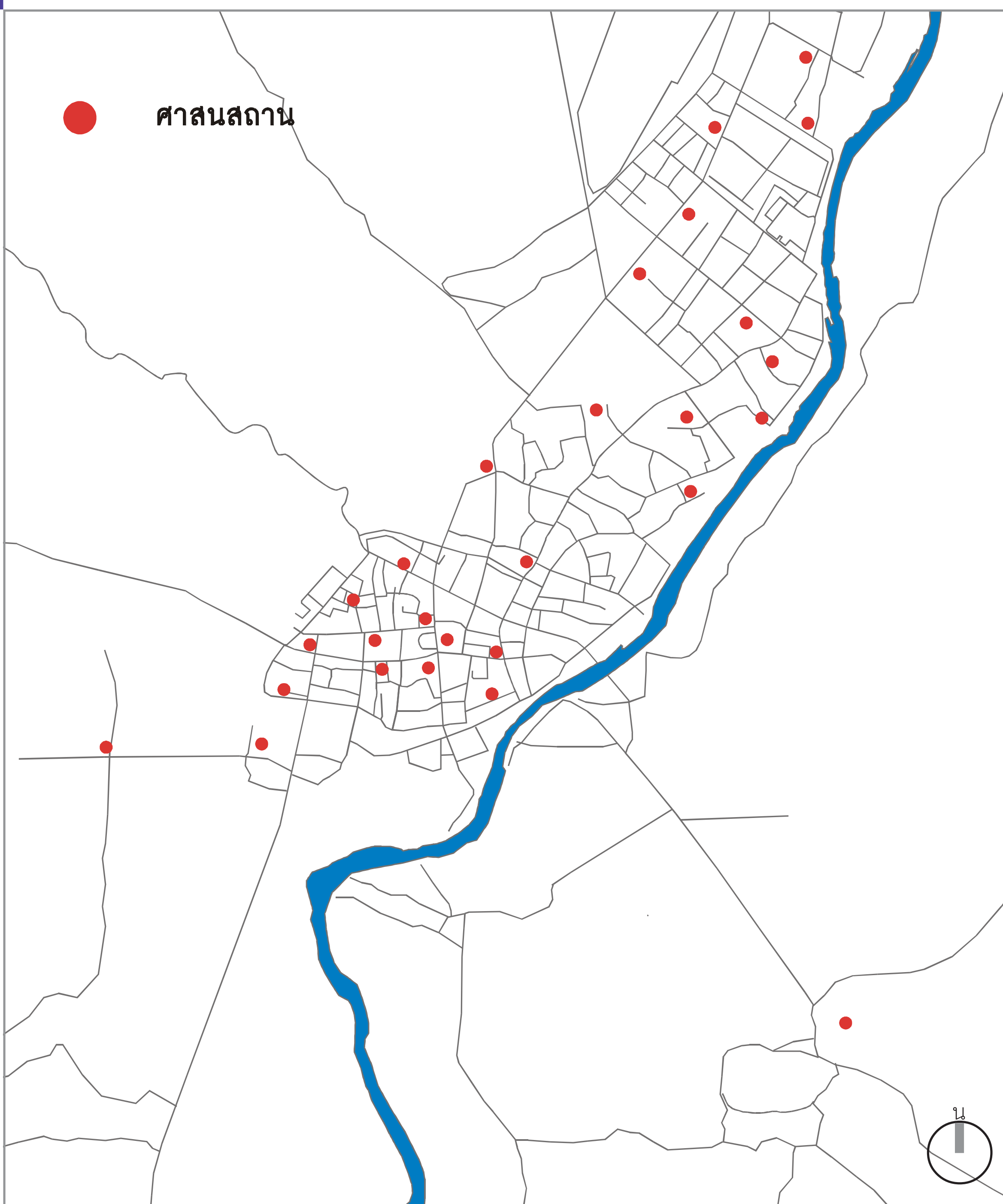

ผังแสดงตำแหน่งของสถาปัตยกรรมทั้ง ๕ ประเภทของเมืองน่าน

วัดสวนตาล

โบสถ์คริสต์เมื่อสร้างครั้งแรก

โบสถ์คริสต์ที่สร้างใหม่

ผังแสดงตำแหน่งของศาสนสถาน

๒.๑ ศาสนสถาน

วัด

วัดในล้านนาทั่วไปมีรูปแบบและแผนผังที่ค่อนข้างแน่นอน รวมทั้งวัดในเมืองน่านเกือบทุกวัดนิยมวางแผนผังให้ซุ้มโขง(ประตูวัด) วิหารและเจดีย์อยู่ในแนวเดียวกัน วิหารส่วนใหญ่หันหน้าไปทางทิศตะวันออก ยกเว้นวัดที่ติดกับแม่น้ำจะหันหน้าวัดไปสู่แม่น้ำ กุฏิ หอไตร และอุโบสถนิยมสร้างบนดินข้างวิหาร วิหารและเจดีย์เป็นสิ่งก่อสร้างที่สำคัญที่สุดของวัด อุโบสถจะมีขนาดเล็กกว่าวิหารมาก วัดจะมีกำแพงล้อมรอบ ภายในกำแพงจะมีศาลาบาตร (ระเบียงคดหรือศาลาราย) เพื่อเป็นที่ประกอบกิจและที่พักของฆราวาส ด้านหน้าวัดมักติดกับหมู่บ้าน ด้านหลังมักติดกับไร่นา

วัดในภาคเหนือไม่นิยมแบ่งเขตพุทธาวาส(สถานที่พระสงฆ์ใช้ประกอบสังฆกรรม เช่น เจดีย์ วิหาร อุโบสถ หอกลอง หอระฆัง) และเขตสังฆาวาส (ส่วนที่อยู่อาศัยของพระสงฆ์ เช่น กุฏิ โรงครัว หอฉัน) เหมือนภาคกลาง เกือบทุกวัดมักจะมีต้นโพธิ์ปลูกหรือขึ้นอยู่ บางแห่งมีหอเสื้อวัด(ศาลเจ้าที่วัด) หรือกู่ (ที่บรรจุอัฐิ)

ในอดีตวัดเป็นแหล่งรวมสรรพวิทยาการโดยเป็นแหล่งการศึกษา แหล่งศิลปกรรม สถานที่ประกอบประเพณีพิธีกรรม ทั้งในพระศาสนาและในชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย เพราะพระสงฆ์เป็นที่พึ่งทางจิตใจของคน เป็นครูบาอาจารย์และเป็นผู้เชี่ยวชาญงานช่างศิลป์สาขาต่างๆ วัดจึงเปรียบเสมือนศูนย์กลางหรือศูนย์รวมของชุมชนและศิลปวัฒนธรรม

โบสถ์คริสต์

โบสถ์คริสต์ในเมืองน่านก่อตั้งโดยคณะมิชชันนารีที่เข้ามายังเมืองน่านระหว่างช่วงปี พ.ศ. ๒๔๓๕ - ๒๔๔๖ ซึ่งเป็นชาวอเมริกันคริสต์นิกายโปรเตสแตนต์ โบสถ์ที่ยังคงอยู่ในสภาพเดิมปัจจุบันคือโบสถ์คริสตจักรประสิทธิพรน่าน แห่งสภาคริสตจักรแห่งประเทศไทย ตั้งอยู่ที่ถนนรังษีเกษม

ตัวอย่างของดีวัดเด่น

วัดสถารศ

มีเจดีย์ และ โบสถ์เปิดที่ไม่มีประตูหน้าต่าง แห่งเดียวในเขตเทศบาล มีพระอัฐพศใต้ฐาน มีพระแม่ธรณีบีบมวยผม โดยหล่อมาจากเงินอัฐ และเงินโสพส ซึ่งเจ้าสุมนเทวราชได้มาจากสุโขทัย มีพระไม้แกะจากไม้จันทร์หอมปางเปิดโลกประทับบนเศียรช้าง จะนำมาแห่เพื่อขอฝน หรือ เรียกว่า **พระขอฝน**

วัดดอนแก้ว

มีเจดีย์เก่าจัดงานห้าเป็งสรงน้ำพระธาตุประจำทุกปี เป็นวัดเดียวในเขตเทศบาลที่มี **พระประธานในพระอุโบสถประดิษฐานในซุ้มโขง** อันเป็นเอกลักษณ์

วัดน้ำล้อม

รูปโบสถ์เป็นแบบล้านนาทรงไก่แม่ฟักโอบไข่ มีพิพิธภัณฑ์ พระไม้โบราณ และ หีบธรรมโบราณ

วัดมหาโพธิ์

พระประธานในโบสถ์ เป็นพระยืนเปิดโลกทรงเครื่อง **เป็นวัดเดียวที่พระประธานเป็นพระยืน** เพราะมีการหล่อพระถึงสองครั้งเพื่อจะนำมาเป็นพระประธานแทน แต่ก็ถูกฟ้าผ่าทั้งสองครั้ง ครั้งแรกหล่อที่วัดมหาโพธิ และ อีกครั้งหล่อที่วัดมิ่งเมือง ภายในโบสถ์จะมีรูปครุฑโบราณติดอยู่บนคานโบสถ์

วัดพญาวัด

มีเจดีย์เอียงสร้างแบบฐานสี่เหลี่ยมซ้อนเป็นขั้นถึงยอดหน้าซุ้มเป็นรูปนาคเกี่ยวหาง มีสถูปจตุรมุขหน้าเจดีย์ ภายใน โบสถ์มี พระพุทธรูปเก่าประดิษฐานในซุ้มโขงโบราณ มีธรรมาศเอกเก่าแกะลาย โบราณ และเป็นที่ประดิษฐานพระเจ้าฟ้า หรือ **พระเจ้าฝนแสนห่า** ซึ่งเป็นไม้ปางเปิดโลก ขนาดเท่าคนจริงจะนำมาใช้แห่เพื่อขอฝนใน สมัยโบราณ หลังวัดมีกำแพงเมืองเป็นแนวดิน และเป็นสถานศึกษา การเรียนแพทย์แผนไทย

วัดพระเกิด

มีพระอุโบสถเดิมแบบพื้นเมือง ใบเสมาแบบก้นหอย ในวิหารประดิษฐานพระไม้โบราณเปิดโลกทรงเครื่องแบบกษัตริย์ และ ไม่ทรงเครื่ององค์ใหญ่เท่าคนจริง

มีฆ้องโบราณอายุกว่าร้อยปี มีเสียงดังกังวาน รวมถึง ยังเป็นที่เก็บปั๊บใบลานหรือผูกใบลานพื้นบ้าน กล่าวถึงประวัติและพิธีกรรมต่างๆในอดีต

วัดหัวเวียงใต้

ภายในวิหารประดิษฐานพระศิลปะม่านองค์ใหญ่ที่สุดในน่าน และ ภายในโบสถ์ประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้น ๕ องค์ เป็นศิลปะพื้นเมืองน่านประทับนั่งเป็นแถว

ภายในกุฏิมีพระพุทธรูปสำริดจำนวนมากให้บูชากราบไหว้

วัดพวงพยอม

เป็นที่ประดิษฐานพระเจ้าขาว ก่ออิฐถือปูน องค์ใหญ่ หน้าตักกว่า ๓ เมตร อายุกว่า ๒๐๐ ปี มีจารึกตัวเมืองใต้ฐานพระ

เป็นจุด **กรุพระยอดขุนพลพวงพยอม** และพระอื่นๆ บริเวณโดยรอบวัดเป็นชุมชนที่ประกอบอาชีพเผาอิฐมอญแหล่งใหญ่ของจังหวัดน่าน

วัดกู่คำ

ภายในพระอุโบสถเพดานเป็นลายศิลปะพม่า พระประธาน ก่ออิฐถือปูนศิลปะม่าน มีธรรมาศเอก ประดับกระจกสีแกะลายแบบม่านเก่าโบราณ มีพระพุทธรูปนั่งศิลปะสุโขทัย จีวรจีบทองสำริด ได้รับพระราชทานจากพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

มีพระบรมฉายาลักษณ์รัชกาลที่ ๕ พระราชทานให้วัดกู่คำ พร้อมกับศาลากลางเก่า

ภายในบริเวณวัด มีเจดีย์พระธาตุอายุเก่าแก่ กุฎิพระจำพรรษาเป็นอาคารทรงปั้นหยา อายุเกือบร้อยปี และ ต้นไม้โบราณ "ต้นมณฑา" อายุเกือบร้อยปี

วัดพญาภู (พระอารามหลวง)

มีพระธาตุพญาภูศิลปะล้านนาสร้างในสมัยพญาภูแข็งแห่งราชวงศ์ภูคา ภายในวัดเป็นที่ประดิษฐาน **พระเชียงแสนปางมารวิชัยในวิหารหลวง** ซึ่งเป็นพระพุทธรูปที่ใหญ่ที่สุด ในจังหวัดน่าน

มีพระพุทธรูปปางลีลาแบบสุโขทัย ๒ องค์มีจารึก อักษรสุโขทัยที่ฐานพระ

มีวิหารหลวงที่ประตูวิหารเป็นไม้แกะสลักลายเถา สร้างโดย **พระยาสรรพช่าง** เป็นช่างมือหนึ่งของเมืองน่าน อายุราว ๒๐๐ ปี

พระอุโบสถวัดพญาภู มีใบเสมาเป็นหินแผ่นสร้างโดยชาวม่าน ประดิษฐานพระพุทธปฏิมาปางมารวิชัยศิลปะแบบพม่า ปัจจุบันเป็นโรงเรียนปริยัติธรรมสอนภาษาบาลีสันสกฤต

วัดศรีพันต้น

มีพระสังขจายองค์ใหญ่ก่ออิฐถือปูน บูรณะครั้งหลัง โดยเจ้ามหาพรหมสุรธาดา เจ้าผู้ครองนครน่านองค์สุดท้ายเมื่อปี จ.ศ.๑๒๙๐ ตามแผ่นจารึกด้านหลังพระสังขจาย ภาพวาดในวิหารเป็นตำนานเมืองน่าน ในอดีตจนถึง ปัจจุบันเป็นแห่งเดียวในจังหวัด

มีเรือแข่งลำใหญ่ และ ยาวที่สุดในจังหวัดน่าน

วัดมิ่งเมือง

เป็นที่ประดิษฐานของศาลหลักเมือง มีวิหารปูนปั้นอันงดงาม และจิตรกรรมฝาผนังซึ่งเล่าประวัติเมืองน่าน ขณะนี้กำลังปรับปรุงศาลหลักเมือง

๒.๒ คุ้ม

หอคำ คุ้มหลวงเมืองน่าน

พระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดช โปรดให้สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.๒๔๔๖ หลังจากได้เลื่อนยศฐานันดรศักดิ์ขึ้นเป็น **"พระเจ้านครน่าน"** โดยได้รับพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาจากสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ปรากฏนามตามพระสุพรรณบัฏว่า **"พระเจ้าสุริยพงษ์ผลิตเดช กุลเชษฐมหันต์ ไชยนันทบุรหาราชวงศาธิบดี สุจริตจารีราชานุภาวรักษ์ วิบูลศักดิ์กิติไพศาล ภูบาลบพิตรสถิตย์ ณ นันทราชวงศ์"** ได้สร้างขึ้นแทนหลังเดิมที่เป็นเรือนไม้สักผสมไม้ตะเคียน เป็นอาคารรวม ๗ หลังของเจ้าอนันตวรฤทธิเดชฯ โดยสร้างตรงบริเวณคุ้มเดิม ลักษณะหอคำเป็นอาคารทรงไทยผสมศิลปะตะวันตก แบบตรีมุข ๒ ชั้น มุขหน้าหันไปทิศตะวันออกตรงกับแม่น้ำน่าน ตัวอาคารก่ออิฐฉาบด้วยปูน บานประตูหน้าต่างเป็นบานเกล็ด หลังคามุงด้วยแป้นเกล็ด มีชั้นลด ๒ ชั้น ประดับช่อฟ้าใบระกาหน้าบันทั้ง ๓ ด้าน สลักลวดลายเป็นรูปพญานาครา ๒ ตัวเกี้ยวกวัด โดยให้ส่วนหางขดเป็นวงกลมสลักโคอยู่ตรงกลาง (รูปโคเป็นสัญลักษณ์แทน สมณโคดมองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยนัยหมายถึงจังหวัดน่านได้ยกย่องให้พระพุทธศาสนาเป็นหลักชัยของบ้านเมือง) เจ้าราชดนัย (เจ้าน้อยยอดฟ้า) โอรสองค์เล็กของพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯเป็นสถาปนิกออกแบบ

เมื่อเจ้ามหาพรหมสุรธาดา เจ้าผู้ครองนครน่านลำดับที่ ๖๔ ถึงแก่พิราลัยเมื่อ พ.ศ.๒๔๗๔ อาคารหอคำได้มอบให้แก่ทางราชการ และใช้เป็นศาลากลางของจังหวัดน่านตั้งแต่ พ.ศ.๒๔๗๖ จนกระทั่ง พ.ศ.๒๕๑๗ จึงได้มอบให้กรมศิลปากรเพื่อจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติน่าน และได้เปิดบริการอย่างเป็นทางการเมื่อ พ.ศ.๒๕๓๐

หมายเหตุ : เจ้าสมปรารถนา ณ น่าน ทายาทผู้ครองนครน่านให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า เดิมทางการมีดำริจะรื้ออาคารหอคำเพื่อสร้างศาลากลางจังหวัด แต่เจ้าประดิษฐ์ ณ น่าน บิดาของเจ้าสมปรารถนา ณ น่าน และคนน่านจำนวนมากไม่เห็นด้วย จึงสร้างอาคารศาลากลางจังหวัด ณ บริเวณที่ตั้งในปัจจุบัน ซึ่งเดิมเป็นเค้าสนามหลวง อาคารหอคำจึงอยู่ต่อมาจนทุกวันนี้

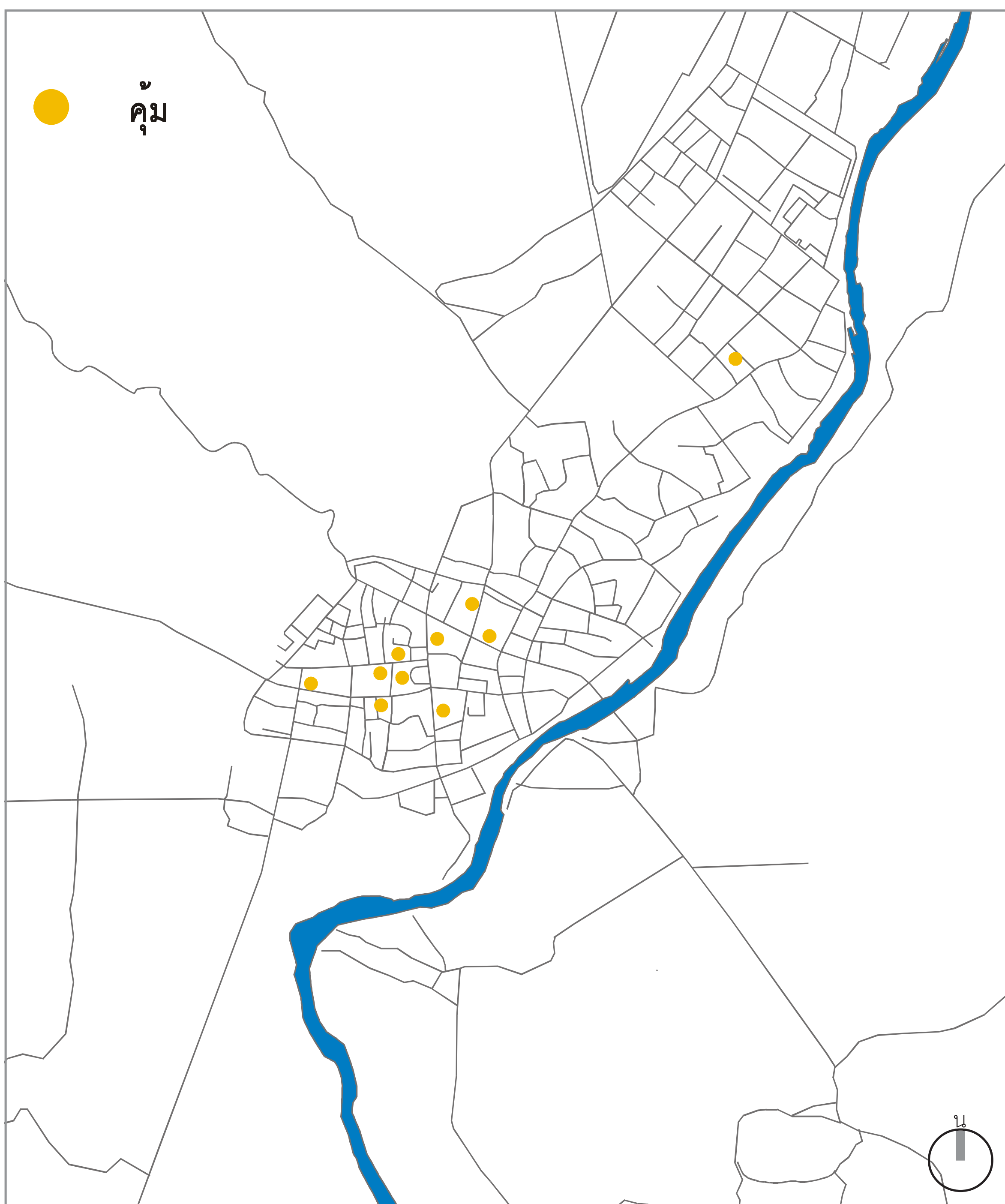
บุคคลซึ่งรู้เรื่องราวของหอคำมากที่สุดในน่านคนหนึ่ง คือ คุณพ่อสำราญ จรุงจิตรประชารมย์ อดีตอักษรเลข ของผู้ว่าราชการจังหวัด 7 ท่าน ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๐ คุณพ่อสำราญเป็นบุตรขุนจรุงจิตรประชารมย์ และแม่เจ้าสุพรรณรัศมี เกิดเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘ ปัจจุบันอายุ ๙๐ ปี ยังมีความทรงจำดีเยี่ยม นับเป็นทรัพยากรบุคคลที่มีค่ายิ่ง

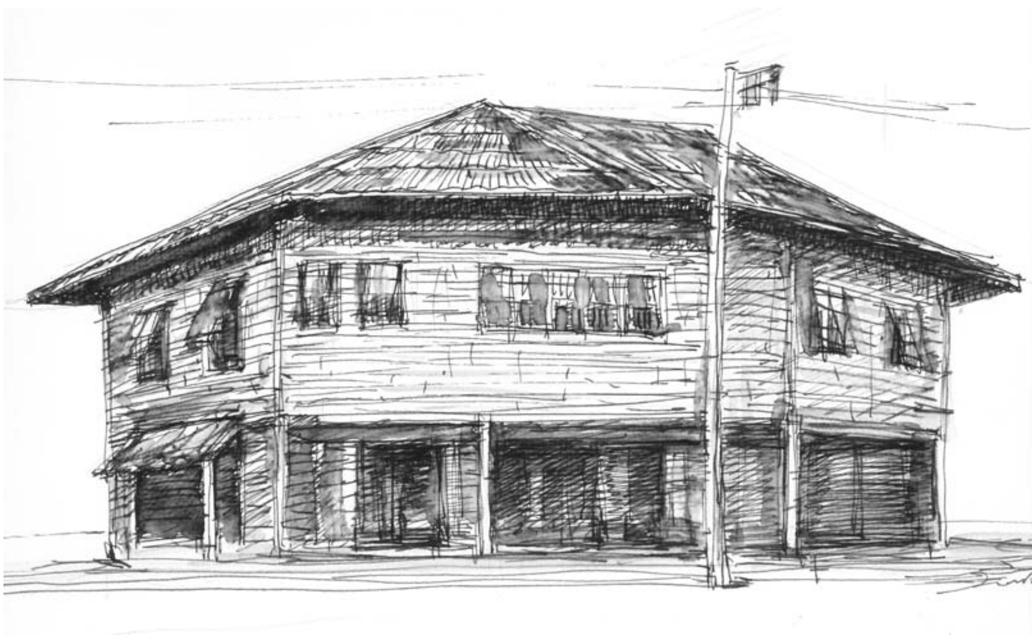
ภาพบันไดหอคำที่คุ้มหลวงทางด้านข้าง บันไดนี้ถูกรื้อไปเมื่อหลายสิบปีก่อน

คุ้ม : ที่อยู่ของเจ้าผู้ครองนครน่านและเชื้อสาย

คุ้ม หรือที่พำนักของเจ้านายเมืองน่าน ส่วนใหญ่กระจายอยู่โดยรอบคุ้มหลวงซึ่งเป็นที่ประทับของเจ้าผู้ครองนครน่าน ภายหลังตกทอดสู่ทายาท บางแห่งขายหรือยกให้เป็นที่ทำการของส่วนราชการ เหลือเพียงไม่กี่หลังที่ยังคงลักษณะของตัวอาคารเดิม แต่ประโยชน์ใช้สอยเปลี่ยนไป หลายหลังถูกรื้อแล้วขายที่ดินให้แก่หน่วยราชการหรือเอกชน คุ้มที่ยังเป็นกรรมสิทธิ์ของทายาทเหลือประมาณ 10 คุ้ม เท่านั้น

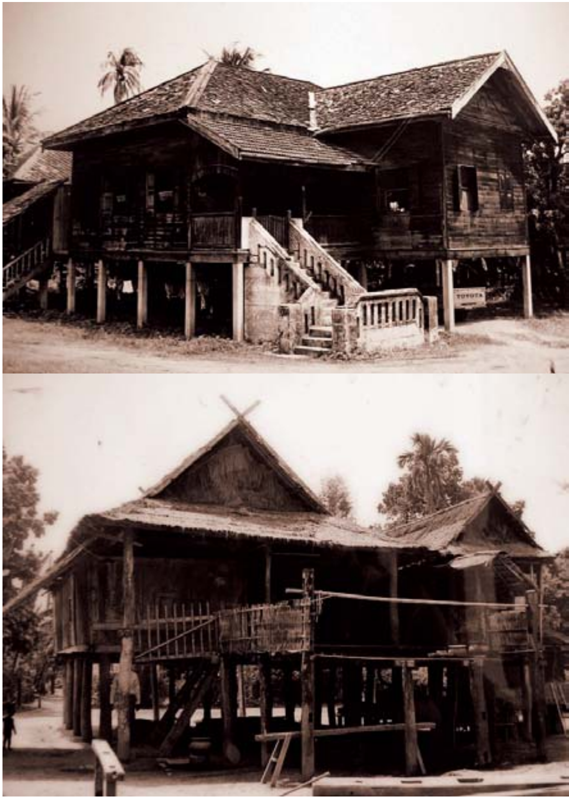
ผังแสดงตำแหน่งของคุ้มเจ้านาย

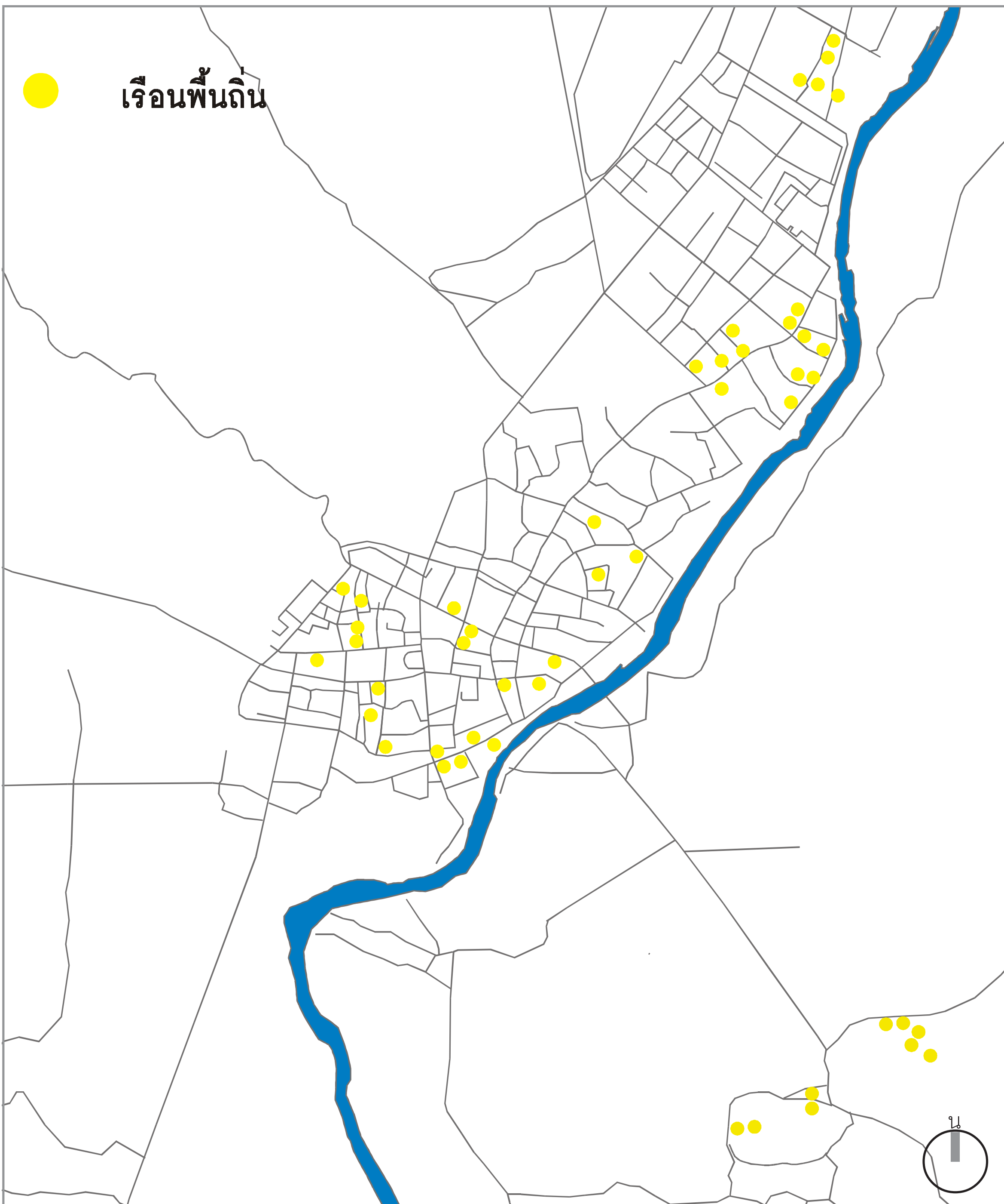

ภาพลายเส้นเรือนพื้นถิ่นไม้

ภาพเรือนพื้นถิ่นไม้ในเขตเมืองเก่าน่าน
แหล่งข้อมูล พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติน่าน

ผังแสดงตำแหน่งของเรือนพื้นถิ่น

๒.๓ เรือนพื้นถิ่น

ในยุคอดีตภายนอกกำแพงนั้นเป็นป่ารกอยู่ โดยมากมีบ้านเรือนเบาบางไม่หนาแน่นเหมือนภายในกำแพงเมือง ราษฎรไม่มีกำลังพอที่จะทำบ้านเรือนด้วยเครื่องไม้จริงได้ จึงต้องทำด้วยไม้ไผ่ เว้นแต่เจ้านายผู้ซึ่งมีอำนาจใช้กะเกณฑ์ผู้คนได้จึงจะปลูกเรื่อนหลังงามได้ นอกจากนี้ยังมีกฎเกณฑ์ห้ามไว้ว่าบ้านเรือนราษฎรที่อยู่ภายในกำแพงเมืองก็ดี ภายนอกก็ดี จะมุงหลังคาด้วยกระเบื้องไม้ไม่ได้ ด้วยถือว่าเป็นการกระทำเทียบเคียงหรือตีเสมอกับเจ้านายมีอาญาไว้ว่าเป็นความผิด ฉะนั้นบ้านเรือนจึงมุงหลังคาด้วยใบพลวงหรือแฝกเป็นพื้น ลักษณะบ้านเรือนที่อยู่อาศัยของชาวน่านสามารถแบ่งได้เป็น ๒ ประเภท ดังนี้

เรือนไม้บั่ว หรือเรือนเครื่องผูก

เป็นเรือนชั่วคราว สร้างด้วยไม้ไผ่ (ไม้บั่ว) เป็นหลัก หลังคามุงใบตองตึง (ใบพลวง) แฝก หรือหญ้าคา ตัวเรือนมีขนาดเล็ก คงทนถาวรอยู่ได้ ๓ - ๕ ปี และปลูกได้เองโดยไม่ต้องอาศัยช่างฝีมือ

เรือนไม้จริง หรือเรือนเครื่องสับ

เป็นเรือนถาวรสร้างด้วยไม้จริงเกือบทั้งหลัง หลังคามุงด้วยแป้นเกล็ด กระเบื้องดินขอ กระเบื้องว่าว กระเบื้องลอนคู่ มีสภาพทนทานต่อสภาพดินฟ้าอากาศ ตัวเรือนต้องอาศัยช่างฝีมือในการประกอบหรือปรุงเรือน

ในแง่ของรูปแบบลักษณะอาคารพบว่าบ้านเมืองน่านพบอยู่ ๓ ลักษณะแบ่งตามลักษณะทรงหลังคา คือ **แบบมะนิลา** (หลังคาจั่ว) **แบบปั้นหยา** และ **แบบเพิงหมาแหงน** ผู้มีฐานะดีมักนิยมปลูกเรือนปั้นหยา แต่ชาวบ้านโดยทั่วไปนิยมปลูกบ้านทรงมะนิลา ผู้ที่เพิ่งแยกจากพ่อแม่ออกไปตั้งครอบครัวใหม่หากฐานะไม่ค่อยดีนักก็จะปลูกบ้านทรงหมาแหงนเพื่ออยู่อาศัยชั่วคราวไปก่อน

ตัวบ้านยกพื้นสูงเพื่อใช้ใต้ถุนบ้านเป็นที่ทอผ้า กั้นคอกวัวควาย และ เก็บเครื่องมือเครื่องใช้ในการเกษตร อีกทั้งเครื่องมือจับปลา **ตัวบ้านอาจแยกออกได้เป็น ๗ ส่วนคือ กุ้มคันไดและฮางล้างเท้า บันไดนอกชานหน้าบ้านหลั่น (ชานระเบียงยกพื้นในบ้าน) จ๊อก (ห้องโถง) ส้วมนอน (ห้องนอน) ครัวไฟ และ เฮียข้าว (ยุ้ง) ส่วนตุ๊บมิดหรือส้วมจะอยู่ข้างล่างด้วยเป็นส้วมหลุม**

ปัจจุบันเรือนพื้นถิ่นในเมืองน่านยังคงพบอยู่ได้ทั่วไป กระจายตัวอยู่ตามพื้นที่ในเขตเมืองเก่า มีการต่อเติมบางส่วนเป็นอาคารก่ออิฐบ้างในชั้นล่าง แต่ด้วยแรงกดดันจากการพัฒนาเมืองทำให้แนวโน้มในการเปลี่ยนแปลงอันจะนำไปสู่การสูญเสียอาคารพื้นถิ่นมีค่อนข้างสูง

๒.๕ อาคารสาธารณะ

ฉางหลวง

ฉางของบ้านเมืองมีอยู่ ๒ โรงด้วยกัน สำหรับเป็นที่เก็บเสบียงและพัสดุสิ่งของที่ใช้ในกิจการบ้านเมือง เป็นต้นว่าจำพวกเสบียงก็มีข้าว เกลือ มะพร้าว พริก หอม กระเทียม ตลอดจนหมู เป็ด ไก่ที่เป็นๆ สะสมไว้เป็นบางคราว และจำพวกเครื่องใช้ก็มี น้ำมันยาง ขี้ผึ้ง ดินประสิว กระดาษ เป็นต้น สิ่งของเหล่านี้เป็นสิ่งสำคัญของบ้านเมือง โดยเฉพาะเสบียงเป็นกำลังของลี้พลสำหรับป้องกันบ้านเมือง ซึ่งจะต้องมีพร้อมอยู่เสมอ ทางบ้านเมืองได้กะเกณฑ์เอาสิ่งของเหล่านี้แก่พลเมืองเอามาขึ้นฉางไว้ทุกปีเรียกว่า "หล่อฉาง"

ตลาดริมถนนในอดีต (สันนิษฐานว่าเป็นถนนสุมนเทวราช หรือ ถนนข้าหลวง)

ตลาดเช้าเมืองน่านในอดีต

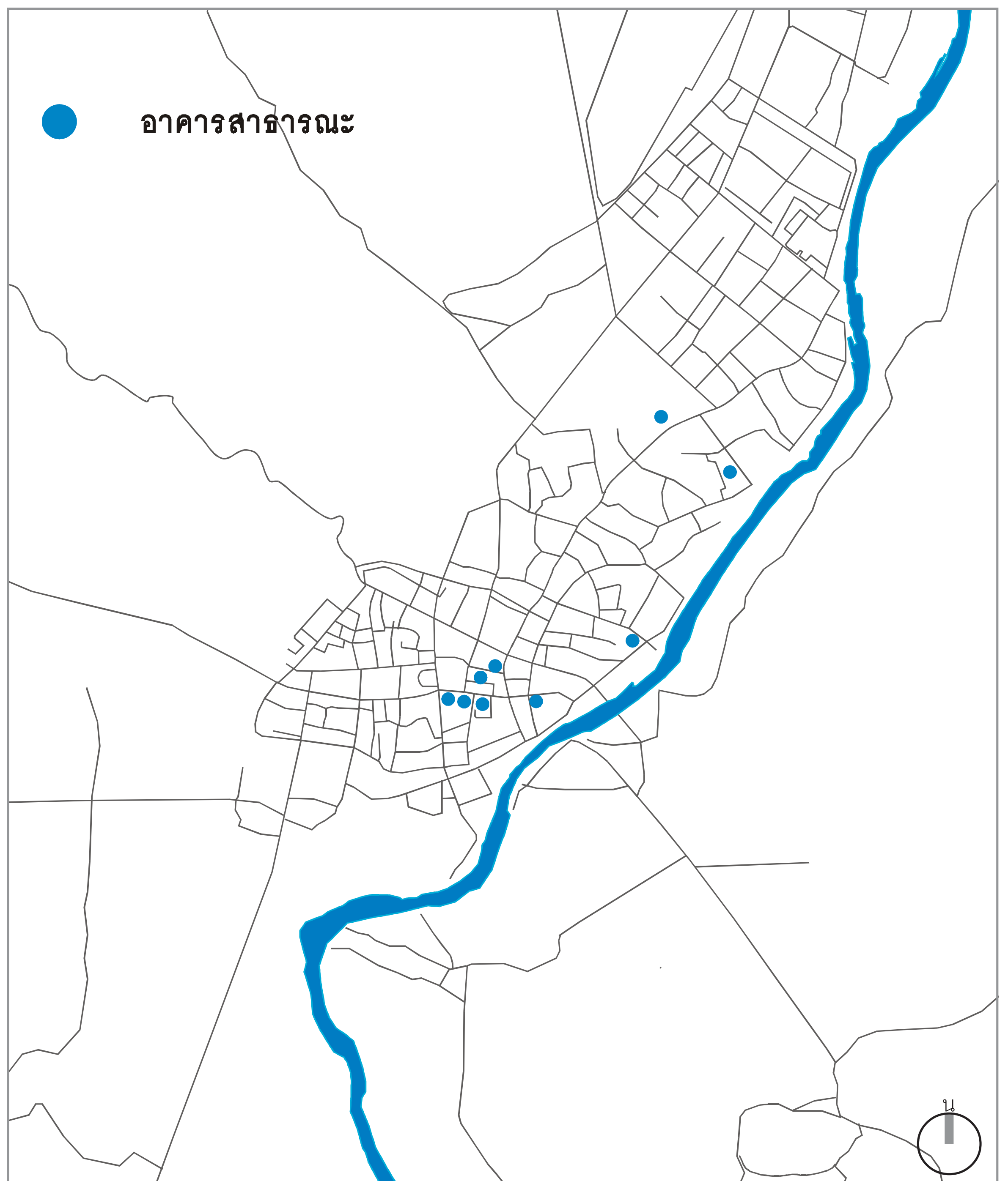
เค้าสนามหลวง

ณ เบื้องขวาของคุ้มหลวงตรงข้างวัดภูมินทร์ (วัดพรหมมินทร์)และที่โรงเรียนจุมปีวนิดาภรณ์ ตั้งอยู่ในปัจจุบันเป็นที่ตั้งศาลากลางจังหวัด เดิมที่นี้เรียกว่า "เค้าสนามหลวง" ถัดไปเป็นศาลาสุรอัยการ ๒ หลัง *(สุร-เพ็ชฌฆาต, อัยการ - คนใช้, คนเวร)* คือเป็นที่สำนักของพวกเพชฌฆาต และเป็นที่เก็บสรรพเอกสารของบ้านเมือง ซึ่งมีคนเวรอยู่ประจำ ถัดไปเป็นคอก (เรือนจำ)

ตลาดริมถนน หรือ กาดมั่ว

การค้าขายแลกเปลี่ยนคงกระทำกันแต่ที่กาดมั่ว (ตลาด)แห่งเดียว ตลาดแต่ดั้งเดิมนั้นยังไม่มีตัวเรือนโรง เพียงแต่มีข้าวของอะไรก็นำมาวางขายกันตามสองฟากข้างถนน ตำบลที่นัดตลาดอยู่ในกำแพงเมืองที่ถนนผากองในปัจจุบันตรงหน้าคุ้มข้างวัดช้างค้ำ นัดซื้อขายกันเฉพาะเวลาเช้าเท่านั้น สิ่งของที่นำมาขายกันเป็นจำพวกกับข้าว ในสมันนั้นยังไม่มีร้านขายสินค้าหรืออาคารพาณิชย์

ภาพเค้าสนามหลวง

ผังแสดงตำแหน่งของอาคารสาธารณะ

โรงเรียนลินกัลย์อแคเดมี (น่านคริสเตียน)

โรงเรียนจุมปีวนิดาภรณ์

โรงเรียนสุริยานุเคราะห์ในอดีต ปัจจุบันเป็นที่ตั้งโรงเรียนสตรีศรีน่าน

สถานศึกษาของคณะมิชชันนารี

๑.โรงเรียนรังษีเกษม

ตั้งอยู่ที่ถนนรังษีเกษม ถัดจากโบสถ์ใช้เป็นสถานศึกษาของเด็กหญิง สร้างขึ้นในปีพ.ศ. ๒๔๔๗ เป็นอาคารสองชั้นก่ออิฐแบบศิลปะตะวันตก ปัจจุบันยังคงรูปแบบเดิมอยู่

๒.โรงเรียนลินกัล์นอแคเดมี

ตั้งอยู่ที่ถนนสุมนเทวราช ใช้เป็นสถานศึกษาของเด็กชาย น่าจะสร้างในระยะเวลาเดียวกับโรงเรียนรังษีเกษม เป็นอาคารสองชั้นก่ออิฐแบบศิลปะตะวันตก ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๑๑ โรงเรียนทั้งสองแห่งรวมเป็นโรงเรียนเดียวกันใช้ชื่อว่า**โรงเรียนน่านคริสเตียนศึกษา**

โอสถสภา

ปัจจุบันคือ สาธารณสุขอำเภอเมืองน่าน ตั้งอยู่ที่ถนนข้าหลวง ตำบลในเวียง อำเภอเมืองน่าน อาคารหลังนี้อำมาตย์โทเจ้าราชวงศ์สิทธิสาร โอรสพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชพร้อมเจ้านายผู้เป็นบุตรหลานสร้างขึ้นเพื่ออุทิศพระกุศลถวายพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดช เนื่องในวันพิราลัยเปิดทำการเป็นโอสถสภาของรัฐบาล เมื่อวันที่ ๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๗

โรงเรียนประชาบาล (โรงเรียนจุมปีวนิดาภรณ์)

ตั้งอยู่ที่ถนนสุริยพงษ์ ตำบลในเวียง อำเภอเมืองน่าน รองอำมาตย์ตรีเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน) บริจาคทรัพย์สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๒ มี ๓ ห้องเรียน รองรับนักเรียน ๔๐ คนคิดเป็นเงินค่าก่อสร้าง ๙๑๑.๙๐ บาท อาคารหลังนี้ปัจจุบันถูกรื้อถอนไปแล้ว

โรงเรียนสุริยานุเคราะห์

พระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ ทรงตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๐ เพื่อสอนหนังสือไทยภายในบริเวณวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๗๔ มหาอำมาตย์ตรีพระยากรุงศรีสวัสดิการ ปลัดมณฑลประจำนครน่านให้ย้ายโรงเรียน มาตั้งบริเวณบ้านดอนเชียงยืน แล้วเปลี่ยนชื่อเป็นโรงเรียนศรีสวัสดิ์วิทยาคาร นับเป็นโรงเรียนประจำจังหวัดน่านแห่งแรก ปัจจุบันคือที่ตั้งของโรงเรียนสตรีศรีน่าน ต่อมาโรงเรียนศรีสวัสดิ์วิทยาคารย้ายไปตั้งที่ ถนนยันตรกิจโกศล ตำบลดู่ใต้ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๕ เป็นต้นมา

๒.๕ เรือนแถวไม้

เรือนแถวไม้พบได้บริเวณตลาด ย่านการค้าของเมืองน่านอยู่บริเวณ **สองฟากถนนสุมนเทวราช** ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เป็นอาคารที่ใช้ประโยชน์สองอย่าง คือ ชั้นบนใช้เป็นที่พักอาศัย ส่วนชั้นล่างใช้เป็นที่สำหรับค้าขาย วางสินค้าต่างๆ ชั้นบนมักมีระเบียงด้านหน้าเป็นที่สำหรับกันแดดฝนให้หน้าร้านด้วย บริเวณระเบียงมักประดับด้วยไม้ฉลุลายต่างๆ

จากเกิดเหตุการณ์เพลิงไหม้ครั้งใหญ่ เมื่อ ๒๗ เมษายน พ.ศ. ๒๕๒๓ ทำให้เรือนแถวไม้ถูกเผาเสียหาย ปัจจุบันเรือนแถวไม้ในเมืองน่านมีเหลืออยู่ไม่มาก ส่วนที่ยังคงหลงเหลืออยู่นอกจากสองฟากถนนสุมนเทวราช คือ อาคารตรงหัวมุมสี่แยกประตูน้ำเข้ม เป็นอาคารไม้สองชั้นตรงหัวมุมถนน มีลักษณะหักเหลี่ยม เดิมเป็นห้องแถวที่เจ้าราชวงศ์สุทธิสารปลูกให้พ่อค้าเช่า และขายต่อให้เอกชนในภายหลัง ปัจจุบันยังคงใช้เป็นร้านค้าเช่นในอดีต นับเป็นอาคารที่มีรูปแบบแตกต่างจากอาคารอื่นในเมืองน่าน

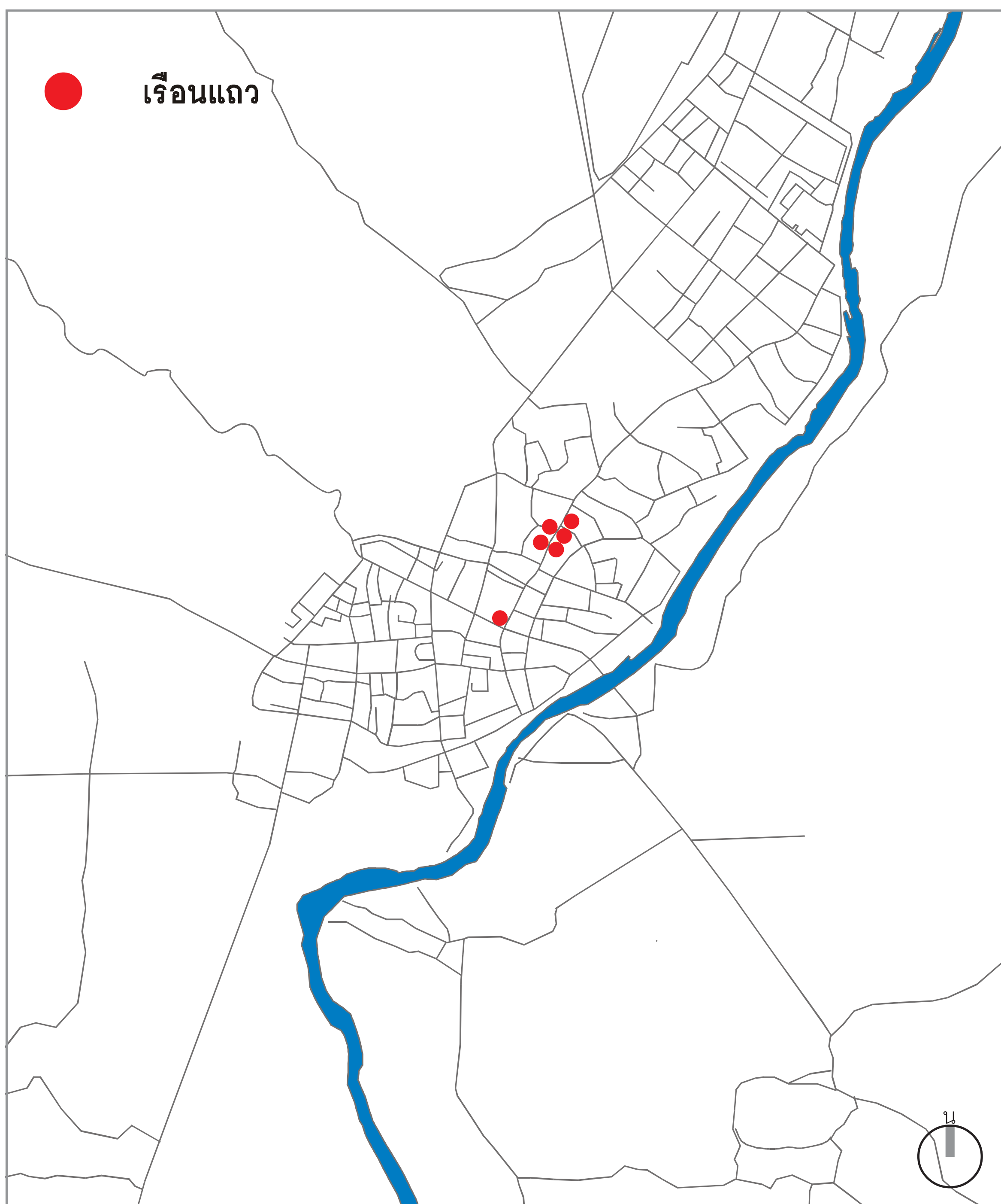
ภาพเรือนแถวบนถนนสุมนเทวราช

เรือนแถวไม้ริมถนนสุมนเทวราช

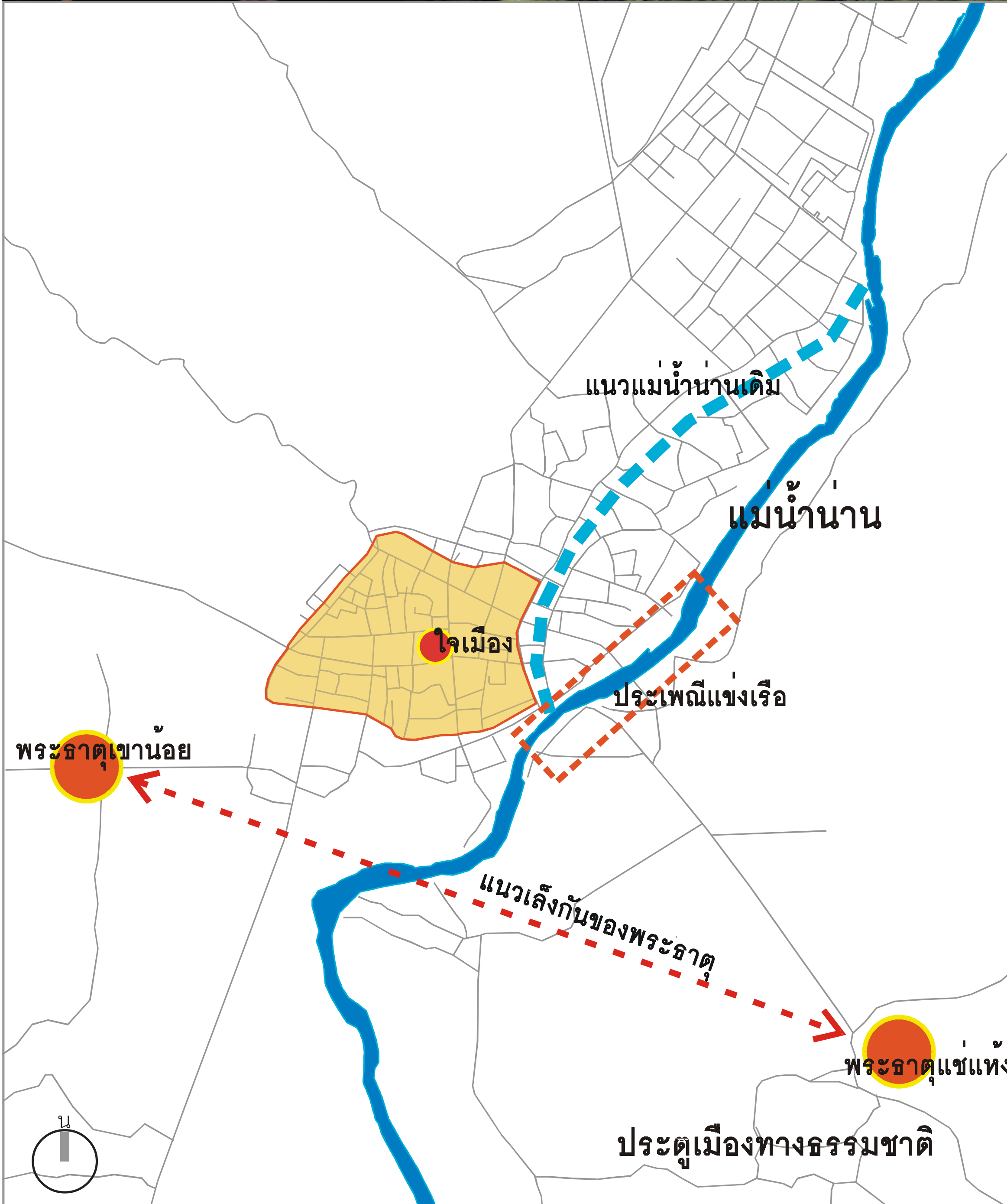

อาคารตรงหัวมุมสี่แยกประตูน้ำเข้ม

ผังแสดงตำแหน่งของเรือนแถว

ผังแสดงตำแหน่งของภูมิทัศน์ทางธรรมชาติและวัฒนธรรม

๓.ภูมิทัศน์ทางธรรมชาติและวัฒนธรรม

ความที่เมืองน่านเป็นเมืองชายแดนแห่งล้านนาตะวันออกอันอุดมไปด้วยวัฒนธรรมที่หลอมรวมจากเทือกเขาสูงถึงพื้นราบ ทำให้เสน่ห์ของเมืองน่านยั่งยืนมาจนถึงทุกวันนี้ ประกอบกับลักษณะภูมิประเทศที่เป็นท้องทะเลแห่งขุนเขา อีกทั้งสายลมหนาวและสายหมอกที่พัดผ่านทุ่งข้าวสีเขียวขจีในฤดูฝน ยามรวงข้าวแก่จัดเปลี่ยนเป็นเหลืองทองพร้อมจะเก็บเกี่ยว ทำให้ผู้มาเยือนเก็บความประทับใจกลับไป ปราการธรรมชาติที่บดบังเมืองน่านจากคนต่างถิ่น คือเทือกเขาผีปันน้ำและเทือกเขาหลวงพระบางที่โอบล้อมน่านไว้แทบทุกด้าน เว้นแต่ช่องเขาแคบๆ ไปสู่แพร่และพะเยา

๓.๑ ภูมิทัศน์ทางธรรมชาติ

พื้นที่ราบที่ใช้เป็นแหล่งทำการเกษตรกรรมหลักของจังหวัดที่มีขนาดใหญ่ที่สุด คือที่ราบที่ขนานกับแม่น้ำน่านเป็นแนวยาว เริ่มต้นจากอำเภอทุ่งช้างถึงอำเภอท่าวังผา และอำเภอเมืองถึงอำเภอเวียงสา โดยมีความสูงของที่ราบริมฝั่งแม่น้ำน่านบริเวณที่ตั้งตัวจังหวัดประมาณ ๒๐๑ เมตรเหนือระดับทะเลปานกลาง นอกจากนี้ยังมีที่ราบแคบๆที่เกิดจากการทับถมของตะกอนจากลำน้ำสาขาแม่น้ำน่านกระจายกันอยู่โดยทั่วไปในหุบเขาอีกหลายแห่ง

แม่น้ำที่เป็นเสมือนเส้นเลือดของชาวน่าน คือแม่น้ำน่านมีต้นกำเนิดจากดอยขุนน้ำน่านและลำน้ำหลายสายในหุบเขาด้านทิศตะวันออกของอำเภอบ่อเกลือ แล้วไหลมารวมกันเป็นต้นแม่น้ำที่เทือกเขากิ่งศาลา ผ่านอำเภอทุ่งช้างมาไหลผ่านจังหวัดน่าน อุตรดิตถ์ พิษณุโลก พิจิตร ไปรวมกับแม่น้ำยมที่อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์ ก่อนที่จะไหลมารวมกับแม่น้ำปิง เป็นแม่น้ำเจ้าพระยาที่ตำบลปากน้ำโพ อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์มีความยาวรวมทั้งสิ้น ๖๒๗ กิโลเมตร ปริมาณน้ำแม่น้ำเจ้าพระยานั้น มาจากแม่น้ำน่านถึงร้อยละ ๔๐

๓.๒ ภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรม

แนวแกนประตูเมืองกับประเพณีนมัสการพระธาตุแช่แห้ง และพระธาตุเขาน้อย

บริเวณทางทิศใต้ของเมืองน่านจะปรากฏภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรมของเมืองน่าน โดยจะเห็นได้จากเส้นแกนระหว่างพระธาตุเขาน้อยที่ตั้งอยู่บนยอดดอยเขาน้อยซึ่งอยู่ด้านตะวันตกของตัวเมืองน่านตรงหลักกิโลเมตรที่ ๒ กับพระธาตุแช่แห้งที่ตั้งอยู่บนเนินเขาฝั่งตะวันออกของแม่น้ำน่าน จะมีเส้นถนนสายหลักตัดผ่านเข้าสู่เมืองน่าน แนวแกนนี้จึงเปรียบได้กับประตูเมืองนำสู่น่าน และยังคงมีประเพณีที่เกี่ยวเนื่องกับภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรมในแนวแกน ๒ พระธาตุ คือ

ประเพณีหกเป็งขึ้นธาตุแช่แห้งเป็นประเพณีที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาแต่อดีตในช่วงฤดูเทศกาลเพ็ญเดือนหก(เหนือ) เจ้าผู้ครองนครน่านพร้อมด้วยไพร่ฟ้าจะพากันไปนมัสการพระธาตุแช่แห้ง โดยในวันขึ้นสิบสี่ค่ำเดือนหกขบวนแห่ของเจ้าเมืองน่านจะมาพร้อมกัน ที่บริเวณรอบๆเนินภูเพียงแช่แห้งจะมีพิธีทางศาสนาและกิจกรรมเฉลิมฉลองเพื่อเป็นพุทธบูชาโดยมีการทำบุญตักบาตรเทศมหาชาติบรรยายธรรมและมีการจุดบ๊อกไฟดอก (บั้งไฟ) ซึ่งมีลักษณะเป็นไฟพะเนียงพื้นบ้าน เมื่อถึงวันขึ้นสิบห้าค่ำเดือนหกขบวนพุทธศาสนิกชนจะทำครัวตาน(เครื่องไทยธรรม) ในช่วงบ่ายจะมีการถวายเป็นพุทธบูชาโดยการจุดบ๊อกไฟขึ้นและมีการแสดงพระธรรมเทศนา มีเทศน์มหาชาติสืบเนื่องต่อจากวันขึ้นสิบสี่ค่ำ

ประเพณีนมัสการพระธาตุเขาน้อยจะจัดขึ้นในวันเพ็ญเดือนแปด(เหนือ) ซึ่งเป็นประเพณีที่ปฏิบัติสืบเนื่องกันมาแต่อดีต กำหนดเทศกาลนมัสการและปิดทองในกลางเดือนแปด(เหนือ) เริ่มตั้งแต่ตอนเย็นของวันขึ้นสิบสี่ค่ำถึงวันขึ้นสิบห้าค่ำ และแรมค่ำมีมหรสพสมโภชและมีการจุดบ๊อกไฟ (บั้งไฟ) เพื่อเป็นพุทธบูชา

ประเพณีหกเป็งขึ้นธาตุแช่แห้ง

พระธาตุแช่แห้งในคืนวันงาน
ภาพจาก www.pantip.com

แม่น้ำน่านกับประเพณีแข่งเรือจังหวัดน่าน

เป็นประเพณีเก่าแก่ที่ปฏิบัติสืบเนื่องกันมาแต่พญาการเมืองย้ายเมือง โดยมีการจัดการแข่งขันกันเองในฤดูน้ำหลาก น้ำขึ้น(ฤดูฝน) ในเทศกาลกิ๋นก๋วยสลาก (สลากภัต) โดยแต่ละวัดจะนำเรือของตนเข้าแข่งขันเพื่อเป็น การเชื่อมไมตรีสมานสามัคคี เป็นที่มาของซอล่องน่านซึ่งเป็นทำนองเฉพาะของน่าน

เอกลักษณ์เฉพาะของเรือแข่งจังหวัดน่าน มีความงดงาม โดยเฉพาะเอกลักษณ์ทางหัวเรือหรือโขนเรือที่จำหลักเป็นรูปพญานาคแบบล้านนา ส่วนท้ายเรือก็จะเป็นส่วนหางของพญานาคที่มีความสวยงามกลมกลืนกัน

เจ้าผู้ครองนครน่าน ได้มีคำสั่งให้ข้าราชการตัดไม้ตะเคียนคู่ขนาดใหญ่มาขุดเป็นเรือขนาดใหญ่มากสองลำ แล้วจัดให้มีพิธีกรรมบวงสรวงเทวดาประจำไม้ตะเคียน และทำบายศรีสู่ขวัญเรือทั้งสองลำลงแม่น้ำน่าน เรือลำแรกให้ชื่อว่า "เรือท้ายหล้า" เรือลำที่สองชื่อว่า "เรือท้ายหลวง" ต่อมาเจ้าผู้ครองนครน่านได้ป่าวประกาศให้ชาวเมืองนำเรือทั้งสองเป็นแม่แบบในการสร้างเรือเพื่อนำมาใช้แข่งขันกัน

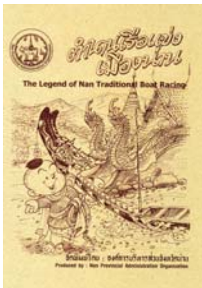
จวบจนปัจจุบันนี้ เทศกาลแข่งเรือจังหวัดน่านจะเริ่มต้นโดยถือเอาวันถวายทานสลากภัตของวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร เป็นวันเริ่มแข่งเรือนัดเปิดสนาม และงานกฐินหลวงเป็นนัดปิดสนามถือเป็นจบเทศกาลแข่งเรือในแต่ละปี

เรือแข่งเมืองน่าน อดีตเป็นอย่างไร ปัจจุบันก็เป็นอย่างนั้น ยังคงเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่สวยงาม ซึ่งการแข่งเรือถือเป็นประเพณีเก่าแก่สืบเนื่องมาตั้งแต่โบราณ แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตและความผูกพันของผู้คนมาตั้งแต่อดีต ปัจจุบันการแข่งเรือนอกจากจะแข่งขันเพื่อความสนุกสนาน เชื่อมความสามัคคี ใช้เป็นกีฬาต้านยาเสพติด แล้วยังเป็นประเพณีที่ยิ่งใหญ่ที่ช่วยส่งเสริมการท่องเที่ยวของจังหวัดน่านอีกด้วย

การแข่งเรือที่ถือว่ายิ่งใหญ่ที่สุดในเทศกาลแข่งเรือจังหวัดน่าน ก็คือการแข่งเรือนัดชิงถ้วยพระราชทาน ซึ่งจะมีงานถวายพระกฐินพระราชทานทอดถวายที่วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร ซึ่งจะจัดในราวเดือน ตุลาคม-พฤศจิกายน ที่ลำน้ำน่าน บริเวณสะพานพัฒนาภาคเหนือ ระยะทางประมาณ ๖๕๐ เมตรที่เรือพายแข่งกันตามน้ำลงมา จะมีประชาชนนับหมื่น ร่วมส่งกำลังใจให้เรือของหมู่บ้านของตนอย่างสนุกสนาน ถือเป็นประเพณีสำคัญของคนน่าน ที่สืบต่อกันมาเป็นประจำทุกปี

มีการแบ่งเรือแข่งออกเป็น ๓ ประเภท คือ เรือใหญ่ ฝีพายตั้งแต่ ๔๑ - ๕๘ คน เรือกลาง ฝีพาย ๓๑ - ๔๐ คน และเรือเล็ก ฝีพายไม่เกิน ๓๐ คน

ที่มาข้อมูล ตำนานเรือแข่งเมืองน่านฉบับการ์ตูน จัดพิมพ์โดย อบจ.น่าน ผู้สนใจติดต่อขอรับได้ที่ อบจ.น่าน

ประเพณีแข่งเรือจังหวัดน่าน

เทพเจดีย์ทอง

เสืองเล็น

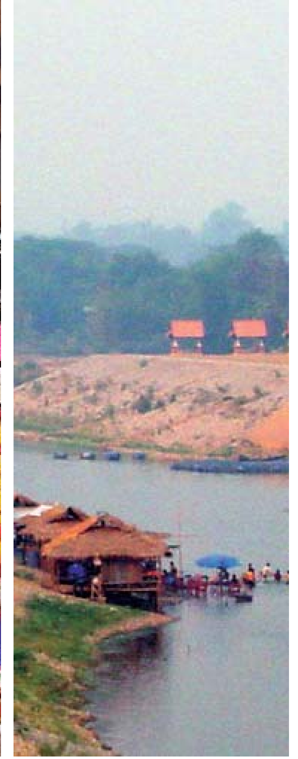

บทที่ ๓ สาระสำคัญและการระบุพื้นที่แหล่งสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม

themes & CE Identification

ในความเป็นเมืองขนาดเล็กของน่านนั้นเต็มไปด้วยความงดงามของสถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนา สะท้อนให้เห็นการผสมผสานทางศิลปวัฒนธรรมและความสัมพันธ์ทั้งด้านการเมือง การปกครอง ศาสนา รวมทั้งวิทยาการด้านต่างๆ กับกรุงสุโขทัย ล้านนา พุกาม และล้านช้าง โดยยังคงเอกลักษณ์ของความเป็นพื้นถิ่นน่านไว้ได้อย่างสง่างาม

วิถีชีวิตของคนเมืองน่านยังดำเนินอยู่บนครรลองของพระพุทธศาสนาดังจะเห็นได้จากงานบุญประเพณีรวมทั้งพิธีกรรมต่างๆที่จัดขึ้นตลอดปี ในเทศบาลเมืองน่านไม่มีอาคารสูง ไม่มีแหล่งอบายมุข หรือย่านธุรกิจที่อึกทึกจอแจเช่นจังหวัดอื่น

เมื่อนำคุณลักษณะเด่นต่างๆ ของเมืองน่านมาศึกษาพิจารณาร่วมกันจะทำให้สามารถสรุปสาระสำคัญ (Theme) เพื่อระบุพื้นที่แหล่งสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมที่สำคัญของเมืองน่านได้ ๖ ประเด็น ดังนี้

๑. เมืองโบราณ
๒.โบราณสถานสำคัญ ซึ่งเป็นที่มาของประวัติศาสตร์เมืองน่าน
๓. กลุ่มสถาปัตยกรรมเด่นที่มีลักษณะพิเศษ
๔. ภูมิปัญญาท้องถิ่น วัฒนธรรม และ วิถีชีวิต
๕. ย่านการค้าที่สำคัญในอดีตถึงปัจจุบัน
๖. ภูมิทัศน์ทางธรรมชาติและวัฒนธรรม

๑. เมืองโบราณ

เมืองน่านมีการย้ายที่ตั้งเมืองหลายครั้งแต่การตั้งเมืองริมแม่น้ำเป็นครั้งแรก คือ เมืองภูเพียงแช่แห้ง และย้ายมาอีกฝั่งของแม่น้ำน่าน ซึ่งแต่ละแห่งล้วนมีหลักฐานปรากฏให้เห็นอยู่จนถึงปัจจุบัน

การสร้างเมืองในอดีตนั้นสร้างตามคติโบราณล้านนา เรียกว่า **ทักษาเมือง** (โปรดอ่านรายละเอียดหน้า ๑๗ - ๑๘)

๑. เมืองภูเพียงแช่แห้ง
๒. เวียงใต้
๓. เวียงเหนือ
๔. เมืองน่าน

แผนที่แสดงขอบเขตเมืองน่านยุคต่าง ๆ

๒. โบราณสถานสำคัญ

เมืองน่านมีโบราณสถานสำคัญอยู่มากมาย โดยส่วนใหญ่จะเป็นวัดวาอารามที่มีความเกี่ยวเนื่องกับประวัติศาสตร์การพัฒนาเมืองของน่าน วัดภายในกำแพงเมืองยังคงมีจำนวนเท่ากับในอดีต เพราะมีบทบาทต่อวิถีชีวิตคนน่านต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

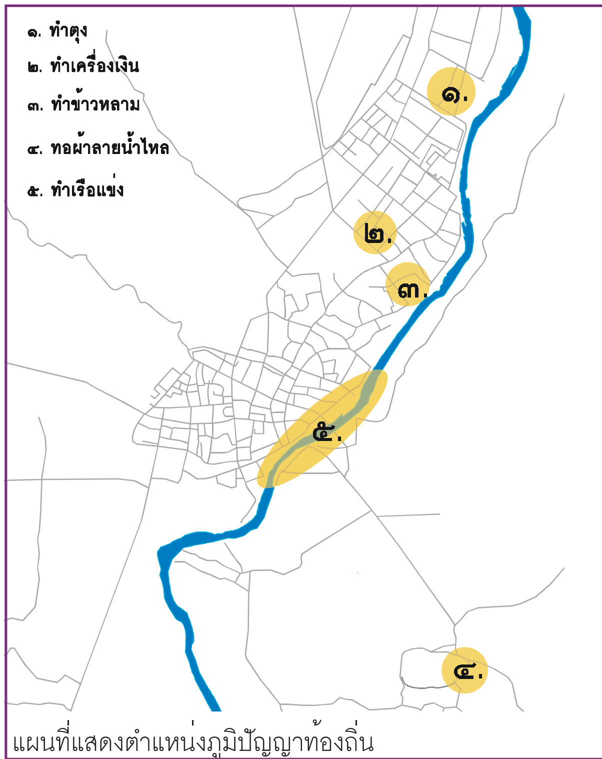
แผนที่แสดงที่ตั้งโบราณสถานสำคัญ

๓. กลุ่มสถาปัตยกรรมเด่นที่มีลักษณะพิเศษ

ภายในเมืองน่านมีอาคารที่มีเอกลักษณ์เฉพาะที่โดดเด่นได้แก่ **คุ้ม** ของเชื้อสายเจ้าผู้ครองนครน่าน และ **เรือนพื้นถิ่น** ที่มีรูปแบบอาคารสอดคล้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนน่าน

คุ้ม
บ้านพื้นถิ่น
เรือนแถว
อาคารสาธารณะ

แผนที่แสดงตำแหน่งของสถาปัตยกรรมเด่น

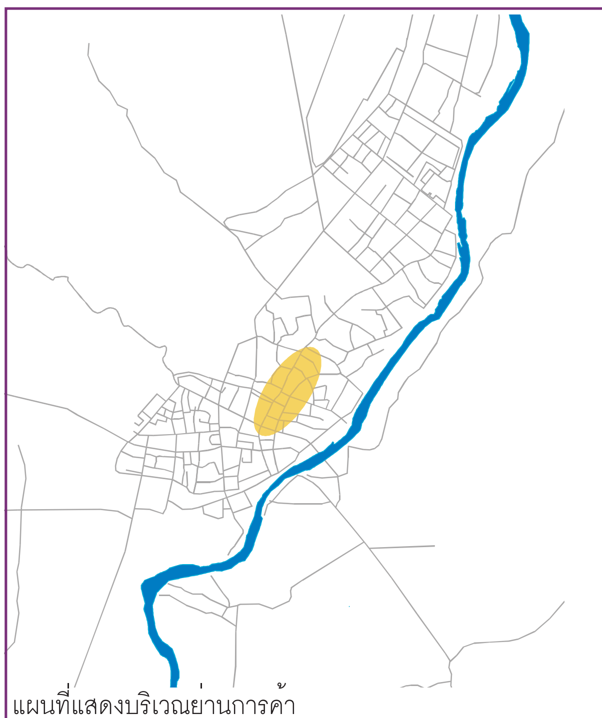
แผนที่แสดงตำแหน่งภูมิปัญญาท้องถิ่น

๔. ภูมิปัญญาท้องถิ่น

เมืองน่านประกอบด้วยชนหลายชาติพันธุ์โดยมีคนเมืองเป็นหลัก คนเมืองน่านส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ วิถีชีวิตและขนบธรรมเนียมประเพณีจึงมีความคล้ายคลึงกับจังหวัดอื่น ๘ จังหวัดในถิ่นล้านนา

คนน่านประกอบอาชีพโดยมีภูมิปัญญาท้องถิ่นมากมาย การสืบสานวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ขึ้นชื่อ ได้แก่ การทอผ้าลายน้ำไหล การทำตุง การทำเครื่องเงิน ทำเมี่ยง ทำเรือ ทำหม้อคนโท ทำอิฐ หมอพื้นบ้าน

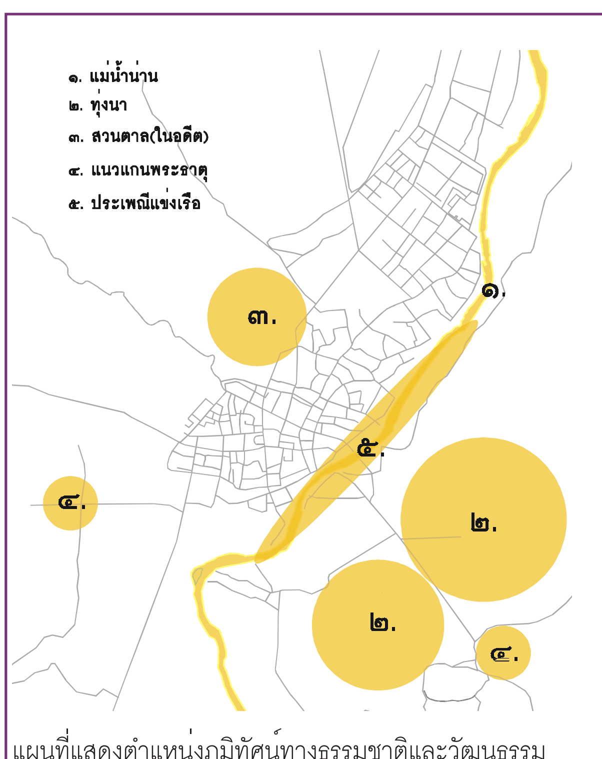
แผนที่แสดงบริเวณย่านการค้า

๕. ย่านการค้าที่สำคัญในอดีตจวบจนปัจจุบัน

ในอดีตร้านค้าอยู่ตรงกำแพงด้านตะวันออก สินค้าที่จำหน่ายในอดีตได้แก่ หีบหมาก น้ำมันก๊าด ไม้ขีดไฟญี่ปุ่น ใบชาจีน เหล็กสำหรับทำมีด อานม้าจากอังกฤษ

ย่านการค้าของจังหวัดน่านตั้งอยู่บริเวณสองฟากถนนสุมนเทวราชตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เป็นที่ตั้งของโรงแรม ร้านค้า ธนาคาร และตลาดในบริเวณใกล้เคียงถึง 2 ตลาด

แผนที่แสดงตำแหน่งภูมิทัศน์ทางธรรมชาติและวัฒนธรรม

๖. ภูมิทัศน์ทางธรรมชาติและวัฒนธรรม

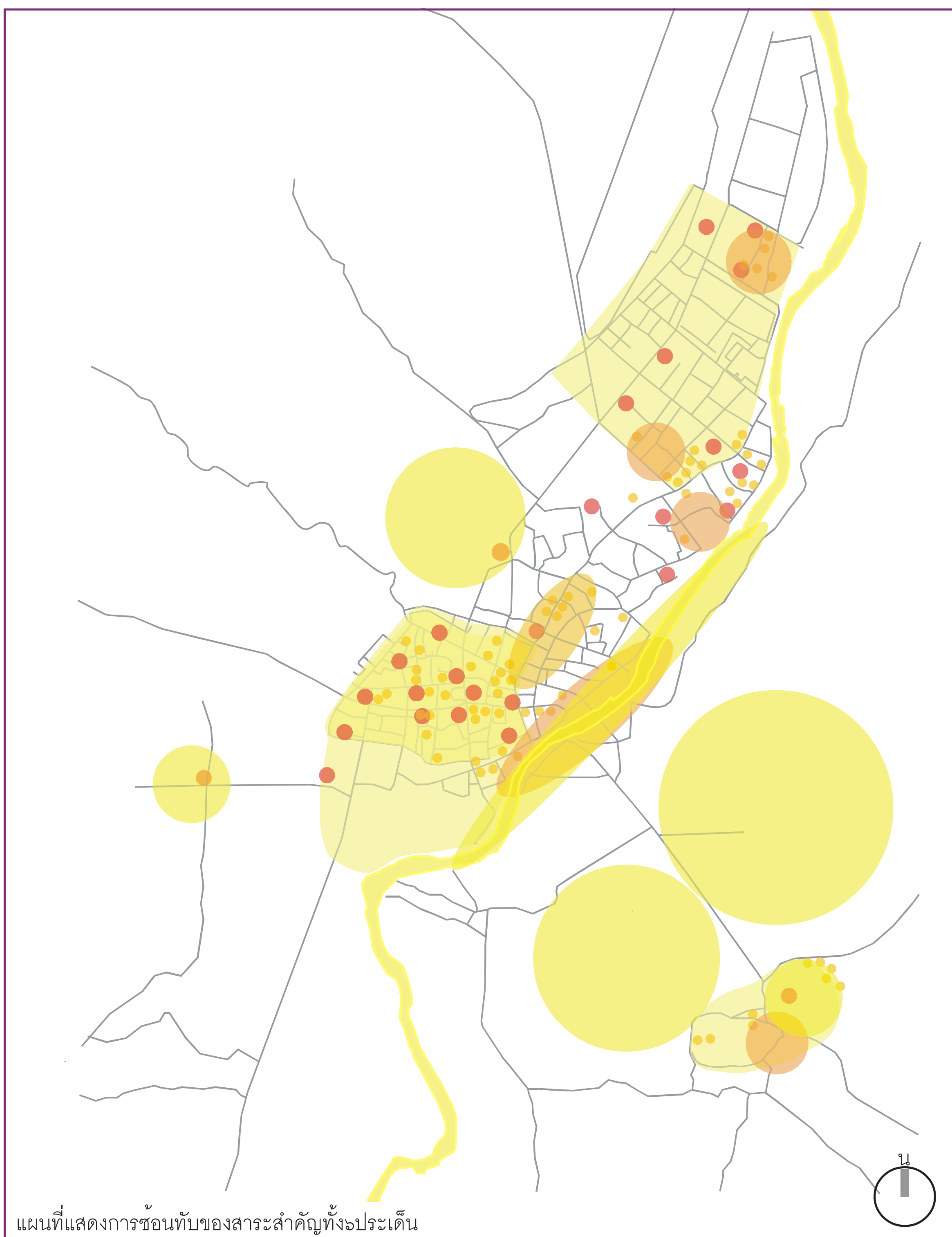
จากบันทึกของเรจินัลด์ ลีเมย์ ชาวฝรั่งเศส ที่เข้ามายังเมืองน่าน ได้บรรยายถึงสภาพภูมิทัศน์ของเมืองน่านในฤดูหนาวปีพ.ศ.๒๔๓๕ว่า "เมืองน่านเป็นเมืองที่สวยงามยิ่งไม่เพียงแค่ในเวียงเท่านั้นแต่ตามชนบทรอบๆด้วยทุกแห่งหนที่สายตาทอดไปถึงจะพบแต่ป่า เขาและดอยสูง ใกล้กับเวียงจะตื่นตากับคลื่นรวงข้าวสีทองไล่ล้อกับสายลมหนาว" และด้วยความศรัทธาใน พุทธศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ทำให้เมืองน่านมีภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรมที่งดงาม

พื้นที่แหล่งสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมที่สำคัญ

การระบุพื้นที่แหล่งสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมที่สำคัญ ได้จากการนำข้อมูลสาระสำคัญทางด้านต่างๆ ของพื้นที่มาวางซ้อนทับกันบนแผนที่ทางภูมิศาสตร์ แล้วนำมาสังเคราะห์ เพื่อหาพื้นที่ซึ่งมีลักษณะพิเศษหายาก หรือ เป็นพื้นที่ที่มีการซ้อนทับกันของสาระสำคัญในหลายเรื่องแล้วแต่กรณี เมื่อนำแผนที่ซึ่งแสดงถึงสาระสำคัญของเมืองน่านทั้ง ๖ ประเด็นมาซ้อนทับกัน จะสามารถระบุพื้นที่แหล่งสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม ที่สำคัญของเมืองน่านในเบื้องต้นอันควรค่าแก่การอนุรักษ์ ๗ พื้นที่ ได้ดังนี้

๑. บริเวณชุมชนพระธาตุแช่แห้ง
๒. บริเวณภายในเขตกำแพงเมืองเก่าน่าน
๓. บริเวณริมแม่น้ำน่านฝั่งตะวันตก (ช่วงสะพานพัฒนาภาคเหนือ)
๔. บริเวณย่านการค้าถนนสุมนเทวราช
๕. บริเวณวัดสวนตาล
๖. บริเวณดอนเหนือ (ส่วนล่าง)
๗. บริเวณดอนเหนือ (ส่วนบน)

แผนที่แสดงการซ้อนทับของสาระสำคัญทั้ง๖ประเด็น

สัญลักษณ์

- เมืองโบราณ
- โบราณสถานสำคัญ
- กลุ่มสถาปัตยกรรมเด่นที่มีลักษณะพิเศษ
- วิถีชีวิตที่มีเอกลักษณ์
- ย่านการค้าที่สำคัญในอดีตจวบจนปัจจุบัน
- ภูมิทัศน์ทางธรรมชาติและวัฒนธรรม

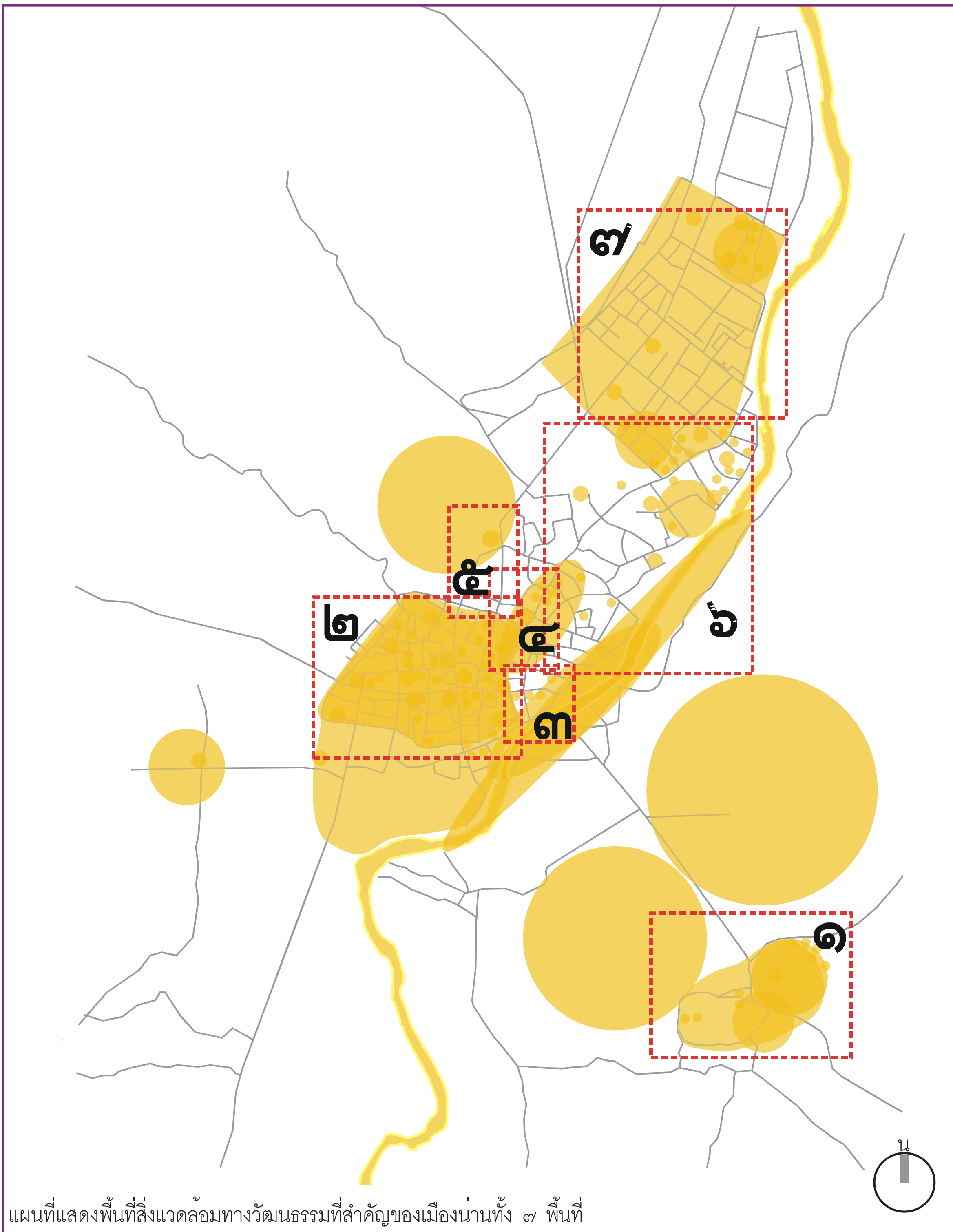

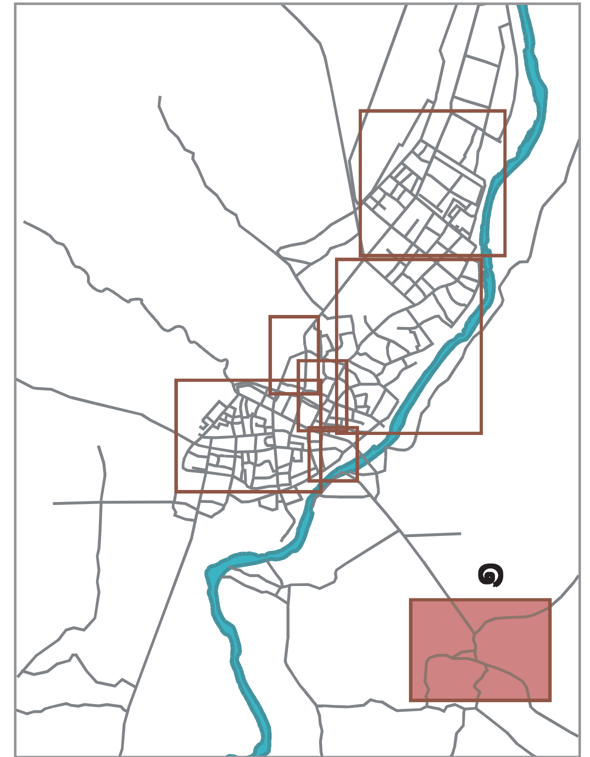

แผนที่แสดงพื้นที่สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมที่สำคัญของเมืองน่านทั้ง ๗ พื้นที่

สัญลักษณ์

- ศาสนสถาน
- คุ้มเจ้านาย
- บ้านเรือนพื้นถิ่น
- อาคารสาธารณะ
- ต้นไม้ที่มีความสำคัญ
- บ่อน้ำ , สระน้ำ
- ภูมิปัญญาท้องถิ่น วิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณี
- บริเวณพื้นที่ของวัด
- บริเวณพื้นที่ของคุ้มเจ้านายในอดีต
- บริเวณพื้นที่ที่มีความสำคัญในอดีต
- สะพานที่สำคัญ
- สะพานที่สำคัญในอดีต
- แนวคูคลอง
- แนวคูคลองในอดีต
- แนวกำแพงเมือง
- แนวกำแพงเมืองในอดีต
- เส้นนำสายตาหรือช่องมองเด่น
- มุมมองสำคัญ

๑. บริเวณชุมชนพระธาตุแช่แห้ง

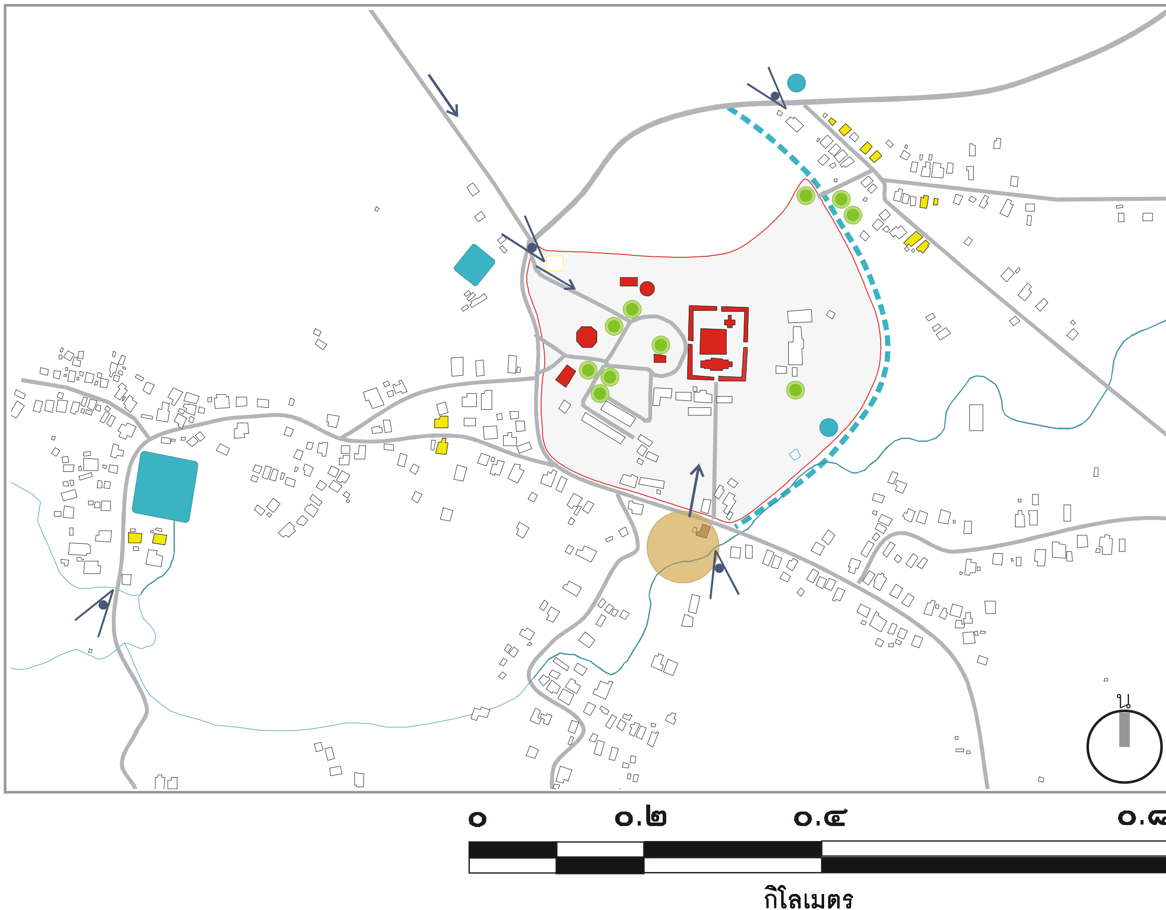
เมืองเก่าพระธาตุแช่แห้งหรือเมืองภูเพียงแช่แห้ง ตั้งอยู่บริเวณบ้านหนองเต่า ตำบลม่วงตึ๊ด กิ่งอำเภอภูเพียง เนื่องจากบริเวณนี้ตั้งอยู่อีกฟากของแม่น้ำน่านจึงมีถนนเป็นแนวแกนเชื่อมสู่ตัวเมืองน่าน โดยข้ามผ่านสะพานพัฒนาภาคเหนือ และด้วยความที่เป็นที่ตั้งของเมืองน่านในอดีต จึงยังคงมีคูน้ำคันดินที่เป็นคูเมืองและกำแพงเมืองปรากฏให้เห็นเป็นหลักฐาน แต่ส่วนใหญ่ถูกทำลายไปเกือบหมดคงเหลือแต่แนวคันคูด้านทิศเหนือและทิศใต้ ขณะนี้แต่มีพรรณไม้ปกคลุมอยู่ทั่วบริเวณ

ชุมชนแห่งนี้มีพระธาตุแช่แห้งซึ่งตั้งอยู่บนยอดภูเพียงแช่แห้งเป็นศูนย์กลางของชุมชน ชาวบ้านทำอาชีพเกษตรกรรมทำให้พื้นที่ราบส่วนใหญ่เป็นทุ่งนา ชุมชนนี้มีอาชีพที่สืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความสามารถอันน่าภาคภูมิใจ และสืบทอดกันมาพร้อมกับประเพณีวัฒนธรรมที่งดงามของชาวน่าน นั่นก็คือ **การทอผ้าลายน้ำไหล** ซึ่งมีลวดลายอันเป็นเอกลักษณ์พื้นถิ่นของน่าน

ด้านทิศตะวันตกของชุมชน มีหนองน้ำขนาดใหญ่ กว้างประมาณ ๒๕-๓๐ เมตร เรียกกันว่า หนองเต่า ซึ่งชาวบ้านยังคงใช้เป็นแหล่งน้ำเพื่ออุปโภคบริโภค

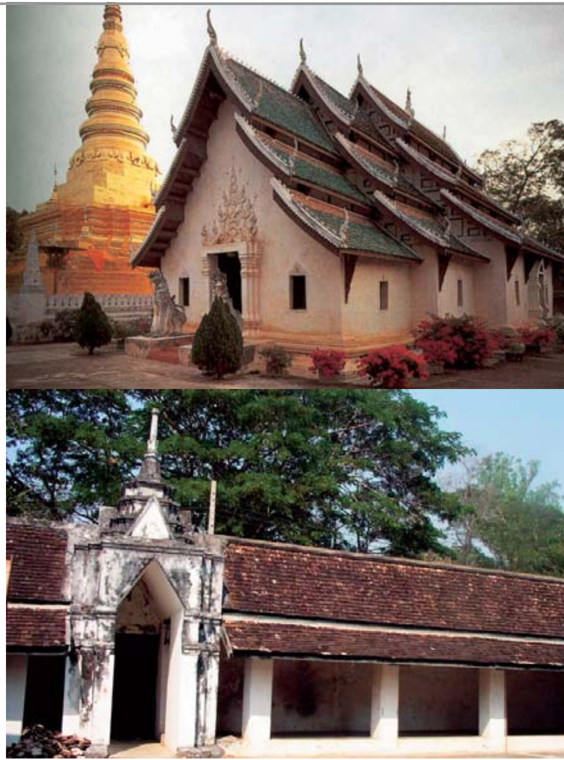

แผนที่แสดงบริเวณชุมชนพระธาตุแช่แห้ง

มุมมองเด่นของพื้นที่

พระธาตุแช่แห้ง

สร้างขึ้นร่วมสมัยกับเมืองสุโขทัยประมาณพุทธศวรรษที่ ๑๘ สมัยพระยาการเมือง (หรือ ครานเมือง พ.ศ. ๑๘๙๖-๑๙๐๖) ตามพงศาวดารเมืองน่านกล่าวว่า พระองค์ได้บรรจุพระพิมพ์เงิน ๒๐ พระองค์ พระพิมพ์ทอง ๒๐ องค์ และ พระบรมสารีริกธาตุอีก ๗ พระองค์ ที่ทรงได้รับจากพระมหาธรรมราชาลิไท เมื่อครั้งเสด็จลงไปสร้างวัดหลวงอภัยที่สุโขทัย ไว้ใต้ฐานพระธาตุแช่แห้ง ด้วยเหตุนี้พุทธศาสนิกชนทั้งหลายจึงถือว่าเป็นปูชนียสถานที่ศักดิ์สิทธิ์และสำคัญยิ่งของประเทศไทยอีกแห่งหนึ่ง วัดพระธาตุแช่แห้งแห่งนี้เจ้าผู้ครองนครเมืองน่านในลำดับ ต่อมาโปรดให้การทะนุบำรุงรักษาบูรณะซ่อมแซมมาโดยตลอด เชื่อว่าเป็นพระธาตุประจำปีเถาะ

พระธาตุองค์ที่เห็นในปัจจุบันได้สร้างครอบองค์เดิมและขยายให้สูงใหญ่ขึ้นถึงสองครั้ง ครั้งแรกในสมัยของท้าวอ้ายยวมมาครองเมืองน่าน เมื่อ พ.ศ. ๒๐๓๒ ความว่า "ท่านก็พร้อมเพรียงชักชวนพระธรรม พระสังฆเจ้า แลชาวบ้านชาวเมืองสร้างยังพระธาตุเจ้ากวมเจดีย์ ท่าวขาก่านนั้นขึ้นหื้อใหญ่สูงเหลือเก่า กว้าง ๑๐ วา สูง ๑๗ วา ได้ ๔ ปี จิงบริบวรณ์"

ครั้งที่ ๒ ในสมัยเจ้าศรีสองเมืองหรือเจ้าพลศึกซ้ายไชย สงคราม เนื่องจากเจดีย์ที่ท้าวอ้ายยวมสร้างได้พังลงพระองค์จึงได้โปรดให้สร้างใหม่ โดยเริ่มก่อสร้างปี พ.ศ. ๒๑๕๓ สร้างได้ ๓ ปี พ.ศ. ๒๑๕๖ เกิดศึกกับ ล้านช้าง ปี พ.ศ. ๒๑๕๘ ได้ไปครองเชียงใหม่ ภาระการก่อสร้างจึงให้ เจ้าอุ่นเมืองผู้ น้องสร้างต่อจนแล้วเสร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๑๖๕ ใช้เวลาถึง ๑๒ ปี เนื่องจากบ้านเมืองไม่สงบสุขเกิดศึกทั้งกับล้านช้างและพม่า

บริเวณวัด

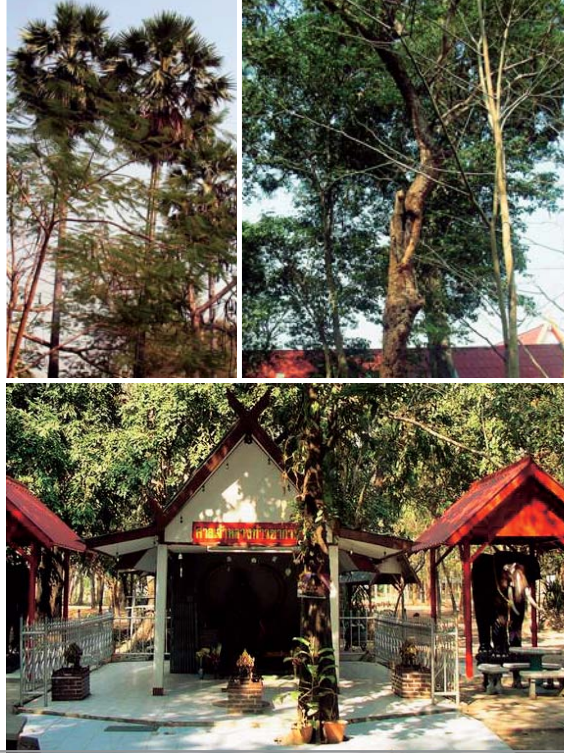

พระธาตุชเวดากองจำลอง ซึ่งสร้างสมัยพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ โปรดให้ สล่าน้อยยอดคนเมืองลำพูนมาก่อสร้าง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๑ เป็นพระธาตุประจำปีเกิดปีมะเมีย

พระวิหารพุทธไสยยาสน์ สร้างเมื่อ พ.ศ.๒๑๒๙ โดยนางแสดพลัวชายาของพญาหน่อเสถียรไชยสงคราม (พ.ศ.๒๑๐๓ - ๒๑๓๔)

องค์ประกอบที่สำคัญโดยรอบ ประกอบไปด้วย **ต้นไม้สำคัญที่มีอายุนับร้อยปี** เช่น ต้นโพธิ์ใหญ่ที่อยู่บริเวณลานหน้าวัด ต้นพิกุลที่อยู่บริเวณบันไดนาค ต้นมะม่วง ต้นตาลและต้นไม้สำคัญอื่นๆ บริเวณด้านหลังของวัดยังปรากฏ **ร่องรอยของแนวคูน้ำคันดิน** ลึกประมาณ ๓ เมตร กว้างประมาณ ๑๐ เมตร และ **บ่อน้ำทิพย์** ซึ่งเชื่อ กันว่าเป็นบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ โดยมีเล่าต่อกันมาว่า *"ในสมัยก่อนมีพระธุดงธ์มาปฏิบัติธรรมและไม่มีน้ำดื่ม พระธุดงธ์จึงขุดบ่อน้ำขึ้นซึ่งก่อนนั้นชาวบ้านเรียกว่า บ่อตุ๊ป้าน (ตุ๊ป่า คือ พระธุดงค์) "*

ศาลเจ้าหลวงท้าวขาก่าน เป็นขุนนางที่พระเจ้าติโลกราชส่งมาปกครองเมืองน่าน ท่านมีความสามารถในการรบสามารถชนะพวกแกวที่มารุกรานเมืองน่านได้อย่างเด็ดขาด จึงเป็นที่เคารพสักการะของชาวเมืองน่าน

กลุ่มเรือนพื้นถิ่นบริเวณหมู่บ้านแช่แห้ง

นอกจาก เรือนพักอาศัยภายในบริเวณบ้านยังประกอบไปด้วย **ยุ้งข้าว** (เล้าข้าว) ผนังอาจใช้ไม้ไผ่สานหรือใช้ไม้กระดานตีเป็นผนัง อันเป็นเอกลักษณ์สำคัญของชุมชนนี้ที่ผู้คนส่วนใหญ่ทำตับหญ้าคาสำหรับมุงหลังคาบ้านเป็นอาชีพ แสดงถึงเอกลักษณ์วิถีชีวิตแบบดั้งเดิมที่ยังคงยังใช้ใต้ถุนบ้านประกอบกิจกรรมและเก็บของ

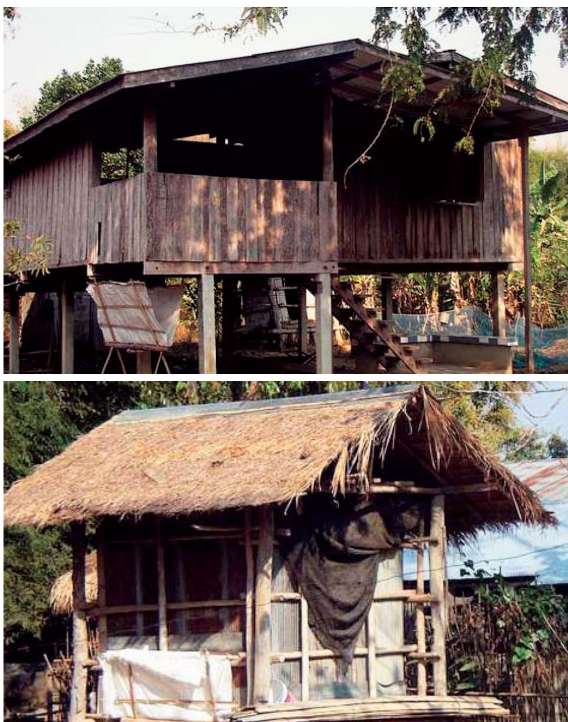

เรือนไม้บั่ว หรือเรือนเครื่องผูก

เป็นเรือนชั่วคราว สร้างด้วยไม้ไผ่ (ไม้บั่ว) เป็นหลัก ฝาขัดแตะ หลังคามุงแฝกหรือตัวเรือนมีขนาดเล็ก

กลุ่มเรือนพื้นถิ่น เรือนไม้จริง หรือเรือนเครื่องสับ

เป็นเรือนถาวรสร้างด้วยไม้จริงเกือบทั้งหลัง หลังคาจั่วมุงด้วยสังกะสี ตัวเรือนมีทั้งแบบ เรือนเดี่ยว เรือนคู่(เรือนแฝด)

องค์ประกอบของเรือนประกอบไปด้วย

ห้องนอน มักเป็นห้องโถงใหญ่

เจ๊าะหรือเติ๋น เป็นพื้นที่เปิดโล่ง ใช้งานแบบอเนกประสงค์

ชาน เป็นพื้นที่เปิดโล่งติดกับบันไดบ้าน

ครัวไฟหรือเรือนครัว มักจะอยู่มุมสุดทางเดินของชาน

ร้านน้ำ มักจะตั้งอยู่มุมที่ใกล้บันไดบ้านหรือใกล้ครัว หม้อน้ำที่ตั้งอยู่บนร้านน้ำมักจะตั้ง ๓-๕ ใบ

บันได เมื่อขึ้นบันไดจะเป็นชานส่วนที่นั่งรับแขกและร้านน้ำ บริเวณบันไดจะมีเสารองรับชายคาที่ทอดคลุมบันได

พื้นบ้าน (ใต้ถุน) ใช้เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์เลี้ยง และเป็นที่เก็บเครื่องมือการเกษตร

เล้า (ยุ้งหรือหลอง) เป็นเรือนสี่เหลี่ยมขนาดเล็ก ยกพื้นสูงสำหรับเก็บพืชผลทางการเกษตร

ข่วงบ้าน (ลานบ้าน) เป็นลานอเนกประสงค์ หรือพื้นที่โล่งรอบบริเวณบ้าน และเป็นที่ตั้งของเล้าพืชไร่ กับบ่อน้ำ

รั้ว ส่วนใหญ่เป็นรั้วไม้ไผ่ ปลูกพืชผักสวนครัว

สระน้ำบ้านหนองเต่า ขุดโดยชาวบ้านโดยนำดินที่ขุดได้มาปั้นเป็นอิฐู เพื่อนำไปสร้างพระธาตุ โดยมีเนินดินตรงสันกลางรูปร่างเหมือนเต่า

สวนรุกขชาติแช่แห้ง

ผ้าทอลายน้ำไหล ผ้าลายที่ถักทอเป็นเอกลักษณ์ของชาวน่านที่สืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน สะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น วิถีชีวิตของผู้คนในอดีตที่มีค่ายิ่ง

ชาวบ้านเรียกว่า " **น้ำบ่อนางแมน** แมนเป็นคำภาษาทางเหนือแปลว่าโผล่ คนโบราณเล่าว่าถึงวันเพ็ญขึ้น ๑๕ ค่ำ จะมีหญิงสาวงามโผล่ออกมาจากบ่อน้ำนี้ และไปเที่ยวตามบ้านในละแวกนั้น ได้เวลาพอสมควรก็หายตัวลงไปในบ่อน้ำนี้ ในสมัยก่อนเชื่อกันว่าถ้าใครเป็นโรคคอพอกดื่มน้ำบ่อนี้จะหายจากโรค

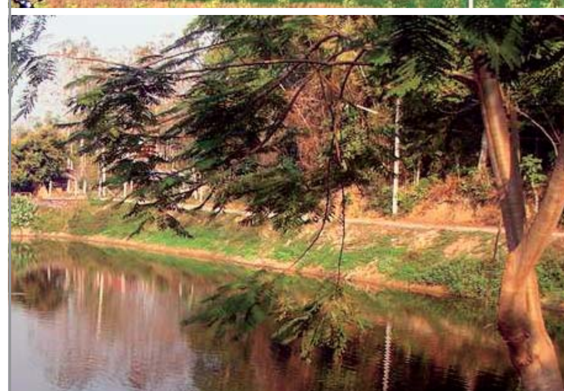
สระน้ำหน้าวัดแช่แห้ง หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า สะระ แต่ก่อนได้ขุดเอาดินมาทำเป็นอิฐเพื่อก่อบันไดนาค เมื่อขุดมามากพื้นที่จึงกลายเป็นสระน้ำ

ภูมิทัศน์ทางธรรมชาติ

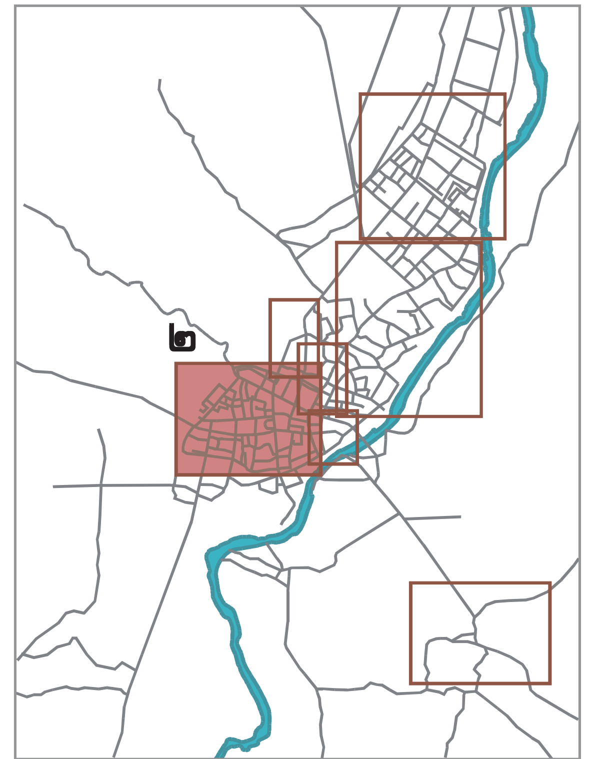

๒. บริเวณภายในเขตกำแพงเมืองเก่าน่าน

ตั้งอยู่ที่ตำบลในเวียงและเป็นพื้นที่เมืองประวัติศาสตร์น่านชั้นในที่มีการสร้างเมืองตามหลักทักษาเมือง โครงสร้างและองค์ประกอบของเมืองที่ยังคงเหลือให้เห็นในปัจจุบันที่เป็นหลักฐาน แสดงให้เห็นถึงการกำหนดโครงสร้างและองค์ประกอบของเมืองตามแนวคิดการวางผังเมืองล้านนาโบราณ คือ กำแพงเมือง ประตูเมือง ข่วง (หรือลานโล่ง) วัด วัง (หรือคุ้ม)

องค์ประกอบเหล่านี้มีเพียงวัดเท่านั้นที่ยังมีอยู่ตามจำนวนเดิมในอดีต รวมทั้งวัดน้อยที่บริเวณหอคำด้วย โดยที่ **วัดช้างค้ำวรวิหาร** ยังคงเป็นศูนย์กลางของชุมชนเช่นเดิม **กำแพงเมือง** มีปรากฏให้เห็นเป็นบางส่วน สำหรับ **ข่วงเมือง** นั้นขนาดในปัจจุบันเล็กกว่าเดิมมาก เนื่องจากมีการตัดถนนผ่านบริเวณข่วงเมืองเดิม และคุ้มหลวงคงเหลือเพียงอาคาร **หอคำ** หลังเดียว ส่วนคุ้มเจ้านายอื่นๆก็ยังพอมีให้เห็นบ้าง เช่น **คุ้มเจ้าราชบุตร** คนในเมืองส่วนใหญ่ทำอาชีพค้าขายและรับราชการ พื้นที่ส่วนหนึ่งของเขตเทศบาลเป็นโบราณสถานที่สำคัญและสถานที่ราชการของจังหวัดน่าน

แผนที่แสดงบริเวณภายในเขตกำแพงเมืองเก่าน่าน

อาคารหอคำในคุ้มหลวง

อาคารหอคำในปัจจุบันเป็นอาคารก่ออิฐถือปูนสองชั้นแบบตรีมุขรูปแบบผสมผสานระหว่างศิลปะไทยและศิลปะตะวันตก โครงสร้างภายในเป็นไม้ หันหน้าไปทางทิศตะวันออก พระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดช โปรดให้สร้างขึ้นในบริเวณคุ้มเดิมที่เป็นเรือนไม้สักผสมไม้ตะเคียน ๗ หลังเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๖ เดิมหลังคาหอคำเป็นทรงจั่ว มุงกระเบื้องไม้แป้นเกล็ด ประดับช่อฟ้า ใบระกาและหางหงส์ ตามแบบศิลปะพื้นเมืองน่าน เดิมหน้าบันเป็นรูป "ตราโคอศุภราช" อันเป็นตราประจำเมืองน่าน มีบันไดทางขึ้นด้านข้างสองด้าน ล้อมรอบด้วยกำแพงอิฐทึบสี่ด้าน กำแพงด้านหน้าอยู่บริเวณหลังต้นโพธิ์อันเป็นที่ตั้งของวัดน้อย มีศาลารายยาวตลอดแนวกำแพง ประตูทางเข้าเป็นซุ้มเรือนยอด เมื่อเจ้ามหาพรหมสุรธาดาผู้ครองนครน่านองค์สุดท้ายถึงแก่พิราลัยในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ ต่อมาเจ้านายผู้เป็นบุตรหลานจึงมอบอาคารหอคำให้แก่รัฐบาล เพื่อใช้เป็นที่ตั้งศาลากลางจังหวัดน่าน ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๖ จนกระทั่ง พ.ศ. ๒๕๑๗ จึงมอบอาคารหอคำให้กรมศิลปากรเพื่อจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติน่าน

คุ้มเจ้าเทพมาลา

ตั้งอยู่ที่ถนนมหาพรหม ด้านทิศตะวันตกของ หอคำ เดิมเป็นที่พำนักของเจ้าเทพมาลาธิดาคนที่ ๑ ของพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ กับแม่เจ้ายอดหล้า ต่อมาขายให้กับเจ้าบุญศรี เมืองชัย น้องชายแม่เจ้าบุญโสม ณ น่าน ชายาเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน) ปัจจุบันเป็นที่พำนักของทายาทเจ้าบุญศรี เมืองชัย

คุ้มเจ้าราชบุตร

คุ้มเจ้าราชบุตรตั้งอยู่หัวมุมระหว่างถนนผากองกับถนนมหาพรหม ด้านทิศเหนือของวัดช้างค้ำสร้างขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๐๙ เพื่อเป็นที่อยู่ของเจ้าน้อยมหาพรหม ณ น่านต่อมาเมื่อได้รับสถาปนาเป็นมหาอำมาตย์โท และนายพลตรีเจ้ามหาพรหมสุรธาดาเจ้าผู้ครองนครน่านองค์ที่ ๖๔ จึงยกคุ้มแห่งนี้ให้บุตรชายคือ เจ้าประพันธ์พงศ์ (เจ้าน้อยหมอกฟ้า ณ น่าน) และให้เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นเจ้าราชบุตรเมื่อถึงแก่นิจกรรมคุ้มแห่งนี้จึงตกทอดแก่ทายาทคือ เจ้าโคมทอง ณ น่าน ปัจจุบันเป็นสมบัติของเจ้าสมปรารถนา ณ น่าน และเจ้าวาสนา ภู่วุฒิกุล (ณ น่าน) อาคารปัจจุบันเป็นหลังที่สอง โดยสร้างย่อขนาดลงมาจากหลังเดิม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๔ และ ได้ใช้วัสดุอุปกรณ์จากหลังเดิมมาปลูกสร้างในตำแหน่งเรือนเดิม ในคุ้มมีต้นบุนนาคอายุร่วมร้อยปีและไม้หายากอื่น

คุ้มเจ้าจันทร์ทองดี

ตั้งอยู่ที่ถนนมหาพรหม ด้านทิศเหนือของคุ้มหลวง (หอคำ) พระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ โปรดให้สร้างคุ้มแห่งนี้ขึ้นในปี พ.ศ.๒๔๕๙ เพื่อเป็นที่อยู่ของบุตร-ธิดา ได้แก่เจ้าเทพมาลา เจ้าเทพเกษร เจ้าอนุแสงสี เจ้าจันทร์ทองดี เจ้าสุภาวดี ลักษณะคุ้มเป็นอาคารสองชั้นก่ออิฐถือปูนแบบศิลปะตะวันตก ภายหลังตกเป็นสมบัติของเจ้าจันทร์ทองดี ซึ่งได้สมรสกับเจ้าราชยาท (ชงคะวาล) หลังจากที่เจ้าจันทร์ทองดีถึงแก่กรรม เจ้าสมสมัย วุฒิสอน (ณ น่าน) ซึ่งเป็นบุตรบุญธรรมได้ขายอาคารพร้อมที่ดิน ให้แก่กระทรวงการคลัง และใช้เป็นสำนักงานที่ดินจังหวัดน่านเรื่อยมาจนถึงปี พ.ศ. ๒๕๒๕ จึงย้ายมาใช้อาคารสำนักงานที่ดินปัจจุบัน ซึ่งสร้างอยู่หน้าคุ้มและได้บูรณะซ่อมแซมคุ้มในปี ๒๕๓๔

คุ้มเจ้าเมฆวดี

ตั้งอยู่ที่ถนนมหายศ ด้านหลังโรงแรมเทวราช มีอายุประมาณ ๙๐ - ๑๐๐ ปี สร้างขึ้นเพื่อเป็นเรือนหอของเจ้าหลและเจ้าเมฆวดี ณ น่าน ปัจจุบันตกทอดแก่คุณอมรรัตน์ หุ่นนวล (ณ น่าน) ซึ่งเป็นธิดาของเจ้า มอญแก้ว (ธิดาเจ้าเมฆวดี)

ตัวบ้านสร้างด้วยไม้สักทั้งหลัง หลังคามุงด้วยแป้นเกร็ดไม้ เดิมบ้านมีใต้ถุนสูงแต่เจ้ามอญแก้วได้ปรับบริเวณ ใต้ถุนโดยก่อพื้นบ้านสำหรับเป็นสถานที่รับเลี้ยงเด็ก ตัวเรือนชานเปลี่ยนจากไม้มาเป็นคอนกรีต เนื่องจากมีสภาพผุพังหลังคาเปลี่ยนมามุงสังกะสี

คุ้มเจ้าทองย่น

ตั้งอยู่ที่ถนนสุริยพงษ์ ตรงสี่แยกวัดศรีพันต้นเดิมเป็นที่อยู่ของเจ้าทองย่น (น้องเจ้าฟองคำ) ปัจจุบันนางอดิสัย วิเศษวัชร์ เป็นเจ้าของ

บ้านคุณหลวง

ตั้งอยู่ด้านทิศตะวันออกของวัดภูมินทร์เดิมเป็นบ้านที่เจ้าสุริยพงษ์ผริตเดช ได้ให้ช่างสร้างขึ้น เพื่อเป็นที่อยู่ของธิดาทางกรุงเทพได้ส่งอำมาตย์ตรีหลวง ธนานุสร (ช่วง โลหะโชติ) มาเป็นคลังจังหวัดคนแรกของน่าน เนื่องจากเป็นชาวพิษณุโลกเมื่อมาถึงจึงได้ขอซื้อบ้านและที่ดินนี้จากเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดช

รูปทรงของตัวบ้านส่วนหน้ายังคงสภาพเดิม เป็นบ้านชั้นเดียวใต้ถุนสูง มีการเปลี่ยนแปลงโดยปรับเปลี่ยนห้องครัวด้านหลัง ถมดินด้านหน้าบ้านให้สูงขึ้น เปลี่ยนหลังคาจากแป้นเกล็ดมาเป็นกระเบื้อง กำแพงบ้านแต่เดิมสูงท่วมหัว แต่ปัจจุบันสูงระดับเอว ด้านหลังเป็นโกดังเก็บยาสูบ คุณหลวงทำกิจการยาสูบเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๐ จนถึงปัจจุบัน ลูกหลานได้สืบทอดกิจการเรื่อยมา

" สมัยก่อนบริเวณรอบ ๆบ้านเป็นที่ตั้งของชุมชน มีวิถีชีวิตเรียบง่าย ถนนยังเป็นลูกรัง มีต้นมะขาม ต้นบุนนาค ต้นฉำฉา ทอดเป็นแนวยาวสองข้างทางดูแล้วงามตาและรื่นรมย์ "

อาจารย์บุญงำ สงวนศรี

คุ้มเจ้าบัวเขียว

ตั้งอยู่ถนนมหาวงศ์ ติดกับโรงเรียนชินจง สร้างขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๗๙ โดยรองอำมาตย์ตรีเสงี่ยม สงวนศรี และเจ้าบัวเขียว สงวนศรี (มหายศนันท์) ออกแบบและสร้างโดยขุนนันทพานิชย์ (ช่างผู้มีฝีมือในสมัยนั้น) ตัวบ้านทั้งหลังทำด้วยไม้สัก ประกอบด้วย ๓ ส่วนแยกออกจากกันอย่างเป็นสัดส่วน คือ เรือนครัว ยุ้งข้าว และตัวบ้าน โดยมีเรือนชานเชื่อมไปหาส่วนต่าง ๆภายในบ้าน หลังคามุงด้วยแป้นเกร็ดทำจากไม้สัก ตั้งแต่สร้างบ้านมามีการปรับปรุงเฉพาะส่วนหลังคาเนื่องจากไม้ผุพัง จึงมุงด้วยสังกะสีแทน ส่วนยุ้งข้าวได้ปรับมาเป็นห้องนอน

เจ้าของบ้านปัจจุบันคืออาจารย์บุญงำ สงวนศรี(ลูกสาว) อายุ ๙๐ ปี อดีตผู้อำนวยการโรงเรียนสตรีศรีน่าน

เฮือนเจ้าหมอกฟ้า

เป็นอาคารไม้ชั้นเดียวใต้ถุนสูงทรงปั้นหยาหลังคา สังกะสี เดิมเป็นอาคารพยาบาลของกองกำกับการ ตำรวจ ปัจจุบันใช้เป็นหอประชุมตำรวจภูธร จังหวัดน่านมีการเปลี่ยนแปลงด้านในอาคารเป็น ห้องประชุมและด้านล่างดัดแปลงเป็นห้องทำงาน

บ้านพื้นถิ่น ที่มีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมคล้ายกับบ้านแม่อุ้ยตุ้ม แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาและทักษะของช่างฝีมือพื้นถิ่นเป็นอย่างดี

อาคารตรงหัวมุมสี่แยกประตูน้ำเข้ม

เป็นอาคารไม้สองชั้นตรงหัวมุมถนนมีลักษณะหักเหลี่ยม เดิมเป็นห้องแถวที่ที่เจ้าราชวงศ์สุทธิสาร ปลูกให้พ่อค้าเช่าและขายต่อให้เอกชนในภายหลัง ปัจจุบันยังคงเป็นร้านค้าเช่นในอดีต นับเป็นอาคารที่มีรูปแบบเด่นแตกต่างจากอาคารอื่นในเมืองน่าน

บ้านแม่อุ้ยตุ้ม อินแปง

บ้านหลังนี้แม่อุ้ยตุ้มและพ่ออุ้ยมั่น สร้างด้วยตนเอง ตัวบ้านสร้างด้วยไม้เนื้อแข็ง เป็นบ้านชั้นเดียวยกพื้นไม่สูงนัก เสาทำด้วยอิฐก่อเป็นทรงสี่เหลี่ยม หลังคามุงด้วยกระเบื้องปูน ซึ่งแม่อุ้ยและพ่ออุ้ยเป็นผู้หล่อแบบพิมพ์ด้วยตนเอง และได้ว่าจ้างช่างจากบ้านศรีเกิดมาช่วยสร้างด้วย ส่วนที่เป็นห้องครัวแยกออกจากตัวบ้านมุงด้วยหญ้าคา ลักษณะของบ้านไม่มีการซ่อมแซมหรือเปลี่ยนแปลง (แม่อุ้ย พ่ออุ้ย หมายถึง หญิง ชายสูงวัย)

บ้านฟ้าธานินท์

เรือนไม้ชั้นเดียวยกใต้ถุนสูง หลังคาสังกะสี มีชายคาทอดยาวคลุมตลอดบันได เรือนพื้นถิ่นประยุกต์ ปัจจุบันถูกขายไปแล้ว

วัดหลวงกลางเวียงในเมืองน่าน

วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหารตั้งอยู่ที่ถนนผากอง ตัดกับถนนสุริยพงษ์ ตรงข้ามกับเทศบาลเมืองน่าน และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน ตำบลในเวียง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน

สมัยก่อนเรียกกันว่า **วัดหลวงกลางเวียง** เพราะเป็นวัดในราชสำนักเจ้าผู้ครองนครน่าน ตั้งอยู่ใจกลางเมือง ต่อมาสมัยหลังได้ชื่อว่า **วัดพระธาตุช้างค้ำ** โดยเรียกตามลักษณะของเจดีย์ประธานของวัดที่มีช้างล้อมรอบที่ฐานในลักษณะยืนค้ำองค์เจดีย์

วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหารได้รับการดูแลบูรณะปฏิสังขรณ์จากราชวงศ์เจ้าผู้ครองนครน่านเสมอมา อีกทั้งใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีสำคัญของบ้านเมืองมาแต่โบราณกาล เช่นพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยาจึงถือว่าเป็นวัดที่มีประวัติศาสตร์คู่กับเมืองน่านมาตลอดจนปัจจุบัน

เจดีย์บรรจุอัฐิเจ้าผู้ครองนคร

กู่

สิ่งก่อสร้างขนาดเล็กในวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร มีลวดลายปูนปั้นที่ประดับจัดว่างดงามที่สุดในน่าน แสดงถึงเอกลักษณ์ในเชิงเทคนิคปูนปั้นของสกุลช่างน่าน

เจดีย์วัดพระธาตุช้างค้ำ

เจดีย์วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร เข้าใจว่าสร้างขึ้นมาพร้อมกับการสร้างเมืองน่าน ในคติความเชื่อเรื่องมหาธาตุกลางเวียงเป็นเจดีย์ที่มีรูปแบบผสมผสานกันระหว่าง เจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ของศิลปะสุโขทัย ปะปนกับความคิดด้านรูปแบบของเจดีย์ทรงระฆังแบบพื้นเมืองล้านนา จนกลายเป็นรูปแบบแตกต่างไปจากต้นแบบการซ่อมแซมที่พบได้แก่ส่วนฐานล่างสุดและส่วนยอดเหนือองค์ระฆัง

เจดีย์วัดหัวข่วง

เป็นเจดีย์ทรงปราสาทที่มีรูปแบบปะปนกันระหว่างเจดีย์ทรงปราสาทในศิลปะล้านนา และศิลปะลาวแบบล้านช้าง สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๒

วิหารวัดภูมินทร์

วิหารวัดภูมินทร์ สถาปัตยกรรมจตุรมุขเป็นทั้งพระวิหาร อุโบสถและเจดีย์ หนึ่งเดียวไม่มีที่ใดเหมือน นาค ๒ ตัว ซึ่งทอดลำตัวในแนวเหนือใต้มีซุ้มให้คนลอด ใต้ลำตัวนาคทั้งทิศเหนือและทิศใต้ พระประธาน ๔ องค์ ประดิษฐานอยู่กลางอาคาร และมีจิตรกรรมฝาผนังอันเป็นเอกลักษณ์ของสกุลช่างน่าน ซึ่งเป็นที่รู้จักทั้งในและต่างประเทศ

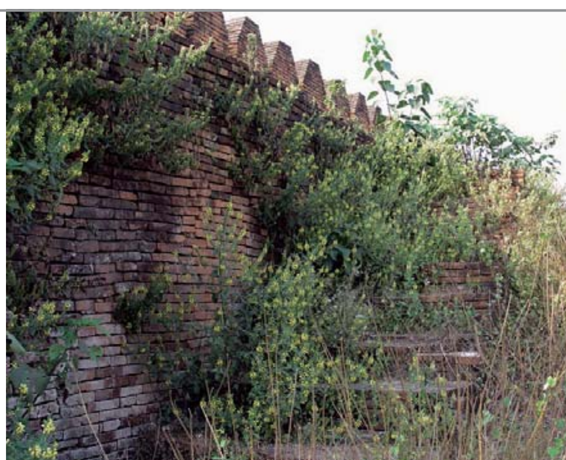
หอไตร

หอไตรที่วัดหัวข่วง เป็นหอไตรทรงสูงสองชั้น ชั้นล่างสันนิษฐานว่าเป็นการต่อเติมในภายหลัง ชั้นบนหอไตรเป็นที่เก็บรักษาคัมภีร์ใบลานและเอกสารประเภทอื่น ผนังด้านนอกแกะสลักเป็นลายประจำยามที่ต่อเนื่องกัน หลังคาเป็นหลังคาลดสองชั้น

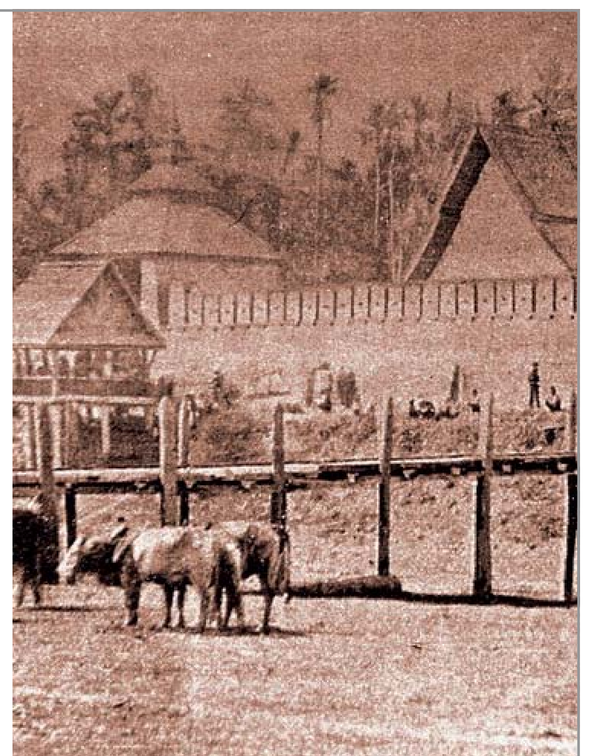
กำแพงและป้อมประตูเมือง

ถึงแม้ว่าลักษณะของกำแพงที่มีเชิงเทินอยู่ภายในและมีใบเสมารูปสี่เหลี่ยมจะไม่มีความแตกต่างจากกำแพงเมืองอื่น แต่ลักษณะของป้อมและประตูเมืองที่ปรากฏในภาพถ่ายเก่าและภาพจิตรกรรมฝาผนังในวิหารวัดภูมินทร์ มีแผนผังรูปแปดเหลี่ยม หลังสอบแหลมซ้อนกันสองชั้น (เรียกหัวอาม็อก) ลักษณะดังกล่าวไม่พบในกำแพงเมืองอื่นที่สร้างขึ้นยุคใกล้เคียงกัน เป็นการออกแบบที่มีลักษณะเฉพาะ

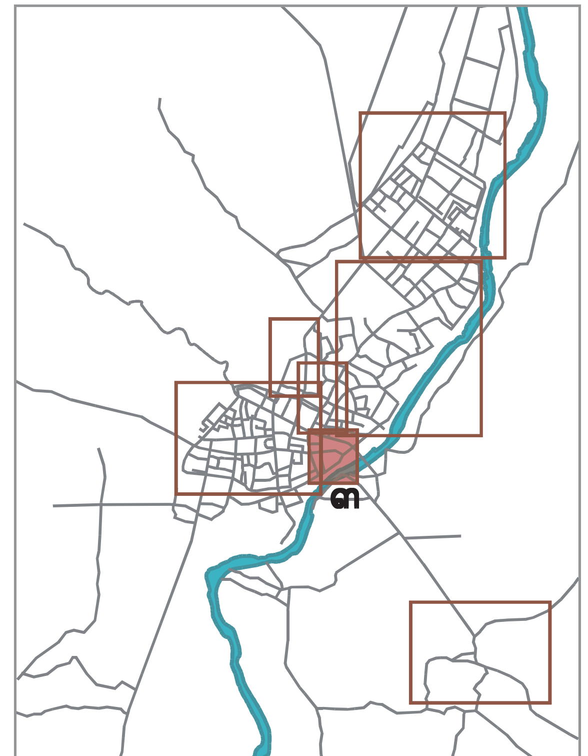

๓. บริเวณริมแม่น้ำน่านฝั่งตะวันตก (ช่วงสะพานพัฒนาภาคเหนือ)

ตั้งอยู่ที่ตำบลในเวียง เป็นพื้นที่ริมแม่น้ำน่านฝั่งตะวันตก ซึ่งอยู่นอกเขตกำแพงเมืองเก่าที่เป็นเขตประวัติศาสตร์น่านชั้นใน พื้นที่บริเวณนี้เป็นที่ตั้งของอาคารราชการบางส่วน จวนผู้ว่าราชการจังหวัด รวมทั้งมีบ้านพักข้าราชการ และเรือนพื้นถิ่นที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์อยู่หลายหลัง ที่สำคัญมีแนวต้นไม้ใหญ่ที่มีอายุหลายสิบปีบริเวณถนนริมแม่น้ำน่าน

พื้นที่ลานโล่งริมน้ำน่านบริเวณนี้มีสภาพภูมิทัศน์ที่สวยงามเป็นสถานที่พักผ่อนของชาวเมืองน่านในช่วงเวลาตอนเย็น ซึ่งประกอบไปด้วยลานกิจกรรมสันทนาการ สนามเด็กเล่น เป็นพื้นที่ที่แสดงให้เห็นถึงสภาพสังคมและวิถีชีวิตที่มีความผูกพันกันของชาวเมืองน่าน

ในงานประเพณีแข่งเรือจังหวัดน่าน พื้นที่ริมแม่น้ำน่านบริเวณนี้จะเป็นสถานที่ที่เต็มไปด้วยผู้คนที่มาร่วมเชียร์เรือแข่งทั้งสองฝั่งแม่น้ำน่าน ซึ่งมีทั้งชาวเมืองน่านและนักท่องเที่ยวเป็นจำนวนมาก จึงถือเป็นพื้นที่ที่มีความเกี่ยวเนื่องกับวัฒนธรรมประเพณีของชาวน่านมาแต่อดีต

แผนที่ ๓.๑๑ แสดงบริเวณริมแม่น้ำน่านฝั่งตะวันตก

ฉางหลวง

ปัจจุบันเป็นศาลากลางจังหวัดน่าน ถนนสุริยพงษ์ เดิมเป็นฉางหลวง สำหรับเก็บรวบรวมเสบียงอาหาร อาวุธและยุทธปัจจัยต่าง ๆ ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๔๔ พระยาบรมบาทบำรุงข้าหลวงประจำเมืองน่าน ได้สร้างเค้าสนามหลวง หรือ ที่ว่าการเมืองน่านแทนฉางหลวง

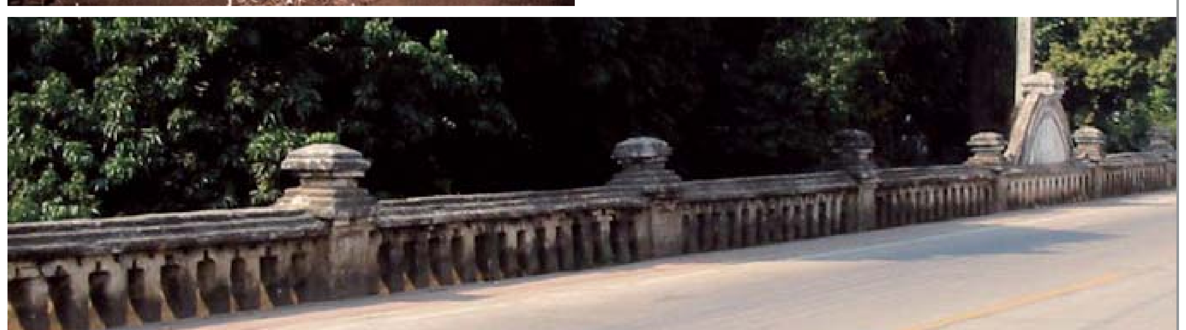
ในสมัยรัชกาลที่ ๕ กองทัพไทยยกทัพไปปราบฮ่อที่หลวงพระบาง และได้แวะรับเสบียงที่ฉางหลวงแห่งนี้ ซึ่งตรงกับสมัยที่พระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ เป็นเจ้าผู้ครองนครน่าน ได้จัดเตรียมเสบียงไว้ให้กองทัพไทย

สะพานกรุงศรี

สร้างโดยมหาอำมาตย์ตรี พระยากรุงศรีสวัสดิการ ปลัดประจำมณฑลนครน่าน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๓ โดยรื้ออิฐเก่าของกำแพงเมืองน่านด้านทิศตะวันออก ที่ติดกับวัดภู่คำมาสร้างแทนสะพานไม้ ที่พระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ ทรงสร้าง แล้วประทานนามว่า " **สะพานประตูไชย** " โดยสะพานก่ออิฐถือปูนที่สร้างขึ้นใหม่เรียกว่า " **สะพานกรุงศรี** " ตามราชทินนามของตน

อาคารสาธารณสุขอำเภอเมือง (โอสถสภา)

ปัจจุบันคือสาธารณสุขอำเภอเมืองน่าน ตั้งอยู่ที่ถนนข้าหลวง ต.ในเวียง อ.เมืองน่าน ติดจวนผู้ว่าราชการจังหวัด อาคารหลังนี้อำมาตย์โทเจ้าราชวงศ์สิทธิสาร โอรสของพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ พร้อมเจ้านายผู้เป็นบุตรหลานสร้างขึ้นเพื่ออุทิศพระกุศลถวายพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ เนื่องในวันพิราลัย ๕ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๑ แล้วเสร็จและเปิดทำการเป็น **โอสถสภา** ของรัฐบาล เมื่อวันที่ ๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๗

ลักษณะอาคารเป็นอาคารไม้ชั้นเดียวยกใต้ถุนสูง หลังคาปั้นหยามุงด้วยแป้นเกล็ด อาคารยังคงสภาพรูปแบบเดิม มีการเปลี่ยนฝ้าเพดานบางส่วนที่ชำรุดและเปลี่ยนหลังคามุงกระเบื้อง เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๓ ได้ถมดินโดยรอบอาคารและสร้างท่อระบายน้ำเพื่อป้องกันน้ำท่วม

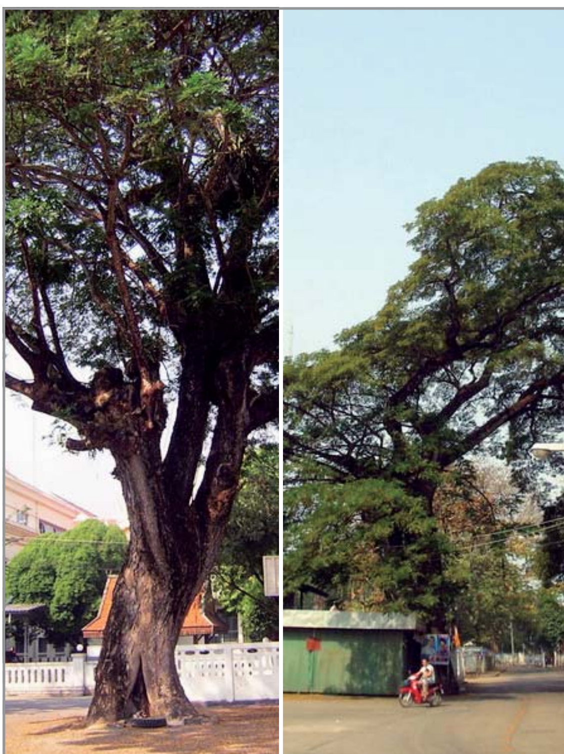

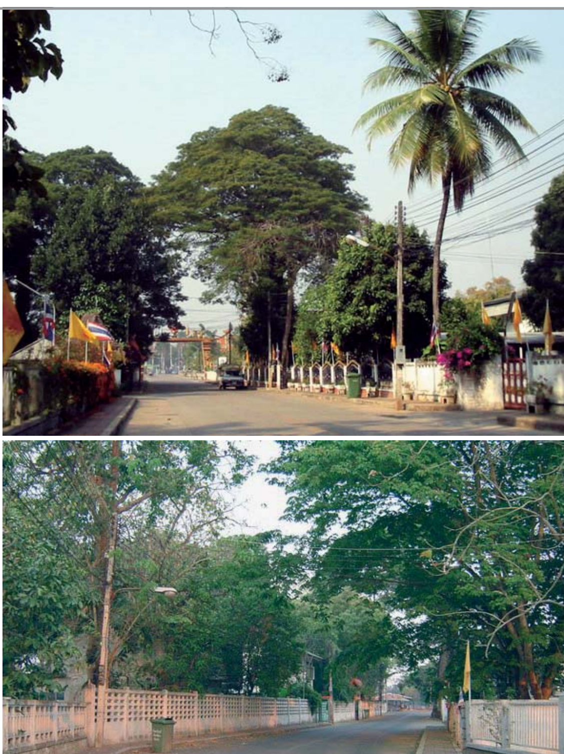
พื้นที่สาธารณะริมแม่น้ำน่าน

บริเวณพื้นที่สาธารณะริมแม่น้ำน่านนี้ เป็นพื้นที่ที่ชาวน่านจะเข้ามาใช้พักผ่อนในช่วงเวลาเย็นของทุกวัน ทางเทศบาลจึงได้จัดสร้างสนามเด็กเล่น สวนสาธารณะ ลานสันทนาการ เพื่อให้ชาวน่านเข้ามาใช้ประโยชน์อย่างสูงสุด และในช่วงเทศกาลประเพณีแข่งเรือพื้นที่บริเวณนี้จะเต็มไปด้วยผู้คนและนักท่องเที่ยวที่เข้ามาชมการแข่งเรืออย่างหนาแน่น

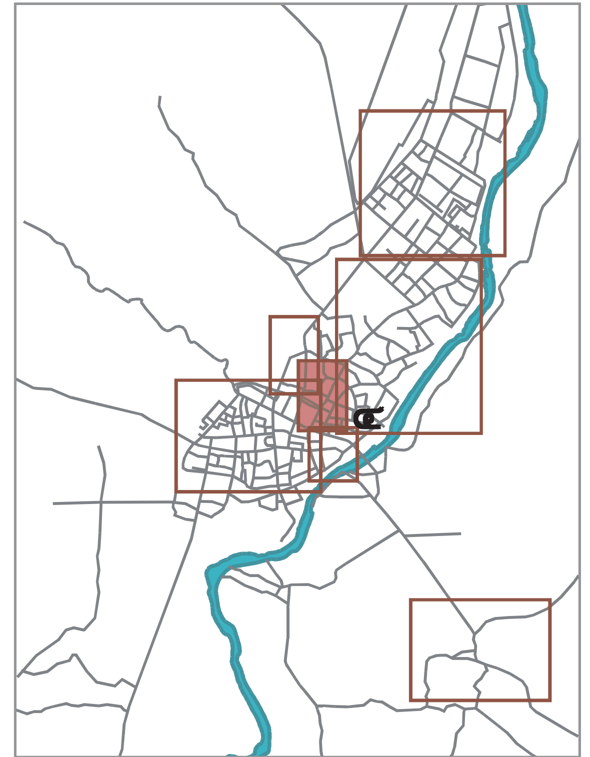

ต้นไม้ใหญ่ ใกล้แม่น้ำน่าน

เอกลักษณ์ของพื้นที่บริเวณนี้ที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งคือต้นไม้ขนาดใหญ่ที่กระจายอยู่บริเวณ ๒ ข้างถนน โดยเฉพาะถนนริมแม่น้ำน่าน ต้นไม้ส่วนใหญ่เป็นต้นจามจุรีที่มีอายุมากควรได้รับการดูแลรักษาเพราะนอกจากจะเป็นการอนุรักษ์ภูมิทัศน์ของพื้นที่แล้ว ยังแสดงถึงการเห็นคุณค่าของสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติควบคู่ไปกับพื้นที่ที่มีความสำคัญทางด้านวัฒนธรรม (งานประเพณีแข่งเรือ)

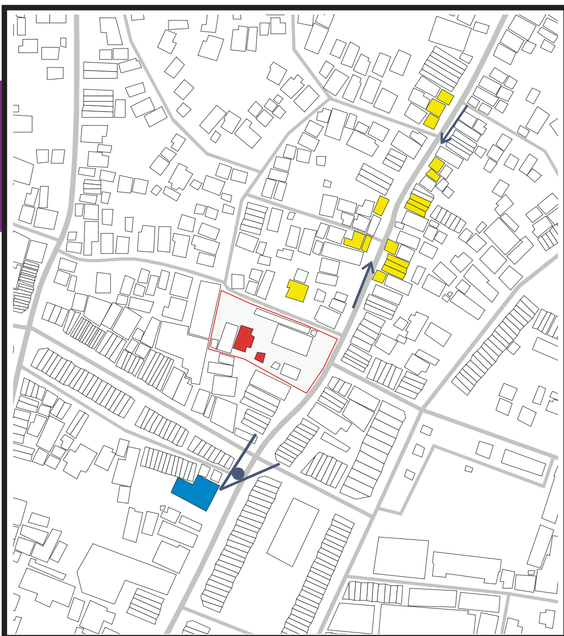
๔. บริเวณย่านการค้าถนนสุมนเทวราช

ย่านการค้าของจังหวัดน่าน ตั้งอยู่ที่ตำบลในเวียง บริเวณสองฟากถนนสุมนเทวราชมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ตลาดที่เห็นในปัจจุบันสร้างขึ้นใหม่แทนตลาดเดิมที่ถูกไฟไหม้ครั้งใหญ่ในปี พ.ศ. ๒๕๒๑ ลักษณะของอาคารร้านค้าในอดีตส่วนใหญ่เป็นห้องแถวอาคารไม้สองชั้น ชั้นบนใช้เป็นที่พักอาศัย ส่วนล่างใช้เป็นที่สำหรับค้าขาย ปัจจุบันยังคงเหลือให้เห็นสภาพอยู่บ้างพอสมควรแต่ไม่มากนัก โดยเฉพาะบริเวณบ้านหัวเวียงใต้

พื้นที่บริเวณนี้จะคึกคักหนาแน่นไปด้วยรถและผู้คนเกือบทั้งวัน เพราะนอกจากจะเป็นที่ตั้งของตลาด ก็ยังเป็นที่ตั้งของโรงแรมอีก ๒ แห่ง คือโรงแรมเทวราชและโรงแรมน่านฟ้า และมีร้านค้าขายของที่ระลึก เสื้อผ้าและผ้าทอพื้นเมือง ทำให้เต็มไปด้วยนักท่องเที่ยวที่มาจังหวัดน่าน รวมไปถึงผู้คนเมืองน่านที่มาจับจ่ายซื้อของ

เนื่องจากเป็นย่านการค้า ผู้คนประกอบอาชีพค้าขายเป็นหลัก จึงเป็นบริเวณที่แสดงให้เห็นถึงสภาพเศรษฐกิจของตัวเมืองได้เป็นอย่างดี

๐ ๐.๒ ๐.๔

กิโลเมตร

แผนที่๓.๑๒แสดงบริเวณบริเวณย่านการค้าถนนสุมนเทวราช

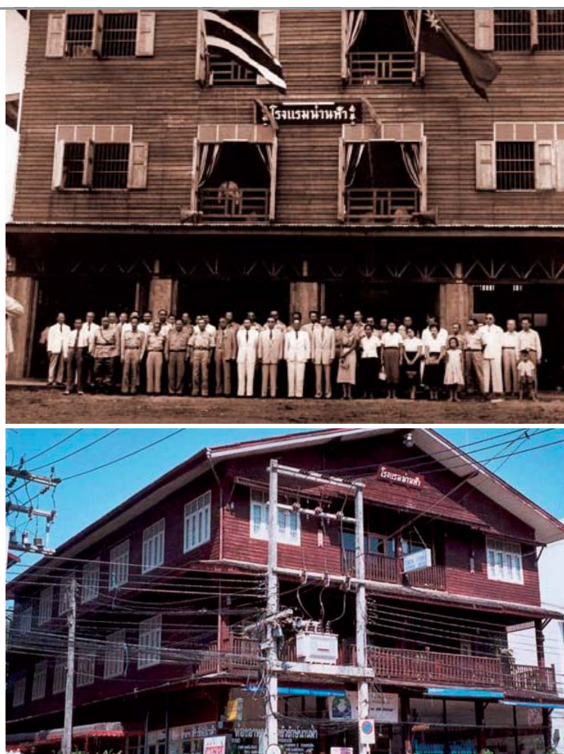
พระธาตุวัดดอนแก้ว

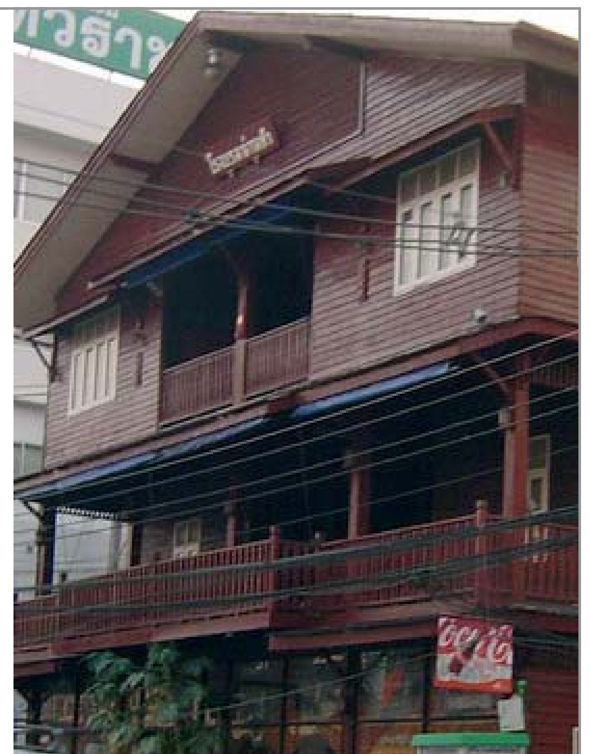
ไม่มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีเด่นชัด ประมาณปี พ.ศ. ๒๔๔๐ เมื่อเกือบร้อยปีผ่านมา ได้มีนายวงศ์ ชายครอง พร้อมคณะศรัทธาได้ทำการก่อสร้างพระธาตุ (เจดีย์) ขึ้นหนึ่งองค์ พระธาตุก่อด้วยอิฐถือปูน ฐานกว้าง ๑๔ ศอก สูง ๒๔ ศอก ภายในพระธาตุบรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ขนาดเท่าเมล็ดพันธุ์ผักกาด จำนวน ๙ ดวง และศรัทธาต่างก็นำเอาของมีค่าเช่น แก้ว แหวน เงิน ทอง เข้ามาบรรจุในองค์พระธาตุด้วย และในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือนเจ็ดเหนือจะมีการสรงน้ำพระธาตุเป็นประจำทุกปีตลอดมาจนถึงทุกวันนี้

โรงแรมน่านฟ้า

สร้างขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๓๖ ต่อมาชาวจีน ชื่อ เข่งหย่วน แซ่ห่าน และเป็งหย่วนได้ซื้อกิจการและเปลี่ยนชื่อเป็นโรงแรมน่านฟ้า รูปแบบอาคารและการตกแต่งมีการผสมผสานระหว่างสถาปัตยกรรมจีนและไทย ต่อมาได้เปลี่ยนผู้ดำเนินกิจการอีกหลายครั้ง ในปัจจุบันอาคารยังคงรูปแบบดั้งเดิม คือ เป็นอาคารไม้ ๓ ชั้น เสาเป็นไม้สักท่อนยาวกว่า ๑๐ เมตรไม่มีรอยต่อซึ่งปัจจุบันหาดูได้ยาก

หมายเหตุ : มีผู้เสนอให้หาทางย้ายหม้อแปลงไฟฟ้าขนาดใหญ่ซึ่งอยู่หน้าอาคารออกไปเพราะเสี่ยงต่อการเกิดอัคคีภัยและลดทอนความงามของอาคาร

เรือนแถวไม้

เรือนแถวไม้มักพบในย่านการค้า เป็นอาคารที่ใช้ประโยชน์สองอย่างคือ ชั้นบนใช้เป็นที่พักอาศัย ส่วนล่างใช้เป็นที่สำหรับค้าขายวางสินค้าต่าง ๆ ชั้นบนมักมีระเบียงด้านหน้าเป็นที่สำหรับกันแดดฝนให้หน้าร้านด้วย บริเวณระเบียงมักประดับด้วยไม้ฉลุลายต่างๆ หลังคามีทั้งทรงจั่วและปั้นหยา ปัจจุบันอาคารแบบนี้ในเมืองน่านเหลืออยู่ไม่มาก เหลืออยู่ที่ย่านการค้าริมถนนสุมนเทวราช ซึ่งส่วนใหญ่ได้เปลี่ยนแปลงเป็นอาคารคอนกรีตเกือบทั้งหมดแล้ว แต่ความสำคัญของพื้นที่นี้ยังคงเป็นย่านการค้าเช่นในอดีต

๕. บริเวณวัดสวนตาล

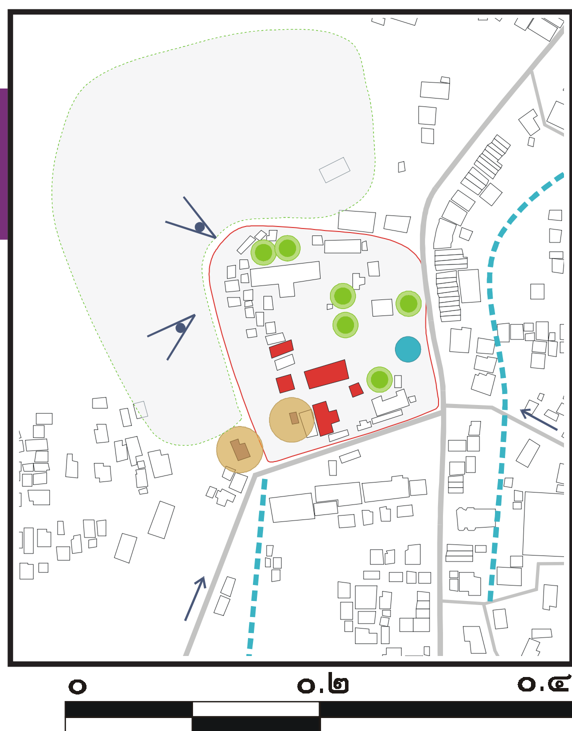
วัดสวนตาลตั้งอยู่ที่ถนนมหายศ ต.ในเวียง ประดิษฐาน **พระเจ้าทองทิพย์** พระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองน่าน เป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ภายในวัดสวนตาลก็มีต้นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่อยู่มากมาย เช่น ต้นศรีมหาโพธิ์และต้นตาลอันที่เป็นที่มาของชื่อวัดและชื่อบ้าน

พื้นที่ที่สำคัญอีกแห่งก็คือ **บริเวณสวนตาลหลวง** (ทุ่งโล่ง) อยู่หลังวัดสวนตาล ปัจจุบันเป็นที่อยู่อาศัยและสถานที่ราชการและเอกชน แต่ยังมีพื้นที่โล่งพอให้ได้ศึกษาลักษณะภูมิประเทศที่กล่าวถึงสวนตาลหลวงในอดีตเพราะบางส่วนถูกเปลี่ยนแปลงตามความเจริญของบ้านเมือง

ในบริเวณนี้มี **ร่องน้ำโอ้** เป็นลักษณะของการขุดลอกคูคลองยาว เคยเป็นทางผ่านของน้ำที่ไหลมาจากน้ำห้วยลี่สู่แม่น้ำน่าน ปัจจุบันเกิดการทับถมของดินแต่ยังคงปรากฏร่องรอยให้เห็นอยู่บ้าง

ชาวบ้านสวนตาลมีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย เดิมทำข้าวหลาม การรับจ้างถ่อเรือ สมัยก่อนจะขนส่งทางเรือเร็บส่งสินค้าจากเมืองน่านไป อ.ท่าวังผา อ.ปัว และ อ.ทุ่งช้าง ผ่านอุตรดิตถ์ พิษณุโลก ซึ่งไม่มีให้เห็นแล้วในปัจจุบัน

แผนที่ ๓.๑๓ แสดงบริเวณวัดสวนตาล

หอพระไตรปิฎก

สร้างเมื่อปี พ.ศ.๒๔๖๗ ในสมัยเจ้ามหาพรหมสุรธาดา เจ้านครน่านองค์สุดท้ายและพระบุญเหรียญเป็นเจ้าอาวาส สร้างขึ้นเพื่อเก็บพระไตรปิฎกและใบลานต่าง ๆ

ลักษณะเป็นอาคารสองชั้นทรงจตุรมุข หลังคาจั่วทั้งสี่ด้าน ติดช่อฟ้าลวดลายศิลปะปูนปั้น เสาเป็นลายปูนปั้นและเขียนลวดลายหน้าจั่วเป็นแบบล้านนา

เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๓ พระครูถาวรกัลยาณธรรมเป็นเจ้าอาวาส ได้มีการบูรณะปฏิสังขรณ์เพื่อความแข็งแรงและความสวยงาม โดยยึดถือรูปลักษณ์ความโดดเด่นเฉพาะตัวให้คงอยู่ถึงปัจจุบัน

เจดีย์วัดสวนตาล

สร้างโดยนางปทุมมาราชเทวีมเหสีองค์ที่ ๒ ของเจ้าปู่เข็งผู้ครองนครน่านตั้งแต่ พ.ศ. ๑๙๕๐ - ๑๙๖๐ เจดีย์วัดสวนตาลพระปรางค์เดิมเป็นเจดีย์ดอกบัวตูม หรือพุ่มข้าวบิณฑ์ได้รับเอาอิทธิพลศิลปสมัยสุโขทัย ในปี พ.ศ. ๒๔๕๗ ในสมัยพระเจ้าสุริยพงษ์ผลิตเดช ได้บูรณะขึ้นใหม่โดยสร้างครอบเจดีย์องค์เก่าเป็นศิลปะรัตนโกสินทร์ตอนต้นตามที่ปรากฏทุกวันนี้ แต่ไม่ทันได้แล้วเสร็จก็มาถึงแก่พิราลัยเสียก่อน เจ้ามหาพรหมสุรธาดาเจ้าผู้ครองนครน่านองค์สุดท้ายพร้อมเจ้านายบุตรหลานได้ทำการบูรณะต่อจนแล้วเสร็จดังปรากฏให้เห็นในปัจจุบันนี้ และได้มีการบูรณะครั้งล่าสุดเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๙

ต้นศรีมหาโพธิ์

เป็นต้นโพธิ์ขนาดใหญ่ซึ่งปลูกโดยพระสุพรหมยานเถร (เจ้าคุณทอง) โดยนำมาจากต้นศรีมหาโพธิ์จากสถานพุทธคยา (สถานที่ตรัสรู้) ป่าอิสิปตนมฤคทายวันประเทศอินเดีย เพื่อให้เป็นที่เคารพและรำลึกถึงพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นต้นไม้ในพุทธประวัติให้อยู่คู่กับวัดสวนตาล จึงนับเป็นต้นโพธิ์ที่มีความสำคัญของชาวพุทธในจังหวัดน่านทุกคน

พื้นที่บริเวณวัดสวนตาล(พม่า)

ปี พ.ศ. ๒๑๐๑ พระเจ้าบุเรงนองกษัตริย์พม่าได้ตีหัวเมืองล้านนารวมทั้งเมืองน่าน และให้เจ้าหน่อคำไชยเสถียรสงครามมาปกครองน่าน พร้อมทั้งนำช่างมาสร้างวัดสวนตาลพม่า โดยพม่าครอบครองเป็นเวลา ตั้งแต่ปี ๒๑๐๓ - ๒๓๒๘ รวม ๒๒๕ ปี จึงหมดอิทธิพล

ปัจจุบันเหลือเพียงลานโล่ง เนื่องจากมีการรื้อถอนพระวิหารวัดสวนตาลพม่าทิ้ง

ต้นพิกุล

อยู่คู่กับวัดสวนตาลบริเวณสำนักวิปัสนากรรมฐานของวัด เป็นเครื่องหมายหลักหมุดธรรมชาติ บอกกล่าวถึงสถานที่ของวัดสวนตาลพม่า หลังจากที่ได้มีการรื้อถอนวัดแล้วทำให้ประวัติศาสตร์ถูกทำลายลงเหลือเพียงต้นพิกุลคงโดดเด่นเป็นสัญลักษณ์ของวัดสวนตาลพม่าสืบมา

บริเวณสวนตาลหลวง (ทุ่งโล่ง)

ขาวบ้านและคณะสงฆ์ได้สร้างวัดสวนตาลขึ้นบริเวณสวนตาลหลวง เนื่องจากบริเวณดังกล่าวมีต้นตาลขนาดใหญ่ขึ้นเป็นจำนวนมาก สมัยเจ้าอินต๊ะแก่นท้าวครองเมืองครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๑๙๗๘ - ๑๙๙๓ ได้นำเกลือถวายเป็นบรรณาการแด่พระจ้าติโลกราชเจ้านครเชียงใหม่ และได้ยึดเมืองน่านเป็นเมืองขึ้น จากนั้นได้สร้าง **พระเจ้าทองทิพย์** ขึ้นในปี พ.ศ. ๑๙๙๓ ประดิษฐานในวัดสวนตาล เพื่อเป็นการฉลองชัยชนะที่ยึดเมืองน่านจากอาณาจักรสุโขทัยไว้ได้

ต้นไม้ใหญ่ในบริเวณวัดสวนตาล

แต่เดิมมีต้นตาลขึ้นอยู่เป็นจำนวนมากตามไร่นาและทุ่งโล่ง ปัจจุบันคงเหลือเพียง ๕ ต้น เหตุที่ตั้งชื่อหมู่บ้านและวัดเนื่องจากมีต้นตาลขึ้นอยู่เป็นจำนวนมาก

ต้นขนุนเป็นต้นไม้ที่เก่าแก่ดั้งเดิมในสมัยที่วัดยังเป็นสภาพป่าทึบที่อุดมไปด้วยต้นไม้ เป็นเครื่องหมายยืนยันความเก่าแก่ของสถานที่และสภาพแวดล้อมของวัดสวนตาลจนถึงปัจจุบัน

ลำคลองสาธารณะร่องยายหมีบ้านสวนตาล

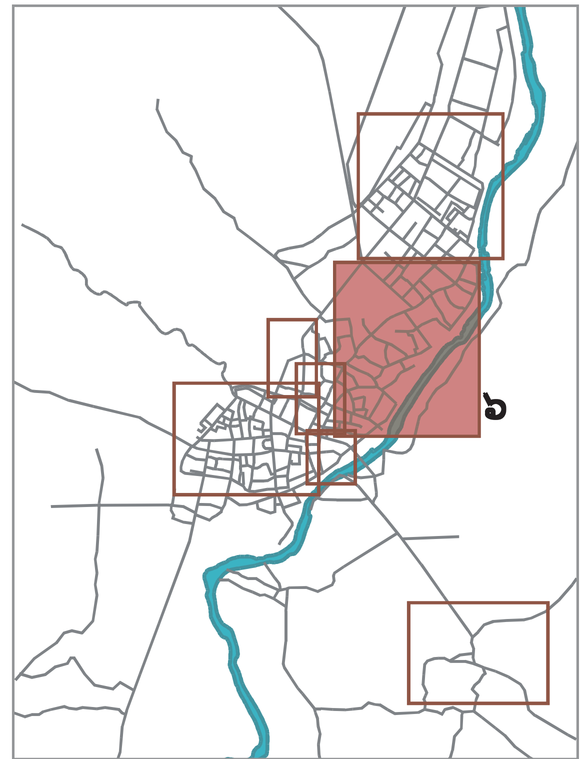
เป็นคลองธรรมชาติในการระบายน้ำ จากพื้นที่ด้านทิศเหนือของตัวเมืองน่านลงสู่แม่น้ำน่าน ปัจจุบันยังคงมีสภาพของความเป็นคลองธรรมชาติ ปรากฏอยู่เป็นช่วงๆ บางแห่งถูกถมบ้างทำให้มีการขาดตอนของคลอง ทำให้น้ำเอ่อล้นยามน้ำเหนือบ่า หากได้รับการพัฒนาจะคงประโยชน์ด้านระบายน้ำได้อย่างดี

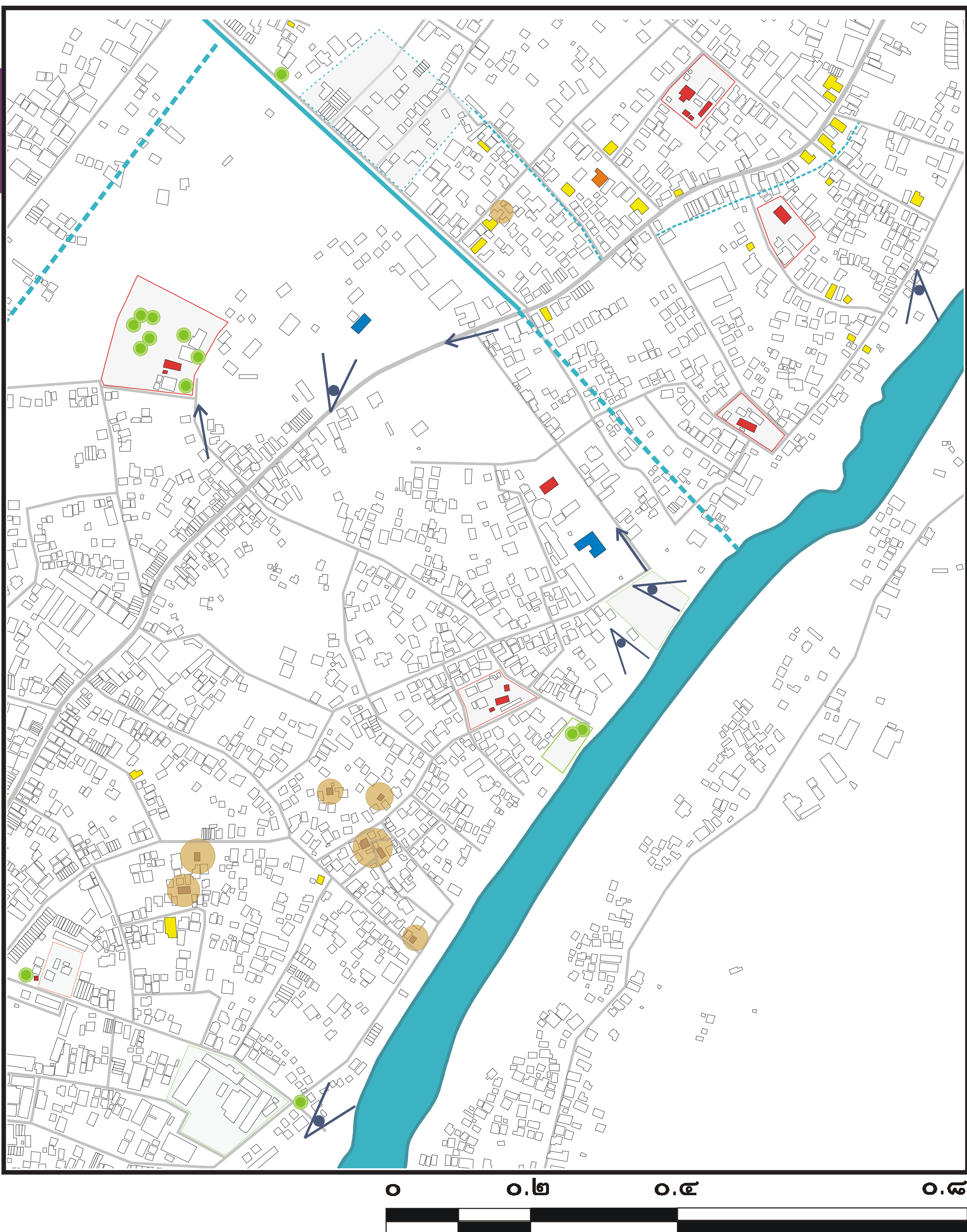

๖. บริเวณชุมชนดอนเหนือ (ส่วนล่าง)

ตั้งอยู่ที่ตำบลในเวียง ตรงไปตามถนนสุมนเทวราชขึ้นไปทางทิศเหนือ ประกอบไปด้วยหลายชุมชน คือ บ้านประตูปล่อง บ้านท่าช้าง บ้านพระเกิด บ้านพระเนตร บ้านดอนแก้ว บ้านดอนศรีเสริม บ้านอรัญญาวาส ฯลฯ เป็นอีกส่วนของพื้นที่ที่เคยเป็นที่ตั้งของเมืองน่านในอดีต

พื้นที่บริเวณนี้ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ติดริมแม่น้ำน่าน มีบ้านเก่าพื้นถิ่นที่ควรได้รับการอนุรักษ์อยู่เป็นจำนวนมาก ผู้คนประกอบอาชีพหลากหลายทั้งทำการค้า รับราชการ รวมทั้งอาชีพที่เป็นภูมิปัญญา ท้องถิ่นเช่น จักสาน ทำเครื่องเงิน วิถีชีวิตของผู้คนนั้นเรียบง่าย ในอดีตยังมีบ้านเรือนไม่มากนักและอยู่อย่าง กระจัดกระจาย ในปัจจุบันบ้านเรือนเพิ่มมากขึ้น แต่ผู้คนก็ยังยึดมั่นในวิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณีดั้งเดิม โดยมีศูนย์รวมชุมชนอยู่ที่วัดดังเช่นอดีตที่ผ่านมา

แผนที่ ๓.๑๔ แสดงบริเวณชุมชนดอนเหนือ (ส่วนล่าง)

ศาลเจ้าพ่อล้านตื้อ

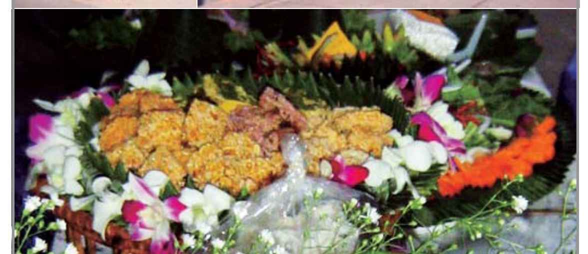
ตั้งอยู่ในเขตของวัดม่าน ถนนหน่อคำ ปัจจุบันอยู่ในรั้วของสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดน่าน เป็นที่เคารพนับถือของคนใน บ้านดอนศรีเสริม และคนทั่วไป ทุกวันที่ ๑๙ เมษายนของ ทุกปีจะมีการบวงสรวง และมีผู้คนมาร่วมพิธี เป็นจำนวนมาก

วัดม่านที่บ้านดอนศรีเสริมเป็นอีกวัดหนึ่ง ผู้เฒ่าผู้แก่เล่าว่าเป็นวัดที่สวยงามมาก ต่อมาปี พ.ศ. ๒๔๘๐ ถูกไฟไหม้หมด หลักฐานที่มีไว้ให้เห็น คือ ต้นหมูหมัน ที่พระพม่ามาปลูกไว้และร่องรอยคูน้ำโดยรอบ

ศาลเจ้าพ่อล้านตื้อและต้นหมูหมัน

บริเวณพื้นที่ที่เคยเป็นที่ตั้งของวัดม่านในอดีต

ข้าวแตน

ข้าวแตนบ้านดอนศรีเสริมเริ่มทำมาประมาณ ๘๐ - ๙๐ ปีก่อนนั้น โดยแม่อุ้ยคำ แสนวิชาเป็นผู้ริเริ่มทำขึ้น ต่อมาลูกหลานได้ทำสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน กลุ่มข้าวแตนบ้านดอนศรีเสริมรวมกลุ่มกันเมื่อประมาณปี พ.ศ. ๒๕๔๔ โดยรวบรวมเอาบุคลากรรุ่นลูกหลาน เหลนเข้ามาร่วมกันผลิตข้าวแตนเพื่อให้เป็นสินค้าของชุมชนที่จะร่วมกันรักษาไว้ซึ่งภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ

หอพระไตรปิฎก (หอธรรม) รูปทรงแบบล้านนาประยุกต์ มีมุขหน้ามุขหลัง มีชายล้อมรอบ (หรือเพลีย) สร้างขึ้น พ.ศ. ๒๕๐๐ โดยเจ้าอาวาสวิจิตร โพจา เป็นที่เก็บพระคัมภีร์ธรรม

วัดดอนแก้ว

สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๕ ตรงกับสมัยเจ้าผู้ครองนครน่านมีพระนามว่า พญามงคลวรยศ ตรงกับสมัยรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ได้มีการปรับปรุงบูรณะปฏิสังขรณ์ในสมัยเจ้าสุมนเทวราช เดิมวัดดอนแก้ว ชื่อวัดดอนมูล และได้รับพระราชทานพระวิสุงคามสีมา ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันมีอายุ ๒๒๓ ปี

เจดีย์พระธาตุดอนแก้ว สร้างขึ้นพ.ศ. ๒๔๔๔ สมัยพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดช ตามรูปแบบของเมืองอังวะ (พม่า) อายุได้ ๑๐๔ ปี สร้างขึ้นเพื่อรับการพระราชทานพระวิสุงคามสีมา

สวนม้าในอดีต

เป็นเขตพื้นที่ติดกับชุมชนบ้านดอนแก้ว และริมแม่น้ำน่าน ในปีพ.ศ. ๒๔๘๕ สมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ ญี่ปุ่นได้ยกทัพขอผ่านประเทศไทยเพื่อจะยึดครองพม่า ได้นำกองทหารและทหารม้าเข้ามาประจำกองอยู่ที่จังหวัดน่าน และนำทัพมารวบรวมพลที่บริเวณสนามติดกับแม่น้ำน่าน เขตบ้านดอนแก้ว พื้นที่บริเวณนี้เคยใช้เป็นที่เลี้ยงม้าและเป็นที่พักของทหารเพื่อที่จะไปทำการรบในสงคราม

โบสถ์และสถานศึกษาของคณะมิชชันนารี

โบสถ์และสถานศึกษาของมิชชันนารี ก่อตั้งโดยคณะมิชชันนารีชาวอเมริกัน คริสต์นิกายโปรเตสแตนต์ โบสถ์คริสตจักรประสิทธิพรน่านแห่งสภาคริสตจักรประเทศไทย ตั้งอยู่ที่ถนนรังษีเกษม

โรงเรียนลินกัล์นอะแคเดมี

โรงเรียนน่านคริสเตียนศึกษา

ดร.ฮิว เทเล่อร์ และครอบครัว เป็นมิชชั่นนารีที่จังหวัดน่าน ได้กลับไปที่สหรัฐอเมริกาและได้เชิญมิตรสหายบริจาคเพื่อสร้างโรงเรียนแบบถาวรขึ้น โดยเป็นอาคารตึกก่ออิฐูสีแดง ๒ ชั้น(ตึกแดง) ทำพิธีเปิดอาคาร เมื่อวันที่ ๑๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๐ ณ บ้านต้นปล้อง ถนนสมุนเทวราชให้ชื่อว่า **"โรงเรียนลินกัล์นอะแคเดมี"** เปิดสอนเฉพาะนักเรียนชาย ด้านนักเรียนหญิงได้ก่อสร้างอาคารเรียนหลังแรกขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๕๓ แล้วเสร็จในปี พ.ศ. ๒๔๕๘ ที่บ้านดอนแก้ว และใช้ชื่อว่า **"โรงเรียนรังษีเกษม"** โดยพระนามของ พระองค์เจ้าภาณุรังษี เป็นอาคารสองชั้นก่ออิฐูแบบศิลปะตะวันตกปัจจุบันยังคงรูปแบบเดิมอยู่ ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๑๑ โรงเรียนทั้งสองแห่งรวมเป็นโรงเรียนเดียวกันโดยใช้ชื่อว่า **" โรงเรียนน่านคริสเตียนศึกษา "**

อาคารรังษีเกษม

สวนภูมิรักษ์ในโรงเรียนน่านคริสเตียนศึกษา ถนนสุมนเทวราช

วัดอรัญญาวาส

สำนักสอนตั๋วเมือง หรือ อักษรธรรม และเป็นที่ตั้งของกลุ่มฮักเมืองน่าน นำโดย พระครูพิทักษ์ นันทคุณ ประธานมูลนิธิฮักเมืองน่านผู้ได้รับรางวัล คนดีศรีสังคม และรางวัล ASOKA มีต้นไม้ใหญ่ร่มรื่น อยู่เต็มบริเวณวัด

ต้นสำโรง ในวัดอรัญญาวาส

บริเวณพื้นที่นี้ก่อนที่จะสร้างวัด แต่เดิมป่ารกมีต้นสำโรงอายุเก่าแก่ขึ้นอาศัยอยู่ลำต้นสูงใหญ่ ตามคติความเชื่อของคนโบราณกล่าวว่า หากพื้นที่ใดมีต้นสำโรง/ต้นธง(ภาคเหนือ)ขึ้นอาศัยอยู่จะเป็นเครื่องหมายของความเจริญรุ่งเรือง โดยเฉพาะในจังหวัดน่านมีต้นสำโรงที่ขึ้นอยู่ในบริเวณวัด ๓ ต้น คือ วัดอรัญญาวาส อำเภอเมือง วัดศรีบุญเรือง อำเภอภูเพียง และวัดดอนมูล อำเภอท่าวังผา มีอายุร่วม ๒๐๐ ปี

หอพระไตรปิฎก (หอธรรม)

รูปทรงลักษณะเป็นทรงแบบล้านนาประยุกต์ สร้างเมื่อวันที่ ๑๖ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๙ โดยศรัทธาจากเชื้อสายจีนในจังหวัดน่านชื่อนางวันหงา สร้างถวายทานเพื่อเป็นศาสนสถานของวัดเป็นสถานที่เก็บพระไตรปิฎก (ธรรมใบลาน) ลักษณะเป็นหอสูง 2 ชั้นชั้นล่างก่ออิฐถือปูน

ต้นโพธิ์ ในวัดอรัญญาวาส

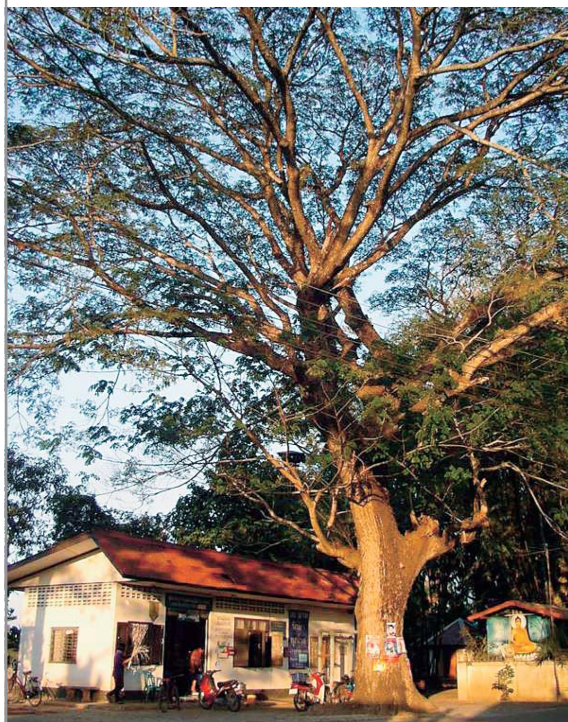
ต้นโพธิ์เป็นพันธุ์ไม้ในพุทธประวัติ ด้วยเหตุที่บริเวณดังกล่าวมีกลุ่มต้นโพธิ์ขนาดใหญ่ จำนวน ๘ ต้นพระธุดงค์จึงได้ทำการสร้างวัดป่าขึ้นและได้เปลี่ยน ชื่อมาเป็นวัดอรัญญาวาส อันหมายถึงบริเวณป่าที่ให้ความร่มรื่นอุดมสมบูรณ์และได้ทำการอนุรักษ์โดยผู้นำสงฆ์ร่วมกับชาวบ้านมาจนถึงปัจจุบัน นับว่าเป็นวัดที่มีต้นโพธิ์มากที่สุดวัดหนึ่ง

ต้นจามจุรี

ต้นจามจุรีเก่าแก่ ได้อยู่บริเวณต้นโพธิ์และพันธุ์ไม้อื่นซึ่งเกื้อกูลความร่มรื่นให้กันและกัน ตามสภาพของความเป็นป่ามาแต่ในอดีตจนถึงทุกวัน โดยกลุ่มนักอนุรักษ์ได้เอาใจ ใส่ดูแลสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติเพื่อให้อยู่คู่กับสถาปัตยกรรมที่สร้างขึ้นภายในวัด จึงรักษาต้นไม้ใหญ่ร่วมกับพันธุ์ไม้อื่นๆ เอาไว้จนถึงทุกวันนี้ นับเป็นตัวอย่างแบบฉบับของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเมืองน่าน

ข้าวหลาม

อาชีพการทำข้าวหลามของชาวบ้านในอดีต แต่เดิมจะใช้วัตถุดิบเป็นไม้ไผ่ซึ่งนำมาจากป่าที่เรียกว่าไม้ข้าวหลาม แล้วนำมาตัดเป็นปล้อง ความยาวตามขนาดธรรมชาติของปล้องไม้จะมีขนาดเล็กใหญ่ไม่เท่ากัน บางกระบอกอาจจะมีความยาวถึงหนึ่งวาก็มี จนมีคำพูดเปรียบเปรยเกี่ยวกับข้าวหลามว่า "บ้านข้าวหลามยาว" บ้าง "บ้านข้าวหลามแจ้ง" บ้าง การประกอบอาชีพการทำข้าวหลามของชาวบ้านยังคงดำรงอยู่จากอดีตมาจนถึงปัจจุบัน วิธีเผาข้าวหลาม การจัดหาวัสดุไม้ไผ่หรือไม้ข้าวหลาม ตลอดจนการปรุงส่วนผสมซึ่งเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตามแบบพื้นบ้านดั้งเดิม ของท้องถิ่นที่ได้ดำรงคงอยู่มาจนถึงทุกวันนี้ อาชีพนี้เอาไว้ให้ลูกหลานได้สืบทอดต่อไป

แนวคูคลองสาธารณะ

เป็นทางระบายน้ำในสมัยก่อน เพื่อป้องกันน้ำท่วมบริเวณเขตชุมชน และไม่ให้ท่วมแนวกำแพงเมืองด้านนอก โดยระบายน้ำทางธรรมชาติลงสู่แม่น้ำน่าน นับว่าเป็นการรักษาระบบนิเวศอย่างสมดุล

หอกลองวัดพระเกิด

มีการประดับหอกลองเพลเป็นแบบพื้นถิ่นทางภาคเหนือ ใช้อักษรแบบล้านนาประดับหน้าจั่วและนำอักษรบาลีแบบที่เขียนในพระไตรปิฎกมาตกแต่งเป็น หางหงส์และยอดจั่ว เนื่องจากวัดนี้เป็นศูนย์รวมจิตใจของชุมชนจึงใช้เป็นที่เก็บเรือแข่งของชุมชน ในช่วงที่ไม่มีการแข่งขันชาวบ้านจะนำหัวเรือ (หัวโอ้) และหางเรือมาเก็บที่หอกลองแห่งนี้

บ้านทำเครื่องเงิน

นายบุญช่วย หิรัญวิทย์ (ช่างนุช) เริ่มหัดทำเครื่องเงินตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๓ เมื่ออายุได้ ๑๗ ปี พ่ออุ้ยได้ฝึกและเรียนรู้การทำเครื่องเงินจากบรรพบุรุษ เพราะต้นตระกูลได้ประกอบอาชีพทำ เครื่องเงินมาก่อน เหลือเพียงแต่พ่ออุ้ยท่านเดียวเท่านั้นที่สืบทอด

ในปีพ.ศ. ๒๕๑๘ พ่ออุ้ยได้หยุดทำเครื่องเงิน เพราะมีพ่อค้าเข้ามาซื้อเงินเป็นจำนวนมาก และให้ราคาสูงกว่า เงินที่ขึ้นรูปแล้ว ทำให้ชาวบ้านนำเม็ดเงินไปขายจนหมด เลยไม่มีเงินที่จะนำมาผลิต จนประมาณ พ.ศ. ๒๕๒๙ เงินเริ่มมีเข้ามาในจังหวัดน่านมากขึ้นโดยมาทางกลุ่มชาวเขา พ่ออุ้ยจึงเป็นผู้บุกเบิกเริ่มต้นทำเครื่องเงินอีกครั้งหนึ่งและ ได้ถ่ายทอดภูมิปัญญาให้กับลูกหลานในชุมชนเครื่องมือต่างๆ จึงได้นำออกมาลับคมอีกครั้ง (หมายเหตุ พ่ออุ้ยหมายถึงชายสูงวัย)

โฮงเจ้าฟองคำ

ปัจจุบันตั้งอยู่บริเวณหลังวัดพระเกิด เดิมเป็นคุ้มของเจ้าศรีตุมมา หลานเจ้ามหาวงศ์ เจ้าผู้ครองนครน่าน องค์ที่ ๖๑ ตั้งอยู่ติดกับคุ้มแก้ว ที่พำนักของเจ้าผู้ครองนครน่านในเวียงเหนือ เมื่อเจ้าอนันตวรฤทธิเดชฯ ย้ายกลับมายังเมืองน่านปัจจุบัน คุ้มแก้วจึงถูกทิ้งร้างไว้ เจ้าบุญยืน ธิดาคนสุดท้องของเจ้าศรีตุมมากับเจ้ามโน (เจ้ามโนเป็นหลานของเจ้าอนันตวรฤทธิเดชฯ) ได้ย้ายตัวโฮงลงมาสร้างในที่ปัจจุบันและตกทอดมายังเจ้าฟองคำ ธิดาของเจ้าบุญยืนกับเจ้าอินต๊ะ นางวิสิฐศรี ธิดาคนสุดท้องของเจ้าฟองคำและนายมณฑล คงกระจ่างตามลำดับ

ตัวโฮงหรือตัวเรือนนี้เดิมหลังคามุงด้วยไม้แป้นเกล็ด (ไม้เกล็ด) ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๖๗ ได้รื้อออกแล้วมุงกระเบื้องดินขอแทน ส่วนโครงสร้างอื่น ๆ ใช้วัสดุเดิมเป็นส่วนใหญ่ลักษณะตัวเรือนบางส่วนได้รับการดัดแปลง

เรือนพื้นถิ่น

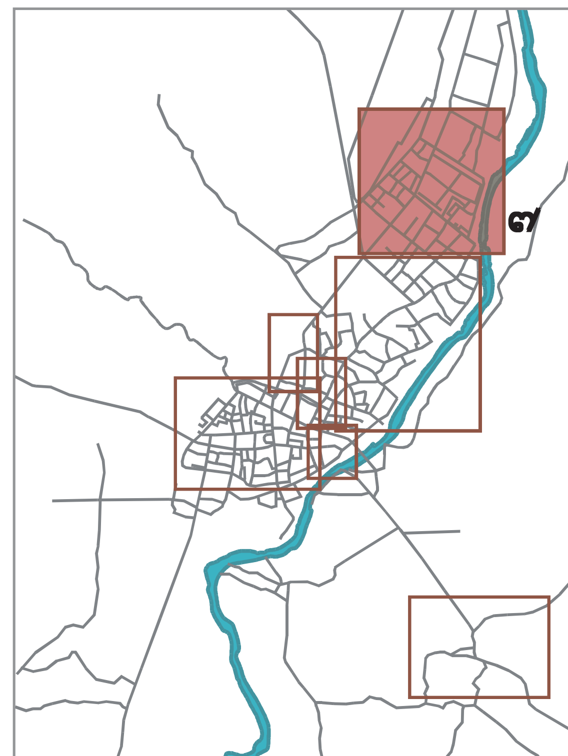
๗. บริเวณตอนเหนือ (ส่วนบน)

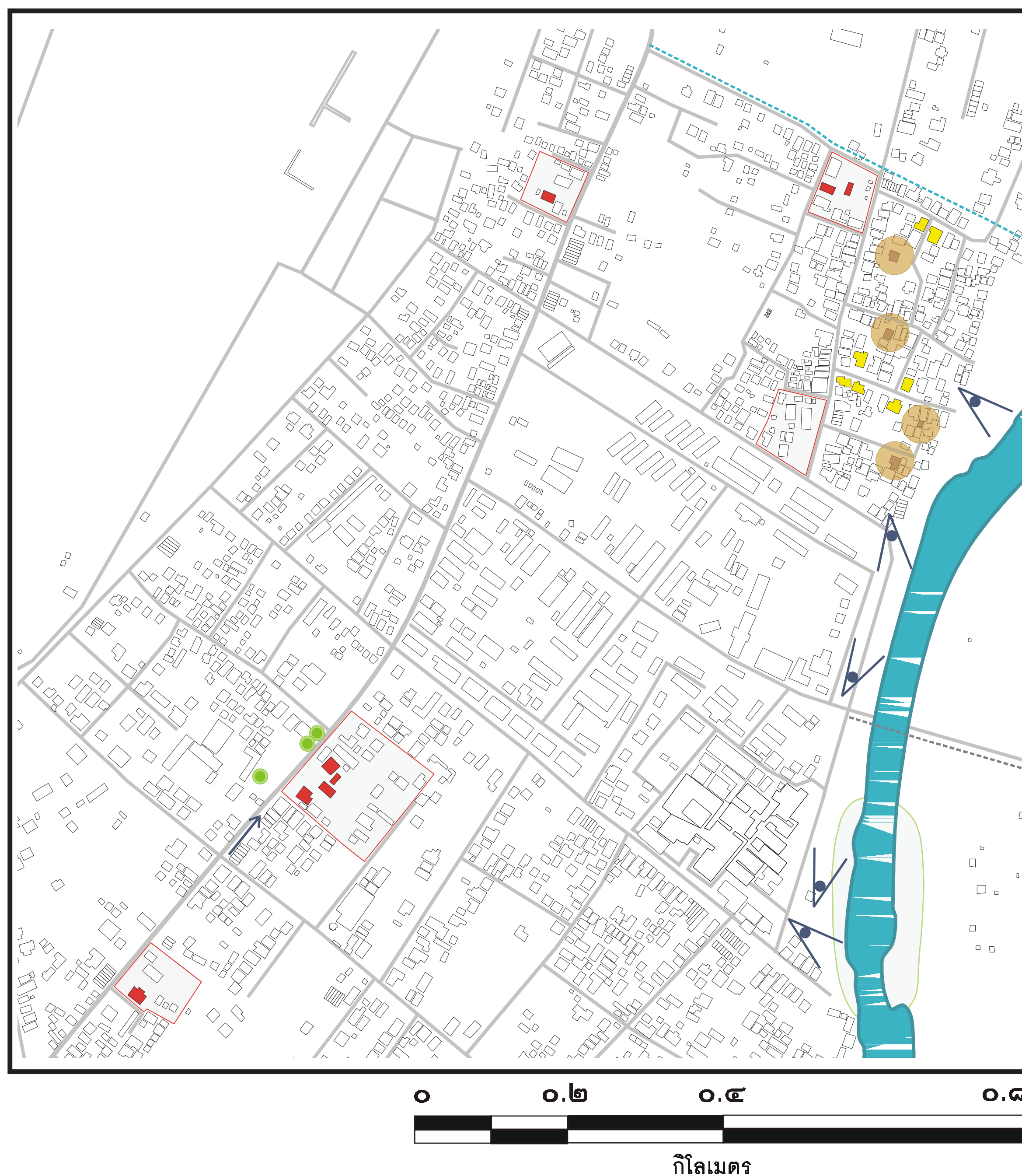
พื้นที่บริเวณนี้เคยเป็นที่ตั้งของเมืองน่านในสมัยที่ผู้คนอพยพจากน้ำท่วมเมืองน่าน (ตรงกับรัชกาลที่ ๒) เป็นเวลาถึง ๓๖ ปี ในปัจจุบันจึงยังคงปรากฏ **ร่องรอยคันดินคูเมืองเก่า** แต่ถูกปกคลุมไปด้วยต้นไม้เพราะไม่ได้รับการดูแล

พื้นที่ในบริเวณนี้มีวัดอยู่หลายแห่ง เช่น วัดช้างเผือก วัดสถารศ วัดน้ำล้อม วัดเชียงแข็ง วัดมหาโพธิ์ ที่เคยเป็นวัดหลวงกลางเวียงของเมืองน่านในสมัยนั้น โดยที่พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นบ้านพักอาศัยของชาวเมืองน่าน อีกทั้งยังเป็นที่ตั้งของโรงพยาบาลน่านและเป็นพื้นที่ของค่ายทหารสุริยพงษ์ ภายในค่ายทหารสุริยพงษ์ พบส่วนของ **ป้อมก่ออิฐทรงแปดเหลี่ยม** สันนิษฐานว่าเป็นส่วนหนึ่งของป้อมกำแพงคุ้มหลวง

ชาวบ้านในบริเวณนี้ยังคงมีภูมิปัญญาท้องถิ่นปรากฏให้เห็นอยู่ คือ การทำตุง บายศรี และดนตรีไทยพื้นเมือง และในบริเวณนี้ยังพบวัฒนธรรมการใช้ชีวิตของชาวน่านที่สืบทอดกันมาแต่อดีตที่สำคัญอีกอย่าง นั่นคือ **หอผีปู่ย่า** สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมการเคารพนับถือบรรพบุรุษของชาวบ้านได้เป็นอย่างดี

บริเวณที่เคยเป็นที่ตั้งของเมืองน่านในสมัยที่หนีจากน้ำท่วมเมืองน่าน เรียกว่า “เวียงดงพระเนตร” สันนิษฐานว่าออกเสียงเพี้ยนมาจากคำว่า “ดงพระเนียดช้าง” ของเจ้าผู้ครองนคร

แผนที่ ๓.๑๕ แสดงบริเวณตอนเหนือส่วนบน

หาดหินขาว

อยู่บริเวณพื้นที่ฝั่งตะวันออกที่อยู่ติดกับแม่น้ำ น่าน เมื่อเวลาที่นำในแม่นำน่านลดลงก็จะมีหาดทรายขาวปรากฏขึ้น บริเวณนี้จึงเป็นพื้นที่ที่มีภูมิทัศน์สวยงาม และในบริเวณนี้ยังเคยมี **ขัวแตะ** (สะพานไม้ไผ่) ที่ผู้คนเคยใช้เป็น เส้นทางข้ามไปอีกฝั่งของแม่น้ำ ปัจจุบันได้ถูกรื้อไปแล้ว

วัดสถารศ

เจ้าสุมนเทวราชผู้ครองนครน่าน ได้สร้างวัดสถารศ ยังคงเหลือหลักฐานให้เห็นคือเจดีย์พระธาตุ และพระอุโบสถ ผู้สนใจประวัติศาสตร์บางท่าน สันนิษฐานว่าวัดนี้อาจเป็นวัดหลวงกลางเวียงเมื่อครั้งอพยพหนีน้ำท่วมมาเวียงเหนือเพราะมีเจดีย์พระธาตุ แต่ยังไม่มีข้อยุติ

วัดมหาโพธิ์

สร้างเมื่อครั้งที่ย้ายเมืองน่านขึ้นมาที่เวียงเหนือในสมัยเจ้าสุมนเทวราช ตรงกับรัชกาลที่ ๒ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นเวลา ๓๖ ปีก่อนจะย้ายกลับมาตั้งที่เมืองน่านในปัจจุบัน วัดนี้เป็นวัดหลวงกลางเวียงสมัยนั้นหรือไม่นั้น ยังไม่มีข้อยุติ ด้วยเหตุผลว่าวัดสถารศมีเจดีย์พระธาตุจึงน่าจะเป็นวัดหลวง

หอพระไตรปิฎก

อาคารไม้ทรงไทยล้านนา ปัจจุบันถูกดัดแปลงในส่วนชั้นล่างเป็นผนังก่ออิฐฉาบปูน ประตูเหล็กยืดแบบห้องแถว จึงถูกลดทอนคุณค่าความงดงามลง

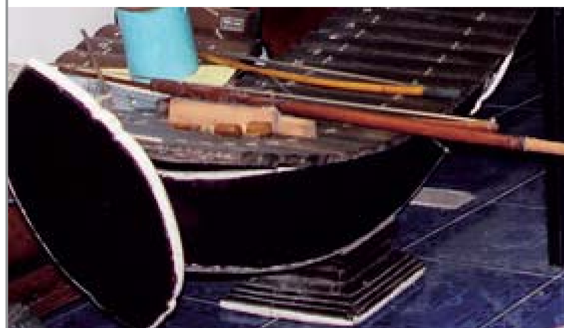

บ้านช้างเผือก

บริเวณพื้นที่นี้เป็นที่เนินสูงเด่นกว่าชุมชนอื่นไม่มีน้ำท่วม แต่เดิมเป็น **ดงพะเนียดช้าง** ของเจ้าผู้ครองนคร ด้านทิศใต้ของชุมชนเป็น **คูเมืองโบราณ** เพื่อป้องกันข้าศึก ปัจจุบันมีถนนเลียบคูเมืองชื่อ ถนนเปรมประชาราษฎร์

ดนตรีไทยพื้นบ้าน

หอเจ้าหลวงเชียงราป

หอผีปู่ย่า

หอผีปู่ย่า จะตั้งอยู่ภายในบริเวณบ้านพักอาศัย เป็นลักษณะคล้ายศาลขนาดเล็ก ส่วนใหญ่สร้างด้วยไม้ เป็นวัฒนธรรมที่สะท้อนให้เห็นในเรื่องของความกตัญญูต่อบรรพบุรุษ ซึ่งในปัจจุบันนี้มีเหลือให้เห็นน้อยลงและในพื้นที่บางบริเวณก็ไม่มีเหลืออยู่เลย ส่วนใหญ่จะพบในบริเวณบ้านที่มีเอกลักษณ์ของเรือนพื้นถิ่น

เรือนพื้นถิ่น ชุมชนน้ำล้อม

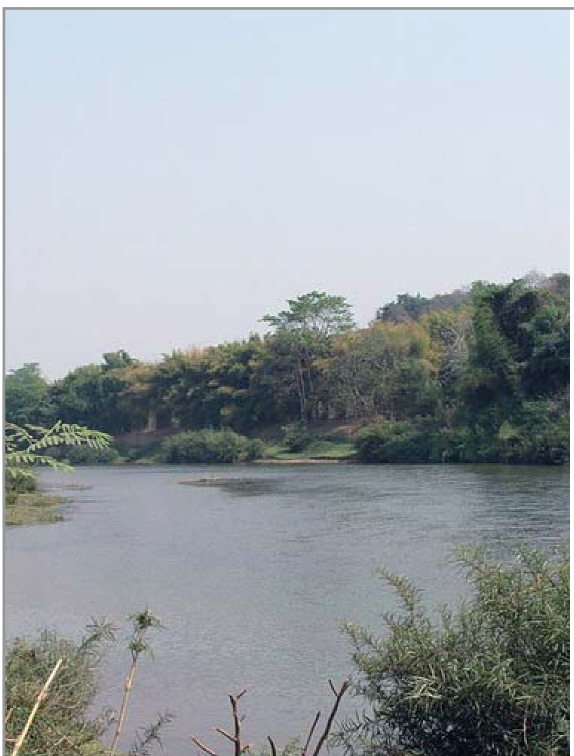
ที่พบส่วนใหญ่เป็นเรือนไม้จริง หรือเรือนเครื่องสับ เป็นเรือนถาวรสร้างด้วยไม้จริงเกือบทั้งหลัง บางหลังอาจใช้ไม้ไผ่ร่วมด้วย หลังคามุงด้วยแป้นเกล็ด บางหลังอาจเป็นกระเบื้องลอนคู่ หรือสังกะสี ตัวเรือนต้องอาศัยช่างฝีมือในการประกอบหรือปรุงเรือน ส่วนใหญ่เป็นหลังคาจั่ว บริเวณบันไดจะมีเสารองรับชายคาที่ทอดคลุม

ทัศนียภาพที่สวยงามบริเวณริมแม่น้ำน่าน

แม่อุ้ยคำใต้ กันศรีนวกุล เล่าว่า " ตุงที่ทำมีหลายชนิด มีรูปแบบที่หลากหลายแตกต่างกันออกไปตามลักษณะของตุงและการใช้งาน เช่น **ตุงมงคล** ทำจากกระดาษหรือผ้าก็ได้ **ตุงห่อผ้า ตุงไส้ช้าง ตุงเจดีย์ทราย** สมัยก่อนตุงที่ใช้ในงานมงคลชาวบ้านจะช่วยกันทำ แต่ปัจจุบันมักจะซื้อ เพราะคนส่วนใหญ่ทำไม่เป็นและ**ไม่มีการสืบทอด** " (หมายเหตุ แม่อุ้ยหมายถึงหญิงสูงวัย)

การทำตุง

แม่อุ้ยวันดี สิทธิสันต์ ถือเป็นครูภูมิปัญญาที่มีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาชุมชน ในการทำตุงของชุมชนบ้านน้ำล้อมเริ่มหัดทำโดยเรียนรู้และสังเกตจากผู้เฒ่าผู้แก่ ฝึกหัดทำอย่างสม่ำเสมอ มีการประยุกต์ให้เกิดความแปลกใหม่มีสีสันสวยงาม เกิดเป็นความชำนาญ

นอกจากจะทำตุงแล้วแม่อุ้ยยังมีความสามารถด้านการทำบายศรีและทำเครื่องสืบชะตาอีกด้วย เหตุผลสำคัญที่ทำให้คุณยายหันมาสนใจงานด้านการทำตุง คือการใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์และต้องการสืบทอดรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้รับจากบรรพบุรุษให้คงไว้ โดยปัจจุบันได้ถ่ายทอดวิชาการทำตุงให้กับกลุ่มแม่บ้านเด็กเยาวชนในโรงเรียนที่สนใจได้เรียนรู้โดยไม่คิดค่าใช้จ่าย

แม่อุ้ยวันดี สิทธิสันต์ อายุ ๗๖ ปี ก็เล่าว่า " **ตุงที่ทำมีหลากหลายชนิด ตุงแดง** ใช้สำหรับคนตายจากอุบัติเหตุ **ตุงขาว** สำหรับประดับเฮือนตานสำหรับคนตายธรรมดา **ตุงมงคล** หลากสีสันสำหรับงานมงคลต่าง ๆ **ตุงไส้ช้าง ตุงสี่แจ่งศพ ตุงปักเป้า** สำหรับติดช่อสำหรับงานสืบชะตา "

แม่อุ้ยคำใต้ กันศรีนวกุล โดยเริ่มจากการฝึกหัดและจดจำมาจากพ่อและแม่เนื่องจากพ่อและแม่เป็นคนทำตุง เวลามีงานในชุมชนมักจะไปช่วยงานอยู่เป็นประจำพร้อมศึกษาวิธีการทำจากที่ต่าง ๆ แล้วนำมาหัดทำเองมีการประยุกต์ ออกแบบตามใจชอบ เทคนิคการทำตุงของแม่อุ้ยเน้นการออกแบบและประยุกต์รูปแบบจากความคิดสร้างสรรค์ของตนเองมีสีสันสวยงาม รูปแบบตุงที่ออกมาจึงแตกต่างและไม่เหมือนใครปัจจุบันมีเด็กและเยาวชนจากโรงเรียนและชุมชนเริ่มหันมาสนใจภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยการศึกษาหาความรู้ข้อมูล และเรียนรู้วิธีการทำตุงซึ่งแม่อุ้ยได้ถ่ายทอดด้วยความเต็มใจเพราะถือเป็นการอนุรักษ์และสืบทอดการทำตุงให้คงอยู่ต่อไป

เรือเจ้าแม่บัวตอง

เป็นเรือแข่งสร้างขึ้นในปี พ.ศ. ๒๕๑๕ ขุดจากไม้ตะเคียนทั้งลำโดยนำไม้มาจากป่าลึกโดยการล่องผ่านแม่น้ำ

เรื่องราวของเมืองเก่าน่านยังมีอีกมากมายที่ยังไม่ได้บันทึก หนังสือเล่มนี้จึงเป็นเพียงการเริ่มต้นระบุสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมในเมืองเก่าน่าน โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

แผนที่ชุมชนเป็น **จุดอ้างอิงร่วม**ของทุกภาคส่วนในการระบุทรัพยากรทางวัฒนธรรม อันเป็นทุนทางสังคมที่สำคัญของชุมชน โดยมีพื้นฐานมาจากแนวคิดเรื่องการอนุรักษ์ แหล่งมรดกทางวัฒนธรรมที่มีชีวิต (Living heritage) เน้นการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนผ่านกระบวนการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม อันมีประชาชนเป็นศูนย์กลาง ดังนั้นแผนที่ชุมชนที่ได้จัดทำขึ้นนี้จึงยังไม่ใช่จุดจบของงาน แต่นับเป็นเพียงหนึ่งในขั้นตอน เริ่มต้นของกระบวนการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าน่านเท่านั้น เป็นขั้นตอนอันสำคัญที่ช่วยทำให้ **"กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน"** ได้มีผลเป็นรูปธรรมมีความชัดเจนในการดำเนินการนับแต่ การระบุแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม (Cultural Heritage Identification) ซึ่งจะมีผลสำคัญอย่างยิ่งถึงกระบวนการวางแผน และการบริหารจัดการอื่นๆ ต่อไปในอนาคต

โดยสรุปแผนที่ชุมชนที่ได้นี้สามารถนำไปใช้ได้ใน ๔ แนวทางหลัก คือ

- เป็นระบบฐานข้อมูล แหล่งมรดกทางวัฒนธรรมที่มีความถูกต้องสามารถแลกเปลี่ยนใช้งานกันได้ และเป็นข้อมูลอ้างอิงร่วมระหว่างหน่วยงานที่รับผิดชอบ เพื่อประยุกต์ใช้ในกระบวนการวางแผนอนุรักษ์และพัฒนาในระดับท้องถิ่น
- เป็นกลไกและเครื่องมือ ในการตรวจสอบเฝ้าระวังการพัฒนาเมืองใหม่ที่ไม่เหมาะสม และตรวจสอบการเปลี่ยนแปลงที่จะทำลายคุณค่าความสำคัญของพื้นที่
- เป็นเครื่องมือส่งเสริม การมีส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการวางแผนท้องถิ่นและการบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่น
- เป็นเครื่องมือในการสร้างความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับ คุณค่าความสำคัญของพื้นที่เพื่อสร้างการรับรู้สาธารณะ อันจะนำไปสู่การสร้างพันธมิตรและพันธกิจร่วมของทุกภาคส่วนใ นการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่ต่อไปในอนาคต

เนื่องจาก แนวคิดหลักในการดำเนินการที่มองเรื่องการอนุรักษ์และพัฒนาในมิติแบบพลวัต มีความเคลื่อนไหว เปลี่ยนแปลงทางบริบทอยู่ตลอดเวลา กระบวนการที่เริ่มต้นนี้ จึงยังมีความจำเป็นที่จะต้องได้รับการดำเนินการเพิ่มเติมปรับแก้เพื่อให้งานมีความสมบูรณ์ขึ้นเสริมจากข้อมูลที่มี

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การนำข้อมูลไปตรวจสอบเพิ่มเติมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและกับประชาชนในพื้นที่เองก่อน ที่จะนำไปพัฒนาให้เป็นแผนงานในการอนุรักษ์และพัฒนาได้ต่อไป โดยการดำเนินงานดังกล่าวจะเป็นไปได้ทั้งในส่วนของหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง เช่น ผังเมืองจังหวัด ในรูปของการจัดทำแผนฟื้นฟูเมือง กรมศิลปากร ในรูปของแผนการดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถาน และส่วนภาคประชาชน คือ ชุมชนเอง ในรูปของแผนอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่ หรือ ดำเนินงานร่วมกันทั้ง ๒ ฝ่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่ **"แหล่งสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมสำคัญ"** ที่ได้ระบุไว้ในหนังสือเล่มนี้

เมืองน่านมีสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมที่โดดเด่น ไม่เพียงแต่การมีโบราณสถาน โบราณวัตถุที่มีคุณค่า หรือมีสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติที่สวยงาม หากหมายรวมถึง**คนเมืองน่าน**เองที่ยังคงมีวิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณี ที่ดำรงสืบต่อกันมาแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และนี่คือสิ่งสำคัญที่จะทำให้เมืองเก่าน่านเป็น **เมืองเก่าที่ยังมีชีวิต** (Living old city)

การอนุรักษ์เมืองเก่าไม่ได้หมายที่จะเก็บทุกสิ่งทุกอย่างให้คงอยู่โดยปราศจากการเปลี่ยนแปลงใดๆ หากแต่หมายถึง **การอยู่ร่วมกัน** ของคนรุ่นใหม่ในเมืองเก่ากับสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมที่มี อย่างรู้คุณค่าและประโยชน์สูงสุด รวมไปถึงการผสมผสานระหว่างสิ่งเก่าที่มีอยู่กับสิ่งใหม่ที่กำลังเกิดขึ้นอย่างกลมกลืน โดยไม่ทำลายและลดคุณค่าซึ่งกันและกัน เรื่องเหล่านี้เป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่ง ที่ควรได้รับการดูแลเอาใจใส่จาก **คนเมืองน่าน** ทุกๆ คน

โดยเฉพาะการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์และการสร้างระบบกลไกการทำงานในรูปแบบใหม่ ที่เชื่อว่า **ความสำเร็จในการทำงาน** ไม่ได้อยู่ที่อำนาจรัฐหรือหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งเพียงเท่านั้น **แต่อยู่ที่การเชื่อมร้อยแนวคิดการทำงานอันหลากหลายของทุกฝ่ายเข้าด้วยกัน** ความสำเร็จจะมาจากจุดเล็กๆ ทุกจุดในสังคมที่เห็นความสำคัญและเชื่อมโยง บทบาทหน้าที่ ภายใต้เป้าหมายและพันธกิจร่วมเพื่อนำไปสู่วิสัยทัศน์ที่ได้กำหนดไว้ อันเป็นสิ่งสำคัญที่สุดของการเริ่มต้นที่จะทำให้การอนุรักษ์และพัฒนา **เมืองเก่าน่าน** มีความสำเร็จได้ต่อไปในอนาคต

พระเจ้าทองทิพย์ เป็นพระพุทธรูปสำริดปางมารวิชัย องค์ใหญ่หน้าตักกว้าง ๑๐ ฟุต สูง ๑๔ ฟุต ๑๐ นิ้ว เป็นพระประธานในพระอุโบสถวัดสวนตาล ตามตำนานระบุว่า พระเจ้าติโลกราชแห่งนครเชียงใหม่โปรดให้สร้างเมื่อ พ.ศ ๑๙๙๓ เพื่อแสดงถึงชัยชนะที่พระองค์ยึดเมืองน่านไว้ในพระราชอำนาจ พุทธศิลป์ของพระพุทธรูปนี้ได้รับอิทธิพลมาจากศิลปะล้านนา สังเกตได้จาก พระวรกายอวบ พระนาสิก(จมูก)ใหญ่ สันพระนาสิกหนา พระหนุ(คาง)กลมนูน หนังสือ "เมืองน่าน โบราณคดี ประวัติศาสตร์ ศิลปะ" สันนิษฐานว่าน่าจะได้รับอิทธิพลจากพระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดเจดีย์ ผสมผสานกับศิลปะล้านนา ต่อมาเมื่อมีการบูรณะพระพุทธรูปองค์นี้ทำให้พระพักตร์ในปัจจุบันแตกต่างไปจากของเดิม ภาพนี้บันทึกไว้ก่อนการบูรณะ

ประวัติความเป็นมาของ**งาช้างดำ**ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัด มีเพียงตำนานที่เล่าสืบต่อกันมาในหมู่เจ้านายเชื้อสายผู้ครองนครน่านว่า ได้มาจากเมืองเชียงตุงแต่ครั้งโบราณ เดิมเก็บรักษาไว้ที่หอคำหรือวังของเจ้าผู้ครองนคร เมื่อเจ้ามหาพรหมสุรธาดา ผู้ครองนครองค์สุดท้าย ถึงแก่พิราลัย เจ้านายบุตรหลานได้มอบให้เป็นสมบัติของแผ่นดินพร้อมกับหอคำ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๗๔ ซึ่งปัจจุบันพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติน่าน เป็นผู้เก็บรักษาไว้และจัดแสดงให้ประชาชนทั่วไปได้ชม

ส้มสีทองเป็นผลไม้ที่ถือเป็นสัญลักษณ์ของจังหวัดน่าน โดยหลวงสุนทรเษกธรรมการจังหวัดน่าน (ศึกษาธิการจังหวัดน่าน) นำส้มเขียวหวานจากบางมดมาปลูกที่บ้านสมุน ต.ดู่ใต้ อ.เมือง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๘ แต่ยังไม่แพร่หลาย ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๘๐ อาจารย์คำรพ นุชนิยม ศึกษาธิการจังหวัดน่าน นำส้มเขียวหวานกิ่งตอนโดยนายสอง แซ่เล้า เกษตรกรบ้าน คั้งถี่ ต.ฝายแก้ว อ.เมือง มาปลูกได้ผลผลิตดี จำหน่ายได้เงินถึงหมื่นบาทซึ่งนับเป็นเงินมหาศาลสมัยนั้น จึงมีการปลูกส้มสีทองอย่างแพร่หลายนับแต่นั้น

ในช่วงฤดูหนาวซึ่งผลส้มกำลังแก่จัด อุณหภูมิในเวลากลางวันและกลางคืนที่แตกต่างกันมากทำให้ผิวส้มมีสีเหลืองจัด แตกต่างจากส้มอื่น จึงได้ชื่อว่า "ส้มสีทอง" แหล่งปลูกส้มสีทองได้แก่ อ.ทุ่งช้าง อ.เชียงกลาง อ.ท่าวังผา อ.เวียงสา และ อ. เมือง

จาก สารานุกรมวัฒนธรรม ไทยภาคเหนือ เล่มที่ ๑๓

แข่งเรือลือเลื่อง เมืองงาช้างดำ จิตรกรรมวัดภูมินทร์
แดนดินส้มสีทอง เรืองรองพระธาตุแช่แห้ง

จากอดีต......สู่.....ปัจจุบัน
จากอดีต......สู่.....ปัจจุบัน
จากอดีต......สู่.....ปัจจุบัน
จากอดีต......สู่.....ปัจจุบัน
จากอดีต......สู่.....ปัจจุบัน
จากอดีต......สู่.....ปัจจุบัน

และ . . . อนาคต ? ?

คนน่านทุกคนเป็นผู้กำหนดอนาคตเมืองน่าน

ทิวา ศุภจรรยา และผ่องศรี วนาสิน. **ทะเบียนตำแหน่งที่ตั้งชุมชนโบราณในประเทศไทยจังหวัดน่าน.** จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖

พิษณุ จันทร์วิทัน. **ล้านนาไทยในแผ่นดินพระพุทธเจ้าหลวง.** กรุงเทพฯ : บริษัทแปลน พริ้นติ้ง จำกัด, ๒๕๓๙

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, สถาบันวิจัยสังคม. **รายงานฉบับสุดท้าย (Final Report) โครงการศึกษาสำรวจ ออกแบบ เพื่อปรับปรุงภูมิทัศน์และสิ่งแวดล้อมเมืองบริเวณพื้นที่เมืองประวัติศาสตร์น่านชั้นใน**, ๒๕๔๕

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, **เอกลักษณ์เรือนพื้นถิ่นภาคเหนือ.** เอกสารประกอบการสัมนา วันที่ ๘ - ๙ สิงหาคม ๒๕๓๙ ณ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ศิลปากร, กรม. **เมืองน่าน.** กรุงเทพฯ, ๒๕๓๐

ศิลปากร, กรม. **เมืองน่าน โบราณคดี ประวัติศาสตร์และศิลปะ.** กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๓๗

ศึกษาธิการจังหวัดน่าน, สำนักงาน. **สถาปัตยกรรมท้องถิ่นจังหวัดน่าน.** น่าน, ๒๕๔๐

สมาคมชาวน่าน. **นันทบุรีรำลึก.** กรุงเทพฯ, ๒๕๔๐

สำนักนายกรัฐมนตรี. **หนังสือเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเรื่อง วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และภูมิปัญญาจังหวัดน่าน.** กรุงเทพฯ : คุรุสภา, ๒๕๔๔

สำราญ จรุงจิตรประชารมย์. **บันทึกความทรงจำ.** น่าน : ๗๓ ถนนยันตรกิจโกศล หมู่ที่ ๑๐ ตำบลดู่ใต้ อำเภอเมืองน่าน, ๒๕๔๒

อรศิริ ปาณินท์. **สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นภาคเหนือ ประเภทเรือนอยู่อาศัย.** กรุงเทพฯ : บริษัท สยามบุ๊คส์ แอนด์.

เอื้อเฟื้อข้อมูลและภาพเก่า	พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติจังหวัดน่าน	**ภาพสีน้ำและภาพสเก็ตซ์**	สุรเดช กาละเสน
ภาพถ่ายทางอากาศ	กรมแผนที่ทหาร	**ภาพถ่าย**	จากการสำรวจพื้นที่และจาก นพ.ชาตรี เจริญศิริ

ที่ปรึกษา

นิศากร โฆษิตรัตน์	เลขาธิการสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
อรพินท์ วงศ์ชุมพิศ	รองเลขาธิการสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
ประเสริฐสุข จามรมาน	ผู้อำนวยการกองอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม
นามโรจน์ ศรีวรรณสุรณ์	นายกเทศมนตรีเมืองน่าน

คณะกรรมการกำกับดูแลโครงการ โครงการจัดทำแผนที่ชุมชน (Atlas) เพื่อการอนุรักษ์เมืองเก่าน่าน

คณะกรรมการที่ปรึกษา

พระเทพนันทาจารย์	เจ้าคณะจังหวัดน่าน
สุวัฒน์ โชคสุวัฒนสกุล	ผู้ว่าราชการจังหวัดน่าน
นายแพทย์บุญยงค์ วงศ์รักมิตร	ผู้ทรงคุณวุฒิ
นรินทร์ เหล่าอารยะ	นายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดน่าน

คณะทำงาน

พีรไสว รัตนเอกวาที	รองผู้ว่าราชการจังหวัดน่าน
สุกิจจา กรุณานนท์	รองผู้ว่าราชการจังหวัดน่าน
นายแพทย์คณิต ตันติศิริวิทย์	ผู้อำนวยการโรงพยาบาลน่าน
สมเดช อภิชยกุล	ประธานสภาวัฒนธรรมจังหวัด
ปฏิพัฒน์ พุ่มพงษ์แพทย์	ผู้อำนวยการสำนักงานศิลปากรที่ 7 น่าน
บุษกร จีนะเจริญ	หัวหน้าพิพิธภัณฑสถานน่าน
ณัฐพงษ์ จารุวรรณพงศ์	โครงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม (TCEP)
นิรมล มณีคำ	สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
นามโรจน์ ศรีวรรณสุรณ์	นายกเทศมนตรีเทศบาลเมืองน่าน
อนนต์ ตันตระกูล	รองนายกเทศมนตรีเทศบาลเมืองน่าน
ธนกร รัชตานนท์	ประธานหอการค้าจังหวัดน่าน
วุฒิชัย โลหะโชติ	เลขาฯศูนย์ประสานงานประชาคม
นายแพทย์ชาตรี เจริญศิริ	หัวหน้าสำนักกิจการพิเศษ โรงพยาบาลน่าน
สโรช รัตนมาศ	ผู้อำนวยการสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดน่าน
สมเจตน์ วิมลเกษม	โรงเรียนสตรีศรีน่าน หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่น

บรรณาธิการ

นายแพทย์ชาตรี เจริญศิริ
วันเสด็จ แก้วดก
ศุภธิดา สว่างแจ้ง

ออกแบบและจัดทำรูปเล่ม

วันเสด็จ แก้วดก
ศุภธิดา สว่างแจ้ง
สุรเดช กาละเสน
นายแพทย์ชาตรี เจริญศิริ

ดำเนินการจัดทำ

กองอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม
สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
๖๐/๑ ซอยพิบูลวัฒนา ๗ ถนนพระรามที่ ๖ พญาไท กรุงเทพฯ ๑๐๔๐๐
โครงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม TCEP (Thailand Cultural Environment Project)
DANIDA (Danish International Development Assistance)
สำนักงานจังหวัดน่าน
สำนักงานเทศบาลเมืองน่าน
สำนักกิจการพิเศษ โรงพยาบาลน่าน
โทร. 054-710138-9 ต่อ 3202 โทรสาร 054-710977

พิมพ์ครั้งที่ ๒ : สิงหาคม ๒๕๔๘ ในรูปแบบแฟ้มดิจิตอล

ISBN 974-9929-21-7

ภาพโดย คุณสุรเดช ศิลปินเมืองน่าน

คณะตัวแทนชุมชนผู้ให้การประสานงานและนำลงสำรวจพื้นที่

พ.ต.ท.บุญยงค์ บัณฑิต	ชุมชนข้างคำ
นายบุญเลย ณ น่าน	ชุมชนเชียงแข็ง
นายอัมพร ชัยวิรัช	ชุมชนดอนแก้ว
นายพัฒนพงศ์ เหรียญทอง	ชุมชนดอนศรีเสริม
นายสนั่น สำเร็จกิจ	ชุมชนท่าช้าง
นายธีรพนธ์ วงศ์สิทธิ์	ชุมชนน้ำล้อม
นายเมือง อุปกิจ	ชุมชนไผ่เหลือง
นายสุพจน์ เมฆวิไล	ชุมชนพญาภู
นางทองมัน บูรณศรี	ชุมชนพระเกิด
นายวิสุทธิ์ ไชยวงค์	ชุมชนพระเนตร
นายผดุง มะโน	ชุมชนพวงพยอม
นายจักรพงษ์ การินตา	ชุมชนภูมินทร์-ท่าลี่
นายอุทัย ใหม่กู้ศิริกุล	ชุมชนมงคล
นายเสน่ห์ เรือนแก้ว	ชุมชนมณเฑียร
นายเกียรติ เจริญวงศ์	ชุมชนมหาโพธิ์
นายปริญา เทพโสดา	ชุมชนมิ่งเมือง
นายชัยพันธุ์ ทิพย์ปาละ	ชุมชนเมืองเล็น
ด.ต.สมศักดิ์ แพทย์สมาน	ชุมชนศรีพันต้น
นายสาคร ดำนา	ชุมชนสถารศ
นายพายัพ สัตยวงค์	ชุมชนสวนตาล
จ.ส.อ.ประจญ ศรีแจ่ม	ชุมชนสวนตาล
นายวินัย ครุฑเงิน	ชุมชนสวนหอม
นายเกียรติพงษ์ อะทะวัน	ชุมชนหัวข่วง
นายภิรมย์ เทพสุคนธ์	ชุมชนหัวเวียงใต้
นางสาวแจ่มจันทร์ หมอมูล	ชุมชนอภัย
นายโกศล ศิริรัตนพิริยะ	ชุมชนอรัญญาวาส
นายประหยัด ส่องเนตร	ชุมชนประตูปล่อง
นายประเสริฐ บุญมี	ชุมชนช้างเผือก
นายวินัย ปางน้อย	ชุมชนบ้านแช่แห้ง
นายสมบูรณ์ ไทยน้อย	ชุมชนบ้านหนองเต่า

คณะทำงานฝ่ายประสานงานและลงสำรวจพื้นที่

เจ้าหน้าที่โครงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและศิลปกรรม (TCEP)

วาสินี วิสุทธิวิเศษ

เจ้าหน้าที่สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

นิรมล มณีคำ

สำนักงานเทศบาลเมืองน่าน

หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่น จังหวัดน่าน

ภิรมย์ เทพสุคนธ์ สมเจตน์ วิมลเกษม

เจ้าหน้าที่ประสานงานโครงการ

ชนิตา กินนาธรรม เสาวภา คิดดี

นิสิตสาขาวิชาการวางผังชุมชน คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วันเสด็จ แก้วดก ศุภธิดา สว่างแจ้ง